Nr 262.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående anslag till undervisnings- och upplysningsverksamhet för nykterhetens främjande; given Stockholms slott den 11 mars 1919.

Under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag vill Kungl. Maj:t härmed föreslå riksdagen att

dels till undervisnings- och upplysningsverksamhet för nykterhetens främjande anvisa under åttonde huvudtiteln på extra stat för år 1920

ej mindre ett förslagsanslag, högst 105,950 kronor att under de villkor, som av Kungl. Maj:t prövas lämpliga, utgå till nedan angivna ändamål med högst följande belopp:

till anordnande under år 1920 av en social fortbildningskurs för lärare m. fl.	kronor	32,950: —
» anordnande under år 1920 av en s. k. allmän utbildningskurs	»	10,500: —
» främjande av Sveriges storloges av I. O. G. T. studie- och ungdomsverksamhet	»	12,000: —
» främjande av Sveriges blåbandsförenings studie- och ungdomsverksamhet	»	6,000: —
» främjande av Sveriges nationaltempels av Templarorden studie- och ungdomsverksamhet	»	4,500: —
» främjande av Nationalgodtemplarordens studie- och ungdomsverksamhet	»	3,000: —
» främjande av nykterhetsföreningen Vita bandets studie- och ungdomsverksamhet	»	3,000: —
» främjande av nykterhetsorden Verdandis studie- och ungdomsverksamhet	»	3,000: —
» främjande av Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsförbunds verksamhet	»	6,000: —

till främjande av Sveriges lärares nykterhetsförbunds verksamhet ..... kronor 4,500: —
» främjande av centralförbundets för nykterhetsundervisning verksamhet ..... » 15,000: —
» underhåll och skötsel av centralförbundets för nykterhetsundervisning bibliotek ..... » 1,000: —
» arvode åt en hos läroverks- och skolöverstyrelserna anställd konsulent för undervisnings- och upplysningsverksamheten för nykterhetens främjande ..... » 2,000: —
» understöd för utgivande av en tidskrift för undervisnings- och upplysningsverksamheten för nykterhetens främjande ..... » 2,500: —

än även till föreläsnings- och instruktionsverksamhet för nykterhetens främjande i enlighet med de bestämmelser, Kungl. Maj:t kan finna lämpligt fastställa, ett reservationsanslag å 18,000 kronor;

dels till utarbetande och utgivande av ej mindre en handbok i nykterhetsfrågan än även en för lärare i nykterhetsfrågan avsedd handledning anvisa under åttonde huvudtiteln på extra stat för år 1920 ett reservationsanslag av 20,000 kronor;

dels ock medgiva, att uppkommande besparingar å anslagen till anordnande av en social fortbildningskurs för lärare m. fl. samt av en s. k. allmän utbildningskurs må enligt Kungl. Maj:ts bestämmande användas till anskaffande och revision av materiell för nykterhetsundervisningen.

De till ärendet hörande handlingarna skola tillhandahållas riksdagens vederbörande utskott.

GUSTAF.

Värner Rydén.

Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 11 mars 1919.

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern EDÉN,
Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena HELLNER,
Statsråden: PETERSSON,
SCHOTTE,
PETRÉN,
NILSON,
friherre PALMSTIERNA,
RYDÉN,
UNDÉN,
THORSSON.

Chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Rydén anförde därefter:

Upplysnings- och undervisningsverksamhet för nykterhetens främjande. Inledning.

Då 1919 års statsverksproposition av Kungl. Maj:t avläts till riksdagen, hade jag, vid anmälan av anslagsbehoven under åttonde huvudtiteln, att beröra även frågan om anslag till upplysnings- och undervisningsverksamhet för nykterhetens främjande. Jag torde såsom inledning till den följande framställningen få bringa i erinran vad jag vid nämnda tillfälle yttrade:

På därom av Kungl. Maj:t gjord framställning anvisade riksdagen under riksstatens sjätte huvudtitel på extra stat för år 1915 ett anslag av 252,746 kronor till främjande av nykterhet och motarbetande av dryckenskapens följder.

Vissa av de i detta anslag ingående specialbelopp ansågos emellertid vara av beskaffenhet att, såvitt de skulle fortfarande utgå, böra överföras från sjätte till åttonde huvudtiteln. I enlighet därmed anvisade 1915 års riksdag, på grund av Kungl. Maj:ts framställning i ämnet, under åttonde huvudtiteln på extra stat för år 1916 ett anslag av 90,500 kronor till

upplysnings- och undervisningsverksamhet för nykterhetens främjande. För samma ändamål har riksdagen under de följande åren anvisat medel; för år 1919 är sålunda härför på extra stat uppfört ett förslagsanslag, högst 90,500 kronor.

Fråga har emellertid redan för åtskilliga år sedan blivit väckt angående omläggning av den inom vårt land bedrivna undervisnings- och upplysningsverksamheten för nykterhetens främjande.

I skrivelse den 24 maj 1912, nr 213, anhöll nämligen riksdagen, att Kungl. Maj:t täcktes låta verkställa utredning, i vad mån ett mera planmässigt och effektivt undervisnings- och upplysningsarbete i nykterhetsfrågan vore erforderligt och kunde genomföras såväl inom som utom skolan.

Efter det socialstyrelsen den 8 december 1913 yttrat sig i ärendet, bemyndigade Kungl. Maj:t genom särskilda beslut den 27 juni och den 23 oktober 1914 chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla högst sju sakkunniga för att inom departementet biträda vid frågans utredning. De sakkunniga, som på grund av detta bemyndigande anlitats för utredningens verkställande, avgåvo den 16 mars 1915 utlåtande med förslag angående planmässig nykterhetsundervisning såväl inom som utom skolan.

Sedan infordrade yttranden över sagda förslag inkommit från vederbörande myndigheter ävensom från åtskilliga nykterhetsorganisationer m. fl., avlät Kungl. Maj:t proposition i ämnet till 1917 års riksdag (nr 223), åsyftande, bland annat, en omläggning av ifrågavarande upplysnings- och undervisningsverksamhet till nykterhetens främjande.

Med anledning härav väcktes inom riksdagen tre motioner, av vilka två likalydande avsågo en utvidgning av den i berörda proposition föreslagna upplysnings- och undervisningsverksamheten.

I skrivelse den 13 juni 1917 anförde riksdagen bland annat:

Till upplysnings- och undervisningsverksamhet för nykterhetens främjande har under en följd av år utgått anslag av statsmedel. Nu har emellertid Kungl. Maj:t i förevarande proposition framlagt förslag till en i flera avseenden genomgripande omläggning av undervisningen på detta område såväl inom olika läroanstalter som inom armén och marinen. Denna Kungl. Maj:ts framställning grundar sig på ett av tillkallade sakkunniga den 16 mars 1915 avgivet utlåtande med förslag angående planmässig nykterhetsundervisning såväl inom som utom skolan, i vilket förslag Kungl. Maj:t dock vidtagit en del ändringar. Bland de myndigheter och nykterhetsorganisationer, som under ärendets behandling yttrat sig i frågan, hava olika meningar rått beträffande lämpligheten av ett genomförande av de sakkunnigas förslag. Dylika meningsskiftningar hava även kommit till uttryck i ovannämnda motioner. Enär föreliggande fråga är av stor betydelse för hela verksamheten inom landet för nykterhetens främjande, kräves det enligt riksdagens mening en mycket ingående och grundlig behandling av ärendet, innan några nya grundläggande principer fastställas för denna verksamhet. Då ifrågavarande proposition emellertid kommit riksdagen till handa först under en sen tidpunkt av riksdagen, har det för riksdagen icke varit möjligt att ägna frågan den

omsorgsfulla prövning, som erfordras. Riksdagen har därför sett sig nödsakad att avstå från att nu fatta ståndpunkt till principerna för en omlagd verksamhet i nu förevarande avseende för nykterhetens främjande, och har riksdagen till följd härav icke heller ansett sig böra ingå på en prövning av de av Kungl. Maj:t begärda anslag, som sammanhänga med ett genomförande av de nya riktlinjerna för undervisningens anordnande på hithörande område. Under sådana förhållanden har riksdagen givetvis icke velat till prövning upptaga de i ovanberörda motioner gjorda framställningar.

Riksdagen förväntar emellertid, att ärendet åter framlägges för 1918 års riksdag och detta i så god tid, att tillfälle beredes riksdagen att ingå på en grundlig prövning av hela frågan. Vid den förnyade behandling, som ärendet kommer att undergå, förutsätter riksdagen, att de i berörda motioner givna uppslagen tagas under omprövning.

På grund av vad riksdagen sålunda anfört, beviljade riksdagen för år 1918 anslag för ändamålet allenast med så stort belopp, som krävdes för uppehållande av ifrågavarande verksamhet för nykterhetens främjande i väsentlig överensstämmelse med de grunder, som gällde för motsvarande anslag för år 1917.

Riksdagen har dessutom i särskilda, tidigare avlåtna skrivelser begärt utredning i två frågor, vilka förete nära beröringspunkter med åtgärderna för motarbetande av de skadliga verkningar, rusdryckerna utöva på folkhälsan. Sålunda har riksdagen i skrivelse den 3 mars 1906 (nr 28) anhållit, att Kungl. Maj:t täcktes taga under övervägande, vilka åtgärder skulle kunna vidtagas till hämmande av minderårigas tobaksbruk, samt, i den mån lösningen påkallade riksdagens medverkan, för riksdagen framlägga det förslag, vartill förhållandena kunde giva anledning. I motiveringen till berörda skrivelse har riksdagen uttalat den uppfattningen, att upplysningsarbetet i förening med tillsyn över skolungdomen visserligen bör vara utgångspunkten för strävandena på detta område, men dessutom ifrågasatt utfärdandet, genom stadgande i undervisningsförfattningar eller eljest, av vissa allmänna bestämmelser mot skolungdomens tobaksförbrukning, särskilt avseende förbud att sälja eller utlämna tobak till minderåriga.

Vidare har riksdagen i skrivelse den 30 april 1912 (nr 80) anhållit, det täcktes Kungl. Maj:t snarast möjligt låta utreda, vad från det allmännas sida, särskilt genom upplysningsverksamhet, kan åtgöras för att stödja strävandet att motarbeta missbruk av tobak och kaffe, ävensom vidtaga de åtgärder, som därav kunna föranledas. Riksdagen har därvid framhållit, att upplysning om tobakens skadliga verkningar lämpligen kunde under vapenövningarna meddelas de värnpliktiga, varjämte vissa lagstiftningsåtgärder kunde vidtagas för att minska faran för tobaksmissbruk. Till förekommande av missbruk av kaffe syntes däremot alla åtgärder av legislativ natur vara uteslutna. Vad i sådant avseende skulle uträttas borde åstadkommas genom ett väl ordnat upplysnings- och undervisningsarbete.

Över riksdagens berörda skrivelser avgåvos infordrade utlåtanden av vederbörande myndigheter. I dessa utlåtanden framträdde skilda meningar angående de åtgärder, som lämpligen böra tillgripas för vinnande av de utav riksdagen avsedda syftemålen.

Enstämmigt framhölls i de avgivna yttrandena, att en av de viktigaste vägarna för uppnående av ett framgångsrikt resultat är anordnande av ett omfattande och energiskt upplysnings- och undervisningsarbete i hithörande frågor. Huvudsakligen denna synpunkt bibragte mig den uppfattningen, att nu senast berörda spörsmål borde göras till föremål för utredning i samband med den förnyade behandling, som frågan om upplysningsverksamheten för nykterhetens främjande av förut nämnda anledning borde undergå.

På av mig i anledning härav gjord framställning bemyndigade Kungl. Maj:t genom beslut den 30 oktober 1917 chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla högst 5 sakkunniga för verkställande av utredning och avgivande av förslag dels rörande omläggning av upplysningsverksamheten för nykterhetens främjande, dels ock angående åtgärder för motarbetande av missbruk av tobak och kaffe. Samma dag tillkallades för ändamålet 4 sakkunniga.

Nämnda sakkunniga hava den 19 oktober 1918 avgivit betänkande rörande omläggning av nykterhetsundervisningen samt rörande åtgärder mot missbruk av tobak och kaffe.

Över sagda betänkande hava utlåtanden infordrats från läroverksöverstyrelsen, folkskolöverstyrelsen och socialstyrelsen, varjämte tillfälle beretts centralförbundet för nykterhetsundervisning att yttra sig i anledning av betänkandet. Samtliga dessa utlåtanden hava numera inkommit, men ärendet föreligger ännu ej i det skick, att det kan föreläggas riksdagen. Jag har emellertid för avsikt att under riksdagens lopp ånyo anmäla denna fråga för Kungl. Maj:t för eventuellt avlåtande av den framställning i saken, som på grundvalen av de sakkunnigas förslag kan bliva en följd av den ytterligare beredningen av ärendet.

Nämnda förslag kräver givetvis för sitt genomförande vissa anslag, i stort sett av samma art som dem, vilka, på sätt jag förut erinrat, sedan åtskilliga år varit beviljade för nu ifrågavarande ändamål. De sakkunniga hava beräknat de för år 1920 erforderliga kostnaderna till sammanlagt 124,000 kronor. Emellertid har från vissa nykterhetsorganisationers sida gjorts framställning om statsunderstöd till högre belopp än de sakkunniga förordat. Någon slutgiltig prövning av det berättigande, som må kunna förefinnas hos dessa framställningar, har ännu ej kunnat företagas, men det synes mig lämpligt att taga viss hänsyn därtill, då medel reserverasför ändamålet.

Jag bör tillägga, att i den av de sakkunniga uppgjorda kostnadsberäkningen ingå även två anslag, till främjande av Sveriges studerande

ungdoms helnykterhetsförbunds verksamhet och till främjande av Sveriges lärares nykterhetsförbunds verksamhet, vilka tidigare varit uppförda å riksstatens sjätte huvudtitel, för år 1919 med ett belopp av tillhopa 7,000 kronor. Efter samråd med chefen för civildepartementet har jag funnit mig böra ansluta mig till de sakkunnigas förslag, att sagda två anslag skulle överflyttas till riksstatens åttonde huvudtitel, och har därför vid beräkningen av det behövliga reservationsbeloppet tagit hänsyn även till dem».

På min hemställan beslöt därefter Kungl. Maj:t föreslå riksdagen att, i avbidan på proposition angående anslag till upplysnings- och undervisningsverksamhet för nykterhetens främjande, för ändamålet beräkna under åttonde huvudtiteln på extra stat för år 1920 ett förslagsanslag, högst 150,000 kronor.

Sedan ärendet numera hunnit undergå nödig förberedande behandling och granskning, är jag redo att ånyo framlägga detsamma till Kungl. Maj:ts prövning och avgörande.

Jag har tillåtit mig att i det föregående åter anföra vad jag yttrade, då på min tillstyrkan framställning om reserverande av medel för ifrågavarande ändamål avläts till innevarande års riksdag. Detta har jag gjort, emedan nämnda yttrande giver en — om än kortfattad — redogörelse för den tidigare gången av det nu ifrågavarande spörsmålet och de åtgärder, som hittills vidtagits för dess lösning. Någon redogörelse utöver den, som sålunda lämnats, torde ej vara erforderlig.

Det nya förslag till ordnande av upplysnings- och undervisningsverksamheten för nykterhetens främjande, som nu föreligger, utarbetat av de år 1917 tillkallade sakkunniga, — numera generaldirektören B. J:son Bergqvist, professorn P. G. E. Sjövall, numera förste folkskolinspektören i Stockholm K. Nordlund och ledamoten av riksdagens andra kammare N. Helger — är, synes det mig, i det hela väl ägnat att läggas till grund för det framtida bedrivandet av nämnda verksamhet, och jag kommer därför att i de flesta hänseenden tillstyrka de förslag, som framlagts av de sakkunniga. I min kommande framställning ämnar jag följa den gruppering av ämnet, som de sakkunniga i sitt betänkande vidtagit. Jag kommer därvid att på varje punkt först i korthet angiva det huvudsakliga av de sakkunnigas uttalande, därvid jag för undvikande av onödig upprepning även torde få hänvisa till vederbörande partier av de sakkunnigas betänkande. Jag får därefter tillfälle att — jämte angivande av de i avgivna utlåtanden uttalade meningarna — själv taga ställning till vad i olika hänseenden yttrats.

Såsom jag redan anfört, hade till de sakkunnigas behandling hänskjutits ytterligare två frågor av socialpedagogisk natur, nämligen an-

gående åtgärder för motarbetandet av missbruk av tobak och av kaffe. En dylik sammankoppling av de sagda tre frågorna var enligt min mening av flera skäl att förorda, och en granskning av de sakkunnigas förslag synes mig ytterligare bestyrka denna min uppfattning. En följd av frågornas samtidiga behandling har blivit, att de sakkunniga vid avgivandet av sina förslag i fråga om nykterhetsundervisningen haft att taga viss hänsyn även till de båda övriga spörsmålen, ehuru frågan om nämnda undervisnings ordnande eljest behandlats för sig. Om det sätt, varpå de sakkunniga sålunda under gången av sitt arbete ansett sig böra upptaga frågorna till samtidig behandling, yttra de sakkunniga följande:

I avseende å den närmare utredningen av de olika frågor, vilka hänskjutits till de sakkunniga, må slutligen erinras om att det givna uppdraget, vad angår nykterhetsfrågan, är begränsat till frågan om nykterhetsundervisningens anordning, under det att uppdraget, vad angår de båda andra socialhygieniska frågorna, avser en allmän utredning rörande lämpliga åtgärder för bekämpande av kaffe- och tobaksmissbruket, alltså även avser åtgärder av legislativ, särskilt restriktiv natur. Följden härav har givetvis måst bliva, att frågornas inre samband vid detaljutredningen endast delvis kunnat komma till uttryck, något som även i viss mån betingats av andra grunder. I avseende å lärarutbildningen hava de sakkunniga funnit det naturligt att behandla frågorna i ett sammanhang. I avseende å undervisningens anordning åter hava de sakkunniga med hänsyn till stoffets olikartade karaktär och därav betingade behandling funnit det mest praktiskt att behandla dem var för sig. De ifrågasatta restriktiva och legislativa åtgärderna slutligen betinga självfallet en behandling, som endast avser frågorna om bekämpande av kaffe- och tobaksmissbruk, då dylika åtgärder i fråga om alkoholmissbruk, som nämnts, icke falla inom omfattningen av de sakkunnigas uppdrag.

På grund av remiss hava utlåtanden över de sakkunnigas betänkande och förslag avgivits av läroverksöverstyrelsen den 3 december 1918, av folkskolöverstyrelsen den 4 december 1918 och av socialstyrelsen den 14 december 1918, varjämte styrelsen för centralförbundet för nykterhetsundervisning, som erhållit tillfälle att yttra sig i ämnet, den 9 december 1918 inkommit med utlåtande samt senare med en skrift i ärendet. Även styrelsen för Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsförbund har inkommit med en skrift i förevarande fråga.

Jag har nu att övergå till de sakkunnigas egentliga betänkande och förslag och anhåller då att få börja med

Nykterhetsundervisningen.

A. Allmänna grunder för nykterhetsundervisningen.

I sitt första kapitel (sid. 17—24) angiva de sakkunniga vissa allmänna grunder för nykterhetsundervisningen och upptaga där till diskussion flera

frågor av principiell betydelse för sagda undervisning, nämligen om dess ledning, förläggning, innehåll och anknytning till olika ämnen.

I avseende på *ledningen* framhålla de sakkunniga vikten av en väl avvägd samverkan mellan enskilt initiativ å ena sidan och samhällets stödjande bistånd å den andra. Beträffande *förläggningen* anföra de sakkunniga, att den grundläggande nykterhetsundervisningen borde bedrivas i och genom skolan själv men att den i skolan grundlagda insikten borde vidgas och stärkas genom en väl avpassad fortsatt upplysningsverksamhet.

I fråga om nykterhetsundervisningens *innehåll* taga de sakkunniga — i likhet med 1914 års sakkunniga — bestämt avstånd från den äldre medicinskt-fysiologiska uppfattningen av nykterhetsfrågan och framhålla, att vid nykterhetsundervisningen nämnda frågas sociala sida borde starkast betonas och mest framhävas, medan de medicinska momenten borde förnämligast tjäna såsom utgångspunkt för behandlingen av spörsmålet i dess helhet.

Vad till sist beträffar nykterhetsfrågans *anknytning till olika ämnen* framhålla de sakkunniga önskvärdheten av att nykterhetsundervisningen så anordnades, att tyngdpunkten av densamma bleve förlagd till ett enda ämne och att ansvaret för dess meddelande så vitt möjligt koncentrerades på *en* hand. Det ämne, som kunde anses bäst lämpat som utgångs- och stödjepunkt för sagda undervisning, vore det läroämne, som kunde låta de sociala synpunkterna starkast framträda. Närmast låge då att tänka sig nykterhetsundervisningen ingående i den undervisning i samhällslära, som i en eller annan form förekomme eller enligt de sakkunnigas mening borde förekomma vid de olika läroanstalterna. En dylik förbindelse mellan nykterhetsundervisning och samhällslära borde emellertid icke avse endast skolundervisningen utan borde vara grundläggande för all undervisning i nykterhetsfrågan, således även för den utanför skolan bedrivna upplysningsverksamheten på ifrågavarande område. De sakkunniga framhålla emellertid i detta sammanhang, att i en planmässig nykterhetsundervisning borde ingå även hygieniska och etiskt-religiösa moment, och betona vikten av att jämväl dessa sidor av nykterhetsspörsmålet bleve tillbörligt beaktade, främst vid skolundervisningen men därjämte även under det fortsatta upplysningsarbetet. Nykterhetsundervisningen kunde och borde alltså få vissa anknytningspunkter till mer än ett ämne, men den samlade, enhetligt genomförda undervisningen måste förläggas till ett enda ämne, det ämne dit samhällsläran fördes. Beträffande den ordningsföljd, vari nykterhetsfrågans olika moment borde tagas vid undervisningen, anföra de sakkunniga, att de till religionsundervisningen och till den naturvetenskapliga undervisningen anknutna momenten borde upptagas tidigast och

att därefter på det härför lämpliga högre stadiet borde följa den egentliga undervisningen i nykterhetsfrågan, såsom förut betonats sedd ur företrädesvis social synpunkt.

I de över de sakkunnigas betänkande avgivna infordrade utlåtandena hava de sakkunnigas allmänna grunder för nykterhetsundervisningen berörts.

Läroverksöverstyrelsen hänvisar till sitt år 1915 avgivna yttrande över 1914 års sakkunnigas betänkande i denna fråga och anför därefter följande:

Med utgångspunkt från de av 1912 års riksdag angivna grundsatser hava 1917 års sakkunniga ansett, att tyngdpunkten av nykterhetsfrågan bör förläggas till det sociala området, och i följd härav förlagt huvuddelen av nykterhetsundervisningen i skolan till den kurs i samhällslära, som bör meddelas i samband med historieundervisningen. I denna principiella fråga är överstyrelsen fullt ense med de sakkunniga. Överstyrelsen finner denna anordning riktig även med hänsyn därtill, att enligt den framlagda planen samhällsläran ej upptagits såsom ett självständigt ämne utan såsom en del av ett redan förefintligt läroämne. Att undervisning i samhällslära bör meddelas vid de allmänna läroverken och med dem jämställda läroanstalter i större omfattning, än för närvarande äger rum, är även enligt överstyrelsens mening ett viktigt önskemål, som överstyrelsen i samband med andra ändringar i undervisningsplanen haft under övervägande. Huru denna vidgade kurs i samhällslära skall anordnas och lämplig del av nykterhetsfrågan i densamma infogas, torde böra närmare prövas i samband med fastställande av övriga detaljer rörande nykterhetsundervisningens ordnande. Det bör emellertid härvid enligt överstyrelsens mening särskilt framhållas, att nämnda nykterhetsundervisning icke må tillmätas alltför stort utrymme, så att den får tillfälle utbreda sig på bekostnad av andra samhällsfrågor, som kunna vara av minst lika betydelsefull innebörd. Även om det icke kan förnekas, att en sammanhängande framställning av särskilt nykterhetsfrågans sociala innebörd kan ha sitt berättigande, så bör emellertid fasthållas, att det naturligaste sättet för skolans insats i ungdomens karaktärsfostran snarare bör bestå dels däri, att hela skolans liv och arbete uppbäres av en sedligt härdande ande, dels däri, att, när undervisningen i olika ämnen erbjuder naturliga anknytningspunkter, hithörande synpunkter, betraktelser och notiser meddelas.

Folkskolöverstyrelsen finner sig intet hava att erinra emot de av de sakkunniga föreslagna allmänna grunderna.

Jämväl *socialstyrelsen* hänvisar till av styrelsen tidigare avgivna yttranden i fråga om nykterhetsundervisningen och anför följande:

I utlåtanden den 8 december 1913 och 3 mars 1916 har styrelsen redan utförligt yttrat sig över bristerna i den hittillsvarande nykterhetsundervisningen samt över de grunder, efter vilka densamma framdeles synes böra ordnas. Styrelsen har därvid särskilt betonat angelägenheten av att, då nykterhetsfrågan till sin huvudsakliga innebörd måste anses vara ett socialt och ekonomiskt problem, hithörande synpunkter tillerkännas en dominerande ställning i fråga om nykterhetsundervisningens innehåll. Beträffande vidare dennas organisation har styrelsen hävdat den uppfattningen, att önskvärd enhetlighet, planmässighet och effektivitet kan ernås endast genom dess infogande i systemet av övrig av staten ordnad undervisnings- och upplysningsverksamhet,

detta i vad angår såväl meddelandet av nödiga kunskaper åt de breda lagren som ock lärarutbildningen för ändamålet.

Dessa synpunkter och önskningsmål hava i det nu föreliggande betänkandet icke blott vunnit fullt principiellt erkännande utan även i allmänhet fasthållits i de sakkunnigas yrkanden och förslag. Då dessa jämväl i övrigt synas i det stora hela ändamålsenliga, anser styrelsen, att en omläggning av nykterhetsundervisningen omedelbart bör verkställas i huvudsaklig anslutning till det nu föreliggande betänkandet.

Styrelsen för *centralförbundet för nykterhetsundervisning*, som till sitt utlåtande i ämnet fogat ett av professorn T. Thunberg till förbundet avgivet yttrande rörande nykterhetsundervisningens ordnande, har för sin del anfört följande:

Styrelsen ansluter sig fullt och helt till de sakkunnigas yttrande angående vikten av att få till stånd en väl avvägd samverkan mellan enskilt initiativ å ena sidan och samhällets stödjande bistånd å den andra och vågar tillika hysa den förhoppningen, att de sakkunnigas uttalande, att denna statliga medverkan icke alltför mycket får begränsa de fria personliga krafternas rörelseområde, måtte bli grundläggande för den kommande undervisningen och upplysningen i nykterhetsfrågan.

Likaledes finner styrelsen i likhet med de sakkunniga det önskvärt, att tyngdpunkten av nykterhetsundervisningen blir förlagd till ett enda ämne och att ansvaret för dess meddelande koncentreras på en hand.

Vid dryftandet av frågan, vilket ämne som skulle vara bäst lämpat som utgångs- och stödjepunkt för nykterhetsundervisningen, ha de sakkunniga stannat vid samhällslära. Styrelsen, som redan i sitt utlåtande över 1914 års betänkande i samma fråga understrukit kravet på de sociala synpunkternas tillgodoseende, finner förslaget att infoga nykterhetsundervisningen i ämnet samhällslära vara värt allt beaktande. Dock vill styrelsen framhålla det välbetänkta i att icke fastslå denna anordning som den enda riktiga, då ju nykterhetsundervisningen ännu befinner sig på ett försöksstadium och erfarenheter om undervisningen i samhällslära ännu alldeles saknas.

Det finns också en annan möjlighet för en lämplig placering av nykterhetsundervisningen, nämligen att, som professor Thunberg framhåller i sitt särskilda yttrande, anknyta den till undervisningen i hygien, varvid särskilt bör beaktas, att den moderna hygienen icke kan enbart syssla med den enskildes hälsovård utan också betingelserna för samhällets sunda liv. Det synes styrelsen önskvärt att, särskilt i de skolor, där undervisningen skötes av ämneslärare, valfrihet lämnas mellan att anknyta nykterhetsundervisningen till hälsolära eller till historien, respektive samhällslära. Större möjlighet skulle då erbjuda sig att få nykterhetsundervisningen förlagd i en kompetent och intresserad lärares hand.

Därjämte vill styrelsen ytterligare betona, att vi ännu icke ha någon undervisning i samhällslära införd i våra skolor och att det, särskilt vid läroverken och seminarierna, enligt vad de sakkunniga ha uppvisat, behövs så stora omläggningar av dessa skolors läroplan, för att få utrymme åt detta nya ämne, att det är högst ovisst, när den föreslagna nya anordningen skulle kunna tillämpas. Men — även om de sakkunniga gjort klokt i att ta de fjärmare målen i sikte — så är en rationellt ordnad nykterhetsundervisning just för ögonblicket ett för hela vår folkuppfostran så oerhört viktigt behov, att man icke får vänta, till dess en del andra skolorganisatoriska frågor först blivit lösta. Därför är det enligt styrelsens mening klokt att tills vidare söka anpassa nyk-

terhetsundervisningen till den för närvarande gällande läsordningen vid skolorna och att lämna en viss frihet vid denna undervisnings anslutning till skolornas läroämnen.

Departementschefen.

Mot de av de sakkunniga framlagda allmänna grunderna för nykterhetsundervisningens ordnande har jag i det hela intet att erinra. Särskilt betydelsefullt synes det mig vara, att de sakkunniga bestämt brutit med de äldre åsikterna i fråga om nykterhetsundervisningens huvudinnehåll och klart angivit den sociala synpunkten såsom den för nämnda undervisning viktigaste. I naturlig konsekvens härav hava de sakkunniga pekat på samhällsläran såsom det ämne, vilket vore bäst ägnat att utgöra stödje- och utgångspunkt för en socialt betonad nykterhetsundervisning.

Redan tidigare har jag — såsom jämväl de sakkunniga omnämna — haft tillfälle att giva tillkänna samma uppfattning i detta hänseende, som jag nu framlagt, nämligen i mitt yttrande till statsrådsprotokollet den 15 februari 1918 vid avlåtande av proposition angående upprättande av praktiska ungdomsskolor. Jag anförde då — visserligen närmast på tal om folkundervisningskommittens förslag beträffande den yrkesbestämda fortsättningsskolans undervisningsplan — följande:

I fråga om ämnet medborgarkunskap har jag ingen annan erinran att göra, än att jag i likhet med folkskolöverstyrelsen anser, att den sociala synpunkten bör i det hela något klarare framträda, än vad kommittén föreslagit, ävensom att i samband härmed den i fortsättningsskolan förekommande nykterhetsundervisningen huvudsakligen bör anknytas till detta ämne. En sådan anordning överensstämmer med den numera allmänt uttalade uppfattningen, att sagda undervisning bör i främsta rummet anläggas efter sociala, ej efter hygieniskt-biologiska synpunkter.

Detta mitt uttalande har enligt min mening giltighet för alla slag av undervisnings- och upplysningsverksamhet på nykterhetsfrågans område.

I likhet med de sakkunniga anser jag mig emellertid böra framhålla, att de etiska och hygieniska synpunkterna ej få lämnas ur sikte vid nykterhetsundervisningen utan böra erhålla tillbörlig uppmärksamhet.

Vad de hygieniska synpunkterna beträffar, hava de ju en ej oväsentlig betydelse dels i och för sig på grund av vikten av att kunskap om de hygieniska grundprinciperna blir så allmänt spridd som möjligt, dels ock på grund av sin större lättfattlighet för barn å de tidigare åldersstadierna.

Särskilt å nu ifrågavarande område kan emellertid en undervisning, som syftar åt att giva allenast en rent saklig kunskap, huru god och fullständig denna än må vara, ej vara tillfyllest. En sådan undervisning måste därjämte hava ännu ett viktigt mål, nämligen viljans och självbehärskningens stärkande. Det synes mig nämligen uppenbart, att även den bästa

kunskap blir ofruktbar, om den ej grundas på och stödjes av en sedlig vilja, som är stark nog att motverka mötande frestelser.

Såsom allmänt slutomdöme vill jag alltså upprepa vad jag redan uttalat, nämligen, att undervisnings- och upplysningsverksamheten i avseende å nykterhetsfrågan enligt min mening bör i det hela ordnas i enlighet med det av de sakkunniga nu framlagda förslaget.

B. Nykterhetsundervisningen inom olika slag av läroanstalter.

De sakkunniga övergå härefter (sid. 25—55) till frågan om nykterhetsundervisningen inom olika slag av läroanstalter och upptaga till behandling sättet för nämnda undervisnings ordnande vid såväl lägre som högre undervisningsanstalter. De sakkunnigas framställning i detta hänseende avser givetvis uteslutande nykterhetsundervisningens pedagogiska och metodiska anordning samt sättet för dess införande i skolundervisningen i övrigt och anknytning till densamma. De åtgärder, som kunna vara behövliga för realiserandet av de sakkunnigas förslag på olika punkter, äro alltså av sådan art, att de torde kunna vidtagas på administrativ väg och för sitt genomförande ej erfordra några anslag. På grund härav har jag ej ansett det nödvändigt att nu lämna någon utförlig redogörelse för de sakkunnigas yttrande och förslag i detta hänseende utan tillåter mig i avseende å detaljerna hänvisa till de sakkunnigas betänkande. Några korta antydningar om de sakkunnigas tankegång torde likväl här böra lämnas.

Förslag till grundplan för nykterhetsundervisningen.

De sakkunniga hänvisa till en början till ett av dem utarbetat betänkandet såsom bilaga åtföljande förslag till grundplan för nykterhetsundervisningen, vilket förslag vore avsett att ungefärligen angiva omfattningen och innehållet av en nykterhetsundervisning, anordnad i enlighet med de grundprinciper, de sakkunniga sökt följa vid fullgörandet av sitt uppdrag i detta hänseende. Grundplanen är systematiskt uppställd i form av ett antal moment eller lektioner. De sakkunniga hava emellertid uttryckligen framhållit, att planen ej vore avsedd att oförändrad följas vid undervisningen, utan att det borde stå den enskilde undervisaren fritt att i sin undervisning upptaga — på lämpliga punkter och i lämpligt sammanhang — de moment eller enstaka detaljfrågor, som han ansåge sig böra behandla.

Läroverksöverstyrelsen har i sitt förberörda utlåtande yttrat sig jämväl i fråga om sagda grundplan och har i sådant hänseende anfört följande:

Överstyrelsen hyser tvivel angående lämpligheten av den sammanhängande nykterhetsundervisningen under den form, som av de sakkunniga föreslagits. Enligt överstyrelsens mening böra, åtminstone vad beträffar de läroanstalter, som höra under överstyrelsen, de olika delarna av ifrågavarande kursplan icke behandlas i ett sammanhang, såsom i den framlagda kursplanen förutsättes, utan så, att det sociala momentet genomgås i samband med samhällsläran i anslutning till historieundervisningen och de etiska och hygieniska momenten företrädesvis vid respektive kristendoms- och biologiundervisningen. Den förstnämnda sidan av nykterhetsfrågan torde böra bli föremål för en mera utförlig och samlad framställning under ett antal lektioner, motsvarande ungefär hälften av den i grundplanen upptagna tiden. De övriga delarna av ämnet torde lämpligast meddelas i sammanhang med motsvarande läroämnen, då dessa därför erbjuda naturliga anknytningspunkter.

Angående den utarbetade grundplanen må ytterligare följande synpunkter framhållas. Nämnda plan är beräknad för en alltför utförlig behandling. Mest bjärt framträder detta i lektionerna 5 och 6. Vad där är beräknat för 90 minuter torde i många fall kunna sägas på en vida kortare tid. Över huvud taget torde en så utförlig behandling, som i grundplanen förutsättes, vara ägnad att bos både lärare och lärjungar väcka leda mer än intresse i alla andra fall, än då läraren står betydligt över medelnivån i fråga om både insikter i ämnet och lärarskicklighet. Grundplanen bör därför få användas med mycket stor frihet, icke så mycket i fråga om innehållets art och disposition som i fråga om utförligheten.

Socialstyrelsen ingår ej på någon närmare granskning av grundplanen. Styrelsens yttrande på denna punkt är av följande lydelse:

Under förutsättning att nykterhetsundervisningen, enligt de sakkunnigas förslag fattad såsom en sida av allmän upplysningsverksamhet i samhällslära och socialpolitik, kommer ett erhålla en ur olika synpunkter lämplig central ledning med klart statlig prägel, lärer det icke vara nödigt att för närvarande intaga mera bestämd ställning till detaljerna i det föreliggande betänkandet. Dessa torde nämligen med hänsyn till den jämförelsevis ringa erfarenhet, som ännu föreligger på området, få anses mera utgöra riktlinjer för en kommande utveckling än för längre framtid fastslagna normer.

Ehuru styrelsen sålunda icke anser sig behöva och ej heller torde vara kompetent att i detalj granska de uppgjorda undervisningsplanerna, kan styrelsen dock ej underlåta att uttala vissa farhågor för att denna undervisning, särskilt sådan den förutsättes skola bedrivas på det tidigaste skolstadiet, lätt kan utmynna i bibringandet av döda minnesdata i stället för askådliga och för barnets fattningsförmåga gripbara fakta. När sålunda såsom exempel för ämnen för lektioner på detta tidigare stadium omnämnas alkoholens näringsvärde ensamt och i förening med kolhydrater, dess salupris i jämförelse med egentliga födoämnens och så vidare eller ock uppräknas vetenskapliga försök, såsom Gyllenswärds pekningsförsök, Dürings bergbestigningsförsök, Vogts inpräglingsförsök samt Kræpelins associationsförsök, finner styrelsen det visserligen möjligt, att sådana ämnen under den eminente pedagogens ledning kunna för barnen levandegöras och bibringa dem vissa bestående intryck av värde, men än sannolikare synes det, att dylika ämnesuppgifter merendels komma att nedsjunka till en själlös och för barnen gagnlös utanläsning.

Det av de sakkunniga uppgjorda förslaget till grundplan synes i stort sett hava mötts med gillande. Ej heller jag har i det hela något att erinra däremot, men jag vill framhålla, att jag ej anser mig böra i detta sammanhang närmare ingå på detsamma. Vissa anmärkningar hava, såsom av den nyss lämnade redogörelsen för läroverksöverstyrelsens och socialstyrelsens utlåtanden framgår, riktats mot det framlagda förslaget. Jag vill ej nu upptaga till skärskådande, i vad mån dessa anmärkningar kunna vara berättigade eller icke, men vill blott gent emot de av läroverksöverstyrelsen framställda anmärkningarna erinra om att de sakkunniga, såsom jag förut anfört, uttryckligen framhållit, att grundplanen ej vore avsedd att oförändrad följas vid undervisningen och att, såsom av betänkandet framgår, det ej heller varit de sakkunnigas tanke, att den å grundplanen angivna tidsföljden skulle under alla omständigheter iakttagas, varför det alltså bör stå den enskilde undervisaren fritt att i sin undervisning upptaga — på lämpliga punkter och i lämpligt sammanhang — de moment eller enstaka detaljfrågor, som han anser sig böra behandla. Departementschefen.

De av socialstyrelsen uttalade farhågorna i fråga om en enligt nämnda plan bedriven nykterhetsundervisning kunna visserligen tänkas hava sitt berättigande, men jag hyser den förvissningen, att faran i detta hänseende skall bliva mindre, i den mån som vederbörande lärare erhålla en god och planmässig utbildning jämväl på detta undervisningsområde. Den sakkunniga inspektion, som, efter det nykterhetsundervisningen fått sin tillbörliga plats inom skolundervisningen, kommer att utövas på detta som på andra områden, torde också komma att kraftigt motverka den av socialstyrelsen befarade utvecklingen i detta hänseende.

* * *

Jag anhåller nu att få övergå till en kortfattad redogörelse för de sakkunnigas förslag i fråga om olika läroanstalter.

Folkskolor.

Vad först beträffar *folkskolan* (däri inbegripen småskolan) framhålla de sakkunniga, att nykterhetsundervisningen på grund av lärjungarnas ringa utveckling där måste inskränkas till att omfatta huvudsakligen etisk-religiösa och enkla hygieniska moment samt att nämnda undervisning där huvudsakligen borde tjäna ett praktiskt uppfostrande syfte och i överensstämmelse därmed meddelas i form av lättfattliga råd och anvisningar. Dessa borde lämnas dels vid den etiskt-religiösa undervisningen, dels ock i samband med undervisningen i hälsolära. I fråga om det stadium, å vilket undervisningen borde meddelas, hava de sakkunniga påpekat, att vissa enklare råd och anvisningar kunde, därest lämpliga tillfällen erbjöde sig, vara på sin plats redan på de tidigaste stadierna. De i någon mån utförligare upplysningar i detta hänseende, som kunde lämnas i folkskolan,

borde däremot sparas till de sista skolåren. Så borde enligt de sakkunnigas mening nykterhetsfrågans etiskt-religiösa sida behandlas först under det sista skolåret. Jämväl undervisningen i hälsolära förlades i regeln till folkskolans högsta klasser och lämnade där möjlighet för läraren att beröra nykterhetsspörsmålet ur medicinsk synpunkt.

De sakkunniga framhålla slutligen, att de ansett sig kunna föreslå en så föga omfattande nykterhetsundervisning i folkskolan med hänsyn till den genomgripande omorganisation av fortsättningsskolan, som innebures i 1918 års lagtima riksdags beslut om upprättande av praktiska ungdomsskolor.

Styrelsen för *centralförbundet för nykterhetsundervisning* har i detta hänseende anfört följande:

De sakkunniga framhålla med rätta, att frågan om nykterhetsundervisningen i folkskolorna kommit i ett annat läge genom 1918 års riksdags beslut om obligatoriska praktiska ungdomsskolor. Styrelsen finner det riktigt, att den sammanhängande och utförliga kurs i nykterhetsfrågan, som ovillkorligen bör komma alla folkskolebarn till del, meddelas dem i fortsättningsskolan. Men styrelsen vill tillika framhålla som sin mening, att den undervisning på folkskolans tidigare stadier, som även de sakkunniga finna berättigad, under inga omständigheter får försummas. De lärare, som ägnat sitt intresse åt dessa frågor, torde vara eniga om att den undervisning, som skall påverka viljeriktningen och sålunda verka karaktärsdanande, bör begynna redan tidigt. Styrelsen tillåter sig uttala den förhoppningen, att den normalplan för folkskolan, som inom kort väntas utkomma, beaktar det allvarliga behovet av en till nykterhet syftande fostran även på folkskolans stadium.

Fortsättningsskolor.

I fråga om *fortsättningsskolans* nykterhetsundervisning utgå de sakkunniga från nyssnämnda beslut och anföra, att i och med det att den förut frivilliga fortsättningsskolan bleve obligatorisk, möjlighet öppnades att för *alla* folkskolans lärjungar få till stånd en nykterhetsundervisning, som på grund av lärjungarnas högre ålder och därmed följande större mognad dels kunde bliva mer omfattande och enhetlig än i den egentliga folkskolan och dels låta det sociala momentet framträda på ett sätt, som ej kunde ifrågasättas i sistnämnda slag av skolor. Härtill komme ännu en för saken gynnsam omständighet. Enligt den undervisningsplan, som framlagts i samband med den av riksdagen beslutade omorganisationen av fortsättningsskolan, skulle nämligen undervisningen därstädes samla sig kring, jämte modersmålet, två andra huvudämnen, arbetskunskap och medborgarkunskap (samhällslära). Särskilt medborgarkunskap vore, såsom de sakkunniga förut framhållit, synnerligen lämpad såsom stöd för en samlad och från sociala synpunkter utgående nykterhetsundervisning.

De sakkunniga lämna därefter en kort översikt av de uttalanden beträffande ämnet medborgarkunskap, som gjorts i samband med frågan om

upprättande av praktiska ungdomsskolor, och anse sig härigenom vunnit ytterligare stöd för sin åsikt om nämnda ämnes lämplighet såsom utgångspunkt för en god nykterhetsundervisning i fortsättningsskolan.

I fråga om undervisningens närmare anordning framhålla de sakkunniga, att man borde särskilt i fortsättningsskolan sträva efter koncentration i nykterhetsundervisningen och i enlighet härmed mot slutet av skolkursen lämna en till samlad tid förlagd, sammanfattande framställning av nykterhetsfrågan, ägnad att giva densamma lämplig belysning från olika sidor och att bibringa lärjungarna en så vitt möjligt klar uppfattning av frågans innebörd och dess ställning till övriga spörsmål av allmänt och aktuellt intresse. För att nå detta mål borde särskilt den samlade undervisningen röra sig om nykterhetsfrågans sociala sida. En synnerligen lämplig ram för denna undervisning erbjöde som nämnt ämnet medborgarkunskap, som lämnade goda tillfällen till behandling av de sociala synpunkter på nykterhetsfrågan, som vore närmare angivna å det av de sakkunniga framlagda förslaget till grundplan för nykterhetsundervisningen. Vad det etiskt-religiösa momentet beträffade, komme även detta att i viss utsträckning tillgodoses, trots det att fortsättningsskolans undervisningsplan ej upptoge ämnet kristendomskunskap såsom fristående ämne. Läraren torde nämligen ofta nog få anledning att i samband med den sociala nykterhetsundervisningen beröra även den socialetiska sidan av nykterhetsspörsmålet, varigenom i viss mån anknytning vunnes till den etiskt-religiösa undervisning i frågan, som borde meddelas under det sista året i folkskolan.

De sakkunniga erinra vidare, att en övergångstid ju måste väntas, innan den nya organisationen av fortsättningsskolorna vore till fullo genomförd. För att alla folkskolans lärjungar skulle under berörda övergångstid få någon ersättning för den mera utförliga och samlade nykterhetsundervisning, som eljest skulle meddelats dem i fortsättningsskolan, vore det lämpligt att på de orter, där den nya ordningen ännu ej trätt i kraft, förlägga den för fortsättningsskolan eljest avsedda nykterhetsundervisningen till den egentliga folkskolan. Att denna undervisning emellertid ej kunde därstädes bedrivas i den omfattning eller på det sätt, som de sakkunniga förordat beträffande fortsättningsskolan, vore tydligt. Särskilt vore, såsom de sakkunniga tidigare framhållit, folkskolans lärjungar i allmänhet ej mogna för en verkligt klargörande behandling av nykterhetsfrågans sociala sidor, men önskligt vore dock, att under ifrågavarande övergångstid vid folkskolundervisningen så stort utrymme lämnades åt de sociala synpunkterna, som lärjungarnas allmänna utveckling medgåve.

I detta sammanhang hava de sakkunniga givit en översiktlig fram-

ställning av det undervisningsstoff, de ansett vara lämpligt för nämnda övergångstid, och framhålla därjämte, att de sålunda givna anvisningarna kunde vara lämpade även för framtiden dels, och särskilt, i de s. k. ersättningsskolor, som enligt 1918 års riksdags beslut skulle upprättas för de mindre folkskolornas lärjungar och som vore avsedda att för dem tjäna som fortsättningsskolor, dels ock i de skolor, där man hade att undervisa ett mera betydande antal barn, som av ena eller andra anledningen ej förvärvat det fulla kunskapsmått, som borde inhämtas i folkskolan.

Högre folkskolor.

Vad därefter beträffar de *högre folkskolorna,* anföra de sakkunniga, att i skolorna av den allmänna typen givetvis större utrymme kunnat beredas åt ämnet samhällslära, varmed också följde möjlighet att vid undervisningen giva bredare utrymme åt nykterhetsfrågan, som i dessa skolor torde kunna behandlas ungefär på samma sätt som vid statens realskolor och de kommunala mellanskolorna. Vad åter den yrkesbestämda högre folkskolan beträffade, pekade hela dess karaktär åt en nykterhetsundervisning, anordnad i ungefär samma omfattning och med samma allmänna läggning som i fortsättningsskolan. I fråga om nykterhetsundervisningen i den yrkesbestämda högre folkskolan gällde alltså i det hela vad de sakkunniga anfört beträffande sagda undervisning i fortsättningsskolan.

Till de högre folkskolorna räknas även *skeppsgosseskolorna,* som numera äro organiserade i överensstämmelse med de högre folkskolorna. Likheten i organisation medför, yttra de sakkunniga, givetvis överensstämmelse i fråga om nykterhetsundervisningens lika väl som annan undervisnings bedrivande.

Beträffande nykterhetsundervisningen i fortsättningsskolan anför styrelsen för *centralförbundet för nykterhetsundervisning* i sitt utlåtande följande:

De sakkunnigas förslag att i fortsättningsskolorna förlägga nykterhetsundervisningen till ämnet medborgarkunskap, synes välbetänkt. Dock vill styrelsen, som tagit del av de för dessa skolor utarbetade undervisningsplanerna i medborgarkunskap, fästa uppmärksamheten på att alkoholfrågan enligt dessa planer beröres i två olika sammanhang, nämligen dels under hemmets hygien i kapitlet om familjen och dels under de sociala rörelserna i kapitlet om staten. Möjligen ligger i denna fördelning en viss risk för en oändamålsenlig splittring, och styrelsen vågar med stöd av professor Thunbergs utlåtande om den moderna hygienens innebörd ifrågasätta, huruvida det icke borde medgivas de lärare, som så önska, att förlägga den samlade kursen i nykterhetsfrågan i omedelbar anslutning till kapitlet om hemmets hygien och ekonomi.

Vidare vill styrelsen framhålla, att då det näppeligen är möjligt för någon författare att vetenskapligt behärska alla de problem, som beröras i ämnet medborgarkunskap, så kan man heller icke ifrågasätta, att en person skulle kunna skriva en i alla delar lika tillfredsställande lärobok i detta ämne. Då det vidare torde kunna inträffa, att dylika läroböcker, om de lika fullt komme att skrivas, skulle komma att

bedömas i första hand efter det sätt, varpå de behandlade den egentliga samhällsläran, och i sista hand efter behandlingen av en sådan detalj som nykterhetsfrågan, så vill styrelsen framhålla önskvärdheten av att en särskild lärobok utarbetas för fortsättningsskolornas nykterhetsundervisning av en i nykterhetsfrågan väl hemmastad person. Innehållet i denna lärobok borde givetvis ansluta sig till de sakkunnigas grundplan för nykterhetsundervisningen, och läraren i medborgarkunskap borde ha rätt att inpassa denna kurs antingen vid behandlingen av hemmets hygien eller i anslutning till de sociala rörelserna.

Folkhögskolor.

I fråga om *folkhögskolorna* framhålla de sakkunniga dels den gynnsamma ställning, nykterhetsundervisningen vid dem kunde intaga på grund av skolledningens fulla obundenhet i avseende å anordnandet av undervisningen vid dessa läroanstalter, dels ock vikten av att särskild omsorg ägnades åt att folkhögskolans lärjungar erhölle en verkligt god nykterhetsundervisning.

De sakkunniga framhålla till sist, att särskilda föreskrifter ej lämpade sig i fråga om folkhögskolorna. För vinnande av större enhetlighet i förevarande hänseende förordade de sakkunniga emellertid, att genom av Kungl. Maj:t utfärdat cirkulär, som borde ersätta det år 1892 utfärdade cirkuläret om nykterhetsundervisningen, uppmärksamheten särskilt fästes på denna angelägenhet, och att i samband därmed några allmänna anvisningar lämnades beträffande innehållet och anordningen av nykterhetsundervisningen vid ifrågavarande skolor. Särskilt borde därvid framhållas vikten av att nykterhetsfrågans sociala sida vederbörligen beaktades vid undervisningen.

Folkskolöverstyrelsen har i sitt utlåtande i ämnet yttrat, att vad de sakkunniga anfört beträffande nykterhetsundervisningen inom de olika slag av läroanstalter, som stå under överstyrelsens inseende, anser sig överstyrelsen böra upptaga till närmare prövning i sammanhang med den revision av undervisningsplanerna för sagda anstalter, vilken överstyrelsen beträffande vissa av dessa anstalter redan har under utförande och i fråga om andra i en framtid kan komma att verkställa.

Allmänna och kommunala läroanstalter.

Vid behandlingen av frågan om nykterhetsundervisningen vid *allmänna och kommunala läroanstalter* (allmänna läroverk och kommunala mellanskolor) hava de sakkunniga särskilt framhållit samhällslärans betytydelse såväl för den högre skolundervisningen i och för sig som för nykterhetsundervisningen och hava genom en av de sakkunniga, förste folkskolinspektören K. Nordlund låtit verkställa en närmare utredning rörande samhällslärans ställning vid de allmänna läroverken och de möjligheter, som kunna förefinnas för anknytning till sagda ämne av en enligt de sakkunnigas grundprinciper ordnad nykterhetsundervisning.

Efter att hava påpekat svårigheten att vid ifrågavarande läroanstalter

ernå önskvärd koncentration av nykterhetsundervisningen framhålla de sakkunniga, att å realskolstadiet sagda undervisning borde meddelas dels i form av praktiska varningar vid biologiundervisningen i första klassen samt under religionsundervisningen, dels i sin mån i femte klassen (i kommunala mellanskolan å motsvarande stadium) vid religionsundervisningen och vid historieundervisningen, men att tyngdpunkten av nykterhetsundervisningen å realskolstadiet borde förläggas till högsta klassen. Där borde alkohollärans hygieniska moment behandlas vid undervisningen i biologi, varjämte till denna undervisning borde i nära tidsföljd ansluta sig ett kapitel i samhällsläran, berörande alkoholfrågans sociala moment och omfattande 5 à 6 undervisningstimmar.

Å gymnasiet borde nykterhetsfrågan beträffande dess mer samlade behandling inpassas efter i huvudsak samma plan som i realskolan, d. v. s. fördelas mellan undervisningen i biologi och i samhällslära med tyngdpunkten lagd på denna senare. Den medicinska sidan av alkoholproblemet borde alltså — såsom nu — få sin behandling i andra ringen. När sedan som ett kapitel i samhällsläran alkoholproblemet i fjärde ringen från social synpunkt behandlades, borde dock lämpligen i största korthet inledningsvis erinras om de moment av alkoholens medicinska och psykologiska verkningar, vilka från social och nationalekonomisk synpunkt vore av betydelse, närmast alltså alkoholens inverkan på arbetsförmågan och på sinnet, det senare momentet då med tillgodogörande av de särskilda förutsättningar, som den förutgående undervisningen i psykologi i regeln torde hava givit. I fråga om den samlade nykterhetsundervisningens innehåll och omfattning å gymnasiet gällde i huvudsak detsamma som angående realskolan, dock beträffande normalschemats tillämpning med de särskilda modifikationer i fråga om synpunkternas fördjupande och urvalet av detaljer, som betingades av den större andliga mognaden och de vidgade förkunskaperna hos lärjungarna.

Att såväl i realskolan som å gymnasiet nykterhetsfrågan borde förutom vid den samlade undervisningen kunna mer i förbigående beröras, då osökt anledning därtill gåves, framhålles av de sakkunniga.

I sitt utlåtande i ämnet har *läroverksöverstyrelsen* beträffande nykterhetsundervisningen vid de allmänna läroverken och därmed jämförliga läroanstalter anfört följande:

Vad beträffar nykterhetsfrågans etiska och hygieniska moment böra dessa, även om de komma på tal i samhällsläran, behandlas företrädesvis i sammanhang med respektive kristendoms- och biologiundervisningen. Särskilt angeläget finner överstyrelsen härvid vara att, såsom i yttranden över 1914 års sakkunnigas betänkande framhålles,

den personliga ansvarskänslan inför den sedliga plikt, det här gäller, bliver väckt och att härigenom lägges grund till ett djupare och varaktigare nykterhetsintresse.

Vad den hygieniska sidan av alkoholspörsmålet beträffar, har den sin naturliga plats vid undervisningen i hälsolära i samband med biologiens studium, såsom redan nu finnes föreskrivet i gällande undervisningsplan för de allmänna läroverken. Genom den förskjutning, som så småningom försiggått mellan de olika momentens betydelse för nykterhetsfrågan, torde emellertid numera enligt överstyrelsens mening den hygieniska synpunkten böra ställas efter de båda övriga.

Vad beträffar det sätt, varpå de sakkunniga ansett, att de etiska och hygieniska momenten böra införas i undervisningen i motsvarande läroämnen, har överstyrelsen intet väsentligt att erinra, men torde få återkomma till dessa detaljspörsmål, då de framdeles skola närmare behandlas.

Styrelsen för *centralförbundet för nykterhetsundervisning* yttrar i sitt utlåtande:

Om nykterhetsundervisningen i dessa skolor har styrelsen ingen annan erinran att göra än att det, som styrelsen redan framhallit, torde vara mindre välbetänkt att ovillkorligen binda denna undervisning vid det ännu obefintliga ämnet samhällslära.

Det synes styrelsen ändamålsenligare att låta skolorna själva avgöra, till vilket ämne nykterhetsundervisningen skall anknytas. Då nykterhetsfrågan i de för dessa skolor avsedda läroböckerna i regel är mycket otillfredsställande behandlad och det icke kan ifrågasättas att omedelbart trycka nya upplagor, synes det styrelsen praktiskt att för de närmaste årens behov låta utarbeta en särskild lärobok i nykterhetsfrågan även för de högre skolorna.

Privatläroverken.

Beträffande nykterhetsundervisningen vid *privatläroverken* hava de sakkunniga yttrat sig helt kortfattat. Vad först angår *högre goss- och samskolor* samt *enskilda mellanskolor,* anföra de sakkunniga, att dessa läroanstalters överensstämmelse med de allmänna läroverken tydligen medförde, att jämväl nykterhetsundervisningen därstädes kunde och borde planläggas och meddelas på liknande sätt. Vad de sakkunniga anfört i fråga om nämnda undervisning å de olika stadierna vid de allmänna läroverken kunde således i stort sett gälla motsvarande stadier vid berörda privatläroverk.

I fråga om *de högre flickskolorna* yttra de sakkunniga, att egentlig nykterhetsundervisning hittills endast undantagsvis lämnats vid nämnda läroanstalter men att goda förutsättningar för anknytning av nykterhetsundervisning funnes, enär dels undervisning i samhällslära kunde utan större svårighet inpassas å det högsta stadiet — detta torde, säga de sakkunniga, redan på sina håll hava skett i tillfredsställande omfattning — och dels även undervisning i hälsolära oftast meddelats på detta stadium. De sakkunniga betona önskvärdheten av att samhällsläran erhölle en mer framskjuten plats även vid flickskolorna, och erinra i samband härmed om

den vid sagda skolor allmänt förekommande undervisningen i huslig ekonomi, som kunde erbjuda vissa goda anknytningspunkter för behandling av nykterhetsspörsmålet.

Vad beträffade anordningen av undervisningen, kunde alltså därom i det hela gälla, vad som i sådant hänseende sagts i fråga om statsläroverken, därvid den åttaklassiga flickskolan närmast förutsattes motsvara realskolan och flickskolans gymnasium statsläroverkens gymnasium.

Slutligen hava de sakkunniga liksom förut beträffande folkhögskolorna ifrågasatt, att genom ett av Kungl. Maj:t utfärdat cirkulär, sådant som förut omnämnts, påpekades önskvärdheten av att en väl ordnad nykterhetsundervisning bleve allmänt införd vid flickskolorna, helst i samband med en utvidgad undervisning i samhällslära. Lämpligt vore det, anse de sakkunniga, att detta cirkulär tillika angåve riktlinjerna för dylik undervisning vid ifrågavarande skolor och därjämte meddelade tämligen utförliga anvisningar för undervisningens anordnande.

Lärlings- och yrkesskolor.

Vid *fackskolor (lärlings- och yrkesskolor)* behövde enligt de sakkunnigas mening nykterhetsundervisningen ej upptagas till behandling. Det måste nämligen förutsättas, att lärjungarna vid dylika läroanstalter tidigare erhållit undervisning i något slags skola, folk- och fortsättningsskola, allmänt läroverk, flickskola eller dylikt. Då nu ordnad nykterhetsundervisning förutsattes bliva införd i alla skolor av allmänt förberedande natur, komme jämväl alla till fackskolorna övergående lärjungar att tidigare hava erhållit dylik undervisning. Vid fackskolorna vore ju den huvudsakliga undervisningen i regeln begränsad till rena fackämnen, som ej kunde hava några direkta beröringspunkter med nykterhetsspörsmålet, varför försök att till dessa ämnen anknyta sagda spörsmål helt visst bleve konstlade. Undantag borde emellertid göras för sådana fackliga läroanstalter, vilkas undervisning sysslade med ämnen, som hade mer eller mindre nära samband med husligt arbete, såsom lanthushållsskolor, hushållsskolor, husmodersskolor och dylika. Att i fråga om nu omnämnda läroanstalter giva några närmare anvisningar beträffande behandlingen av nykterhetsfrågan vore emellertid ej lämpligt.

Konfirmationsundervisningen.

Av 1914 års sakkunniga hade framställts det önskemålet, att prästerskapet måtte beakta nykterhetsfrågan i samband med den etiska delen av *konfirmationsundervisningen.* I detta yttrande instämma 1917 års sakkunniga.

Departementschefen.

Av skäl, som jag i det föregående antytt, anser jag det ej behövligt eller lämpligt att här ingå på några enskildheter av de sakkunnigas för-

slag i avseende å nykterhetsundervisningens ordnande vid de olika slagen av läroanstalter. Förslaget innefattar nämligen sådana rent pedagogiska och metodiska detaljer, som torde böra dryftas och slutgiltigt avgöras i samma ordning som andra undervisningsfrågor. Jag torde alltså kunna inskränka mig till att här förklara, att jag för min del gillar de riktlinjer, som av de sakkunniga följts vid utarbetandet av de i betänkandet anförda detaljförslagen.

För genomförandet — i mer eller mindre förändrad form — av de av de sakkunniga i nu ifrågavarande hänseende framställda förslagen erfordras givetvis åtskilliga åtgärder. Särskilt måste för detta ändamål tillses, att läroplaner, metodiska anvisningar o. dyl. varda på lämpligt sätt avfattade och kompletterade. Det är min avsikt att i samråd med vederbörande fackmyndigheter tillse, att berörda erforderliga åtgärder bringas till utförande. Därvid torde också frågan om utfärdande av ett cirkulär av den art, de sakkunniga förordat, komma att upptagas till behandling. Vad särskilt beträffar frågan om samhällslärans bättre tillgodoseende vid de allmänna läroverken, ber jag få erinra därom, att för närvarande pågår en omfattande utredning angående omorganisation av nämnda läroanstalter. I samband därmed torde även nyssnämnda spörsmål komma att upptagas till behandling.

Givetvis är det ej möjligt att omedelbart och i ett enda slag genomföra alla av de sakkunniga framlagda förslag med de jämkningar åt ena eller andra hållet, som eventuellt kunna visa sig behövliga. En övergångstid måste tydligen förflyta, innan nödig omläggning av undervisningen kan ske och innan erforderliga åtgärder för förbättrad lärarutbildning hinna genomföras samt lärarna erhålla lämplig utbildning. Det är självklart, att det under denna övergångstid ej är möjligt att i allmänhet lämna en nykterhetsundervisning, som motsvarar de nutida önskemålen i detta hänseende och som står i full samklang med de grundprinciper, som de sakkunniga uppställt och som även jag anser böra följas. Önskvärt är det emellertid, att nykterhetsundervisningen måtte så snart ske kan och i den utsträckning, som är möjlig, lämpas efter sagda principer. För detta syfte böra vederbörande skolmyndigheter verka samt tillse, att detsamma varder så vitt möjligt uppnått.

Styrelsen för centralförbundet för nykterhetsundervisning har i sitt nyss återgivna utlåtande föreslagit, att medgivande måtte lämnas de lärare i fortsättningsskolan, som så önska, att förlägga den samlade kursen i nykterhetsfrågan i omedelbar anslutning till det i kursen i medborgarkunskap ingående kapitlet om hemmets hygien och ekonomi. Detta förslag synes mig ej lämpligt, enär dess genomförande ju skulle

motarbeta den inriktning av nykterhetsundervisningen åt ett nytt håll, som under senare år allt mer vunnit anslutning och som synes mig ofrånkomlig, om ett verkligt gott resultat av sagda undervisning skall kunna ernås. Å andra sidan föreligger naturligen intet hinder, att i nyss angivna sammanhang nykterhetsfrågan bringas på tal — utan tvivel finnas här åtskilliga beröringspunkter, och anknytningen kan säkerligen ske helt osökt och naturligt. Den samlade, enhetliga nykterhetsundervisningen åter bör, såsom förut framhållits, lämnas i samband med undervisningen i samhällslära.

Ytterligare har styrelsen för centralförbundet beträffande nykterhetsundervisningen vid de allmänna läroverken föreslagit, att skolorna själva skulle få avgöra, till vilket ämne sagda undervisning skulle anknytas. Ej heller detta förslag kan jag tillstyrka. En dylik åtgärd skulle enligt min mening medföra en högst olämplig splittring i avseende å nykterhetsundervisningens bedrivande samt skulle lätt bringa oreda i det hela och motverka vad man nu önskar åvägabringa. I vissa fall skulle densamma sannolikt kunna rent av medföra, att nykterhetsundervisningen bleve helt och hållet försummad. Jag anser mig således ej kunna biträda styrelsens nu omnämnda förslag.

Jag torde slutligen böra erinra, att styrelsen, såsom jag i det föregående anfört, hemställt, att särskilda läroböcker måtte utarbetas för nykterhetsundervisningen i fortsättningsskolan och i de allmänna läroverken. För min del anser jag inga särskilda åtgärder i sådant syfte från det allmännas sida behövliga. Det synes mig tydligt, att något större behov av speciella åtgärder i detta hänseende ej föreligger i fråga om nykterhetsundervisningen än beträffande annan undervisning. Fullt tillräcklig garanti för att innehållet i de använda läroböckerna kommer att bliva tillfredsställande torde ligga i den konkurrens och den offentliga kritik, som näppeligen torde komma att utebliva i fråga om sagda läroböcker. Jag torde få tillfälle att ytterligare något beröra detta spörsmål i samband med frågan om nykterhetsundervisningens hjälpmedel.

De sakkunniga övergå härefter (sid. 56—72) till frågan om

C. Den fortsatta nykterhetsundervisningen.

Efter erinran om de åtgärder, som vidtagits för att bland vårt folk befrämja en god fortsatt undervisning i olika ämnen, framhålla de sakkunniga, att ett behov av liknande art förelåge även i fråga om nykterhetsundervisningen och att anstalter för tillgodoseendet av detta behov

borde vidtagas. De sakkunniga erinra vidare om att man redan hade flera utgångspunkter för frågans ytterligare behandling, och nämna då främst de av centralförbundet för nykterhetsundervisning sedan åtskilliga år anordnade korta kurserna, vidare den av olika nykterhetsorganisationer föranstaltade studieverksamheten samt slutligen den numera synnerligen omfattande offentliga föreläsningsverksamheten, som i sin mån lämnade rum även för fortsatt upplysning inom nykterhetsfrågans område. Från dessa tre redan förefintliga verksamhetsgrenar borde man enligt de sakkunnigas mening utgå vid behandlingen av frågan om åtgärder för främjandet av en fortsatt nykterhetsundervisning.

Allmänna upplysningskurser.

Beträffande till en början de av centralförbundet anordnade *korta kurserna*, erinra de sakkunniga om att sådana under åtskilliga år hållits till ett antal av 7 till 10 årligen på olika platser i landet under en tid av 4—6 dagar. Statsbidrag hava ej utgått till dessa kurser, vilka bekostats genom anslag från landsting, städer och andra kommuner, nykterhetsorganisationer och enskilda.

De sakkunniga hava verkställt en utredande undersökning av de under åren 1914—1917 hållna kurserna och hava på grundvalen av denna undersökning om kurserna avgivit det totalomdömet, att kurserna, trots försök från kursledningens sida att göra kursföredragen mera systematiskt ordnade och samtidigt mera konkreta till sitt innehåll, ännu hade kvar allt för mycket av sin ursprungligen åsyftade »väckande» karaktär. Det vore, säga de sakkunniga, högeligen angeläget, att en bestämd ändring av denna kursernas karaktär ägde rum, därest kurserna även för framtiden skulle hållas. Enligt de sakkunnigas mening borde det omedelbara syftet att »väcka» intresset även framgent tillgodoses, men det måste dock i väsentlig grad träda tillbaka för ändamålet att meddela en sammanhängande och sakligt vägande framställning, och även här måste undervisningens tyngdpunkt förläggas till de sociala och nationalekonomiska områdena. Med sådan läggning borde emellertid dessa kurser även framdeles väl försvara sin plats, och de sakkunniga ville under denna förutsättning föreslå, att kurserna då erhölle den klart fattade uppgiften att uteslutande tjäna den fortsatta folkupplysningen. Ur deras uppgift borde därigenom utgå att utbilda särskilda lärare och ledare, och de komme därmed att undgå sammanblandning med de just för sistnämnda utbildning avsedda kurser, som de sakkunniga i annat sammanhang komme att föreslå. För att ytterligare framhäva det angivna syftet med de nu diskuterade kurserna ville de sakkunniga åt dem föreslå namnet *allmänna upplysningskurser*.

Kurserna kunde och borde emellertid inrymma även andra föredrag

än sådana av social och nationalekonomisk natur. Särskilt vore det lämpligt, att vid dessa kurser meddela en viss fortsatt upplysning angående viktigare kapitel av den praktiska hälsoläran, därvid sålunda även vådorna av tobaks- och kaffemissbruk och lämpliga åtgärder däremot kunde vinna omnämnande. Viktigt vore under alla omständigheter, att kravet på planmässighet tillbörligt tillgodosåges.

Kurserna borde i regeln omfatta 5 à 6 dagar och ej utsträckas över en vecka. Den dagliga arbetstiden kunde under sådana förhållanden omfatta åtminstone 5 föreläsningstimmar. Kurserna borde förläggas till städer eller till lämpliga ställen å landsbygden, växlande år från år, så att olika landsdelars behov så vitt möjligt tillgodosåges. Det årliga antalet kurser kunde tills vidare inskränkas till tre, varigenom bland annat den fördelen kunde vinnas, att goda lärarkrafter lättare kunde anskaffas för kurserna.

Såsom jag nyss nämnde, hava de hittills anordnade smärre kurserna stått under ledning av centralförbundet för nykterhetsundervisning; kurserna hava av förbundet anordnats i samarbete med en för ändamålet bildad lokal kommitté. De sakkunniga hava ej ifrågasatt någon ändring härutinnan. Dock förorda de sakkunniga, att åt centralförbundet måtte givas större bestämmanderätt än hittills, särskilt i fråga om kursprogrammens innehåll. Föreläsarna borde väljas huvudsakligen genom den av de sakkunniga planerade föreläsningsbyråns försorg. Den kontroll över kursernas anordning, som givetvis betingades särskilt av det statliga understöd till kurserna, som vore avsett, borde utövas genom den centrala myndighet, som finge den högsta ledningen av nykterhetsundervisningen sig anförtrodd.

Hittills har, såsom jag förut nämnt, intet statsunderstöd utgått till ifrågavarande kurser. Ej heller hava de sakkunniga tänkt sig, att statsanslag skulle utgå direkt till kurserna i deras av dem föreslagna, något förändrade form. I stället hava de sakkunniga föreslagit statsunderstöd i form av bidrag till bestridande av kostnaderna för föreläsarna, varjämte de sakkunniga tänkt sig, att en central byrå för föreläsningsverksamheten på detta område skulle upprättas, till vilken statsbidrag skulle utgå. I övrigt hava de sakkunniga förutsatt samma ekonomiska organisation beträffande kurserna, som hittills förekommit. De sakkunniga framhålla, att de genom sitt förslag att på nu angivet sätt tillförsäkra kurserna understöd från statens sida hade jämväl åsyftat att vinna möjlighet att genom vederbörande centralmyndighet öva någon kontroll över kurserna och deras anordning, en möjlighet, som ej saknade betydelse. Det syntes nämligen de sakkunniga vara ett viktigt statsintresse, att en god och vederhäftig kun-

skap angående nykterhetsfrågan bleve allmänt spridd, särskilt med tanke på möjligheten för staten att därigenom vinna ett nödvändigt stöd för sina lagstiftningsåtgärder på nykterhetsområdet.

De sakkunnigas förslag i fråga om allmänna upplysningskurser har tillstyrkts av *folkskolöverstyrelsen.*

Även *läroverksöverstyrelsen* har förmält sig kunna i huvudsak biträda de sakkunnigas berörda förslag.

Socialstyrelsen har i sitt utlåtande riktat kritik mot en punkt i de sakkunnigas förslag, nämligen att kurserna allt fortfarande skulle stå under ledning av centralförbundet för nykterhetsundervisning, som således skulle fungera som kursstyrelse.

Styrelsen ansåge nämligen, att i den mån verksamheten mera finge statlig prägel, det vore angeläget, att densamma lyftes upp över varje föreställning om att utgöra ett led i den dagspolitiska agitationen i nykterhetsfrågan samt att det därför i sakens intresse vore angeläget, att den centrala kursstyrelsens sammansättning bestämdes av Kungl. Maj:t eller eventuellt av läroverks- och skolöverstyrelserna gemensamt. Under förutsättning att härigenom kursernas statliga karaktär vore fullt tydligt markerad, kunde centralförbundets byrå och dess vid det praktiska organisationsarbetet för dylika kurser vanda personal fungera jämväl såsom byrå för kursstyrelsen.

Jämväl styrelsen för *centralförbundet för nykterhetsundervisning* har gjort åtskilliga erinringar mot de sakkunnigas förslag i detta hänseende och har anfört följande:

Den kritik, som de sakkunniga riktat mot dessa kursers hittillsvarande program, erkänner styrelsen vara i mångt och mycket befogad. De mera allmänna »väckande» ämnena ha ofta varit för talrika. Men de lokala kursbestyrelser, som i stort sett uppgjort kursernas program, hava givetvis låtit sig ledas av två synpunkter, nämligen dels behovet av verkligt saklig upplysning, dels nödvändigheten av att kalla sådana talare, som förstå att fånga och vidmakthålla publikens intresse. Kompromissen mellan dessa båda synpunkter har icke alltid medfört det från sakligheten synpunkt mest önskvärda resultatet, men man torde även för framtiden vara nödsakad att taga hänsyn även till föreläsarnas förmåga av populär framställningskonst. Dessutom vill styrelsen framhålla, att många av de föredrag, som de sakkunniga hänföra till den enbart »väckande» gruppen, hava rört sig om vissa etiska problem, som för nykterhetsfrågan äro av mycket väsentlig natur.

Emellertid är styrelsen fullt ense med de sakkunniga däri, att en omläggning av dessa kursers program bör företagas. Dock ställer sig styrelsen mycket tvivlande till de sakkunnigas förslag att vid alla dessa upplysningskurser låta tyngdpunkten förläggas till de sociala och nationalekonomiska områdena. Därav skulle onekligen uppstå en viss enformighet, och för övrigt har man från den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten den alldeles bestämda erfarenheten, att sociala och nationalekonomiska ämnen höra till de av publiken allra minst uppskattade. Ändamålsenligare synes det enligt styrelsens mening vara att visserligen låta varje upplysningskurs koncentrera sig kring en viss ämnesgrupp, men att ge kursernas anordnare möjlighet att välja mellan ett antal olika ämneskombinationer. Man kan t. ex. tänka sig en kurs

med programmet koncentrerat kring nykterhetsfrågans och det moderna samhällets historiska utveckling, en annan behandlande nykterhetsspörsmålets sociala och nationalekonomiska sidor, en tredje med huvudvikten lagd vid hemmets, samhällets och släktets hygien, en fjärde med programmet begränsat till det nutida förbudsproblemet, o. s. v. Centralförbundet skall säkerligen vara berett att i samråd med den ledande myndighet, som kan komma att utses för nykterhetsundervisningen, företaga sådana reformer i dessa kursers program, som kunna visa sig gagnande för saken.

De sakkunniga hava ansett, att antalet kurser bör inskränkas från 7 à 10 till endast 3 årligen. Gent emot detta förslag vill styrelsen framhålla, att dessa kurser i regel varit så väl besökta och blivit så inpräglade i det allmänna medvetandet såsom goda och instruktiva bildningstillfällen, att någon reducering i deras antal icke utan trängande skäl bör ifrågakomma. Tvärtom torde kunna ifrågasättas, om icke socialstyrelsen i sitt yttrande över 1914 års sakkunnigutlåtande haft en riktigare uppfattning av dessa kursers betydelse, då den förordar statsbidrag efter vissa grunder för att uppmuntra tillkomsten av ett större antal utav centralförbundets tillfälliga kurser. Det är så mycket mindre anledning att inskränka deras antal, som det föreslagna statsbidraget till dessa kurser är relativt obetydligt. Det skulle förefalla egendomligt, om statens första direkta understöd till dessa kurser, vilka i själva verket utgöra ett av det enskilda upplysningsarbetets betydelsefullaste former, skulle förenas med krav på omfattande reducering av verksamheten.

De sakkunniga yttra vidare om dessa kurser, att de böra erhålla den klart fattade uppgiften att uteslutande tjäna den fortsatta folkupplysningen och ur deras uppgift bör utgå att utbilda särskilda lärare och ledare. Det synes styrelsen icke fullt klart, vilka förändringar i kursernas anordning de sakkunniga ha åsyftat genom detta uttalande. Ifrågavarande kurser hava aldrig varit avsedda att »utbilda lärare och ledare» på annat sätt än genom att meddela vissa kunskaper i nykterhetsfrågan, vilka kunna hava varit av betydelse likaväl för lärare och ledare som för den stora allmänheten. Skulle de sakkunnigas utlåtande kunna tolkas på det sättet, att de förmåner, som hittills beretts folk- och småskolans lärarkår genom att tjänstledighet utan återläsningsskyldighet beviljats för deltagande i kurserna, skulle komma att upphöra, så ser sig styrelsen nödsakad att rikta en allvarlig gensaga däremot. Man har nämligen enligt styrelsens mening icke alls rätt att antaga, att de årliga lärarkurserna komma att i alla avseenden fylla det behov av fortbildning i nykterhetsfrågan, som företinnes hos lärarkåren. En enkel beräkning ger vid handen, att endast en jämförelsevis liten del av folkskolans stora lärarkår kan komma att gå igenom dessa lärarkurser, och för de övriga skulle de allmänna upplysningskurserna vara det snart sagt enda tillfället att få en inblick i några av den moderna nykterhetslärans arbetsområden. Och även för de lärare, som genomgått sagda lärarkurser, kan det vara ett behov att någon tid därefter få sina kunskaper kompletterade med nya synpunkter och färskare forskningsresultat. Dessutom torde i synnerhet de på landet boende lärarnas och lärarinnornas möjligheter till intellektuell förkovran icke vara större, än att man bör låta dem bibehålla en förmån, som de hittills visat sig uppskatta och väl använda.

Beträffande de övriga synpunkter, som tala för ett bibehållande av lärarnas ovannämnda rätt till tjänstledighet utan återläsning, får styrelsen hänvisa till en i detta ärende till Kungl. Maj:t ingiven skrivelse av den 14 december 1916. Styrelsen har däri bland annat framhållit de hinder, som i regel möta för kursernas förläggning till ferietiden, och påpekat det värdefulla i att genom tjänstledigheten även de lärare, som icke äro positivt intresserade av nykterhetsarbetet, i stor utsträckning deltaga i kurserna.

Det förhållandet, att upplysningskurserna skulle komma att få en publik, som dels bestode av lärare, dels av övriga intresserade personer, skulle ej behöva vålla några svårigheter beträffande programmet — lika litet som det hittills gjort det — men troligen medföra den fördelen, att kursarrangörerna med hänsyn till de deltagande lärarna skulle söka ge programmet ett så sakligt och vederhäftigt innehåll som möjligt.

Om dessa kursers föreslagna ställning till centralförbundet för nykterhetsundervisning och till föreläsningsbyrån liksom om den ifrågasatta kontrollen över deras verksamhet har styrelsen intet att erinra.

Departementschefen

De korta kurser, som hittills anordnats av centralförbundet för nykterhetsundervisning, hava utan tvivel varit till stort gagn och verksamt bidragit till spridande av kunskap på nykterhetsfrågans område. Att emellertid den kritik, som av de sakkunniga i vissa hänseenden riktats mot kurserna i deras hittillsvarande form, är i det hela berättigad, synes mig ej kunna bestridas. Jag instämmer alltså med de sakkunniga i deras yrkande på en viss omläggning av kurserna. Särskilt synes det mig lämpligt, att kurserna mera bestämt koncentrera sig kring sociala och nationalekonomiska spörsmål — enligt min mening en given konsekvens av den omläggning av nykterhetsundervisningen i skolorna, som jag i det föregående förordat. Styrelsen för centralförbundet för nykterhetsundervisning har, såsom jag nyss anfört, starkt betvivlat lämpligheten av en dylik koncentration, särskilt under betonande att sociala och nationalekonomiska ämnen enligt vad erfarenheten visat hörde till de av publiken allra minst uppskattade. Invändningen innebär måhända ett visst berättigande men synes mig ej böra få avgörande betydelse för kursernas anordnande. Det förefaller mig sannolikt, att i den mån nykterhetsundervisningen i skolorna allt mera bestämt upptager de sociala synpunkterna och samlar sig kring dem, en sådan omsvängning skall ske i avseende å den stora allmänhetens intresse, att även den fortsatta nykterhetsundervisningens inriktande på det social-ekonomiska området skall synas helt naturligt och följdriktigt. Emellertid synes det mig lämpligt, att särskilt under de närmaste åren och intill dess omläggningen av nykterhetsundervisningen blivit allmänt genomförd, en viss varsamhet iakttages vid bestämmandet av kursernas program, så att omläggningen ej sker allt för tvärt och oförmedlat. Jag ber för övrigt få erinra om att de sakkunniga uttryckligen framhållit, att kursprogrammen ej borde inskränka sig till enbart sociala och nationalekonomiska ämnen utan borde upptaga även frågor av annan art, ehuru de sakkunniga starkt betonat kravet på planmässighet vid kursernas anordnande. Häri instämmer jag till fullo med de sakkunniga.

I detta sammanhang torde jag böra i korthet beröra den av social-

styrelsen framställda anmärkningen, att centralförbundet ej borde vara självskrivet såsom kursstyrelse, utan att sådan styrelse borde utses av Kungl. Maj:t eller av de båda skolöverstyrelserna gemensamt. Jag kan ej finna annat än att socialstyrelsen givit centralförbundets tilltänkta funktion i detta hänseende en något för stark relief eller kanske hellre, att styrelsen ej tillräckligt tagit hänsyn till de förslag i avseende å den centrala ledningen av nykterhetsundervisningen och av upplysningsarbetet i nykterhetsfrågan, som de sakkunniga framställt. Jag vill redan här säga, att jag är beredd att i det följande tillstyrka de sakkunnigas förslag i nämnda hänseende, och jag kan under sådana omständigheter ej finna något avgörande skäl mot den föreslagna anordningen med centralförbundet såsom kursstyrelse. Bliver förslaget om nykterhetsundervisningens centrala ledning godkänt, torde statsmyndigheterna även i fråga om de allmänna upplysningskurserna komma att intaga en så auktoritativ ställning, att nämnda kurser inom kort torde komma att i den allmänna uppfattningen framstå såsom en under statens högsta ledning och inseende stående institution. De av socialstyrelsen uttalade farhågorna torde då bliva väsentligt försvagade. Jag vill för övrigt i avseende å centralförbundets ställning som kursstyrelse framhålla, att de sakkunniga på mer än ett ställe i sitt betänkande anfört, att uppdraget att fungera som sådan styrelse borde anförtros åt nämnda förbund, därest ej alldeles särskilda omständigheter skulle föranleda annat beslut. De sakkunniga hava således ej tänkt sig, att centralförbundet under *alla* förhållanden skulle erhålla ifrågavarande uppdrag.

Till sist torde jag böra något beröra frågan om det årliga antalet kurser. De sakkunniga hava föreslagit, att endast tre kurser skulle årligen anordnas. Häremot har styrelsen för centralförbundet för nykterhetsundervisning gjort erinran under framhållande, att kurserna hittills trots sitt betydligt större antal varit mycket väl besökta och att antalet snarare borde ökas än minskas. De sakkunniga hava som ett viktigt skäl för en inskränkning i antalet anfört, att därigenom goda lärarkrafter lättare skulle kunna anskaffas. Ur viss synpunkt sett torde denna de sakkunnigas ståndpunkt vara berättigad. Skall nämligen kursernas värde ökas, är tydligen en av förutsättningarna härför, att så goda föreläsare som möjligt kunna anskaffas, och det kan då vara mer att föredraga, att ett fåtal kurser med verkligt goda lärarkrafter anordnas, än att många kurser hållas, i fråga om vilka samma urval av föreläsare ej kunnat företagas. Å andra sidan är det självklart, att det för sakens skull är önskvärt, att antalet kurser ej för mycket inskränkes. Såsom styrelsen för centralförbundet framhåller, hava de hittills hållna kurserna av detta slag tillvunnit

sig allmänt erkännande och blivit mycket uppskattade. Under sådana omständigheter har jag ej kunnat undgå att fästa avseende vid styrelsens uttalande i detta hänseende. Lämpligast torde det då vara, att antalet kurser ej på förhand fixeras, utan att det lämnas åt den blivande tillsynsmyndigheten att för varje år bestämma, huru många kurser skola anordnas.

Vad i övrigt beträffar kursernas anordning, har jag intet att erinra mot de sakkunnigas förslag. Något direkt statsanslag till kurserna har som nämnts ej ifrågasatts.

* * *

Studie- och ungdomsverksamhet.

De sakkunniga övergå härefter (sid. 61—67) till frågan om *nykterhetsorganisationernas upplysningsverksamhet* och erinra om den verksamhet av undervisande och upplysande art, som flera av de inom landet bildade nykterhetsorganisationerna sedan åtskilliga år tillbaka utövat på såväl nykterhetsrörelsens som den allmänna folkbildningens område. Särskilt omnämna de sakkunniga berörda sammanslutningars studie- och ungdomsverksamhet, genom vilken desamma dels på olika sätt spritt kunskap i åtskilliga allmänbildande ämnen, dels direkt främjat nykterhetsupplysningen. Ett betydelsefullt erkännande av denna sin verksamhet hade, påpeka de sakkunniga, ifrågavarande sammanslutningar erhållit genom de anslag, som sedan flera år tillbaka årligen beviljats av riksdagen för deras understödjande.

De sakkunniga hänvisa vidare till en av dem verkställd undersökning dels angående omfattningen av den av sagda organisationer för närvarande bedrivna upplysningsverksamheten, dels i fråga om användningen och fördelningen av det härför utgående statsanslaget. Vid denna undersökning hade de sakkunniga särskilt beaktat fyra olika former för ifrågavarande verksamhet, nämligen talarverksamheten, ungdomsverksamheten, studieverksamheten med studiecirklar och s. k. folkhögskolkurser samt instruktionsverksamheten. Såsom allmänt omdöme om berörda organisationers upplysningsverksamhet ansåge de sakkunniga sig kunna på grundvalen av den verkställda undersökningen uttala, att denna verksamhet väsentligen bedrivits i rätt riktning och på ett förtjänstfullt sätt. Resultatet av undersökningen har såsom bilaga fogats till de sakkunnigas betänkande (sid. 235).

Talarverksamheten vore, anse de sakkunniga, värd att få stöd av det allmänna, för så vitt den organiserades och utfördes så, att den kunde i enlighet med de sakkunnigas grundprinciper gagna den fortsatta folkupplysningen i samhälls- och alkohollära, med andra ord utövades på ett verkligt objektivt sätt, men däremot ej i den mån densamma vore inriktad på direkt agitation för medlemsrekrytering eller för politisk aktion i nyk-

terhetsfrågan. Stöd från statens sida skulle verksamheten enligt de sakkunnigas förslag erhålla genom åtgärder, varom de sakkunniga i det följande ämnade framlägga förslag, avseende dels statsbidrag till föreläsningsverksamheten på nykterhetsområdet, dels anordnandet av s. k. allmänna utbildningskurser.

Upplysningsverksamheten bland barn och ungdom, ungdomsverksamheten, borde enligt de sakkunnigas mening fortfarande hava till uppgift att understödja de ungas fostran till ett nyktert liv samt att i den mån det kunde ske införa dem i nykterhetsfrågan, vartill borde ytterligare komma uppgiften att motarbeta missbruk av tobak och kaffe. De sakkunniga anse, att statsunderstöd fortfarande borde medgivas denna gren av nykterhetsarbetet, varjämte en indirekt ökning av nämnda understöd vore avsedd genom rätt för sällskapen att vid rekvisition av föreläsare åtnjuta visst bidrag av statsmedel samt att till billigt pris erhålla undervisningsmateriell. Särskilt borde tillses, att vid valet av föreläsningar tobaks- och kaffefrågorna vunne tillbörligt beaktande.

I fråga om studieverksamheten i egentlig mening yttra de sakkunniga, att de funne densamma i det hela tillfredsställande, varför de tillstyrkte, att statsanslag alltfort måtte utgå till dess understödjande.

Slutligen framhålla de sakkunniga, att instruktionsverksamheten vore av synnerlig betydelse för spridande av en vederhäftig och god kunskap om nykterhetsspörsmålet samt för utbildande av talare och ledare för nykterhetsverksamhetens olika grenar, och de sakkunniga ville framhålla vikten av att organisationen av denna verksamhet försigginge i den riktning och under iakttagande av de huvudprinciper, de sakkunniga förordat för all upplysnings- och undervisningsverksamhet på detta område. Härför erfordrades emellertid tillgång till goda ledare och lärare. Svårigheter syntes föreligga för sällskapen att erhålla sådana personer, och de sakkunniga hade, i syfte att avhjälpa denna brist, tänkt sig vissa anordningar, nämligen de nyss omnämnda s. k. allmänna utbildningskurserna, den för nykterhetsarbetet avsedda föreläsningsbyrån samt vissa anstalter för statlig ledning för hela verksamheten på nykterhetsundervisningens område. De sakkunniga framhålla, att vid instruktionsverksamheten frågan om förebyggande av tobaks- och kaffemissbruk ej finge förglömmas.

Anslag. De sakkunniga upptaga jämväl till behandling frågan om anslag för nykterhetsorganisationernas upplysningsverksamhet. Innan jag redogör för de sakkunnigas förslag i detta hänseende, torde jag få omnämna, hur denna angelägenhet hittills varit ordnad. Såsom redan i det föregående om-

nämnts, har riksdagen sedan flera år tillbaka beviljat anslag för berörda ändamål. För år 1919 uppgå anslagen till följande belopp:

till främjande av Sveriges storloges av I. O. G. T. studie- och ungdomsverksamhet	kronor 8,000: —
till främjande av Sveriges blåbandsförenings studie- och ungdomsverksamhet	» 4,000: —
till främjande av Sveriges nationaltempels av Templarorden studie- och ungdomsverksamhet	» 3,000: —
till främjande av Nationalgodtemplarordens studie- och ungdomsverksamhet	» 2,000: —
till främjande av nykterhetsföreningen Vita bandets studie- och ungdomsverksamhet	» 2,000: —
till främjande av nykterhetsorden Verdandis studie- och ungdomsverksamhet	» 2,000: —

Genom beslut den 22 juli 1918 fördelade Kungl. Maj:t ifrågavarande anslag, varvid liksom under flera föregående år föreskrevs, att en var av nämnda organisationer skulle före den 1 mars 1920 till socialstyrelsen avgiva redogörelse för sin verksamhet under år 1919 samt före den 1 april 1920 till kammarrätten för granskning ingiva den del av sina räkenskaper, som innefattade redogörelse för statsanslagets användning, med föreskrift tillika, att nyssnämnda årsredogörelser och räkenskaper skulle vara så uppställda, att en noggrann kännedom om statsanslagets användning därav kunde vinnas.

De sakkunniga hava nu förordat, att de direkta statsanslagen måtte fortfarande utgå till de grenar av sällskapens upplysningsverksamhet, som hittills åtnjutit sådant anslag, varjämte de sakkunniga erinrat om att bifall till deras förslag på flera andra punkter skulle, på sätt i det föregående anförts, innebära ett indirekt understödjande av nämnda verksamhet i dess helhet.

De sakkunniga erinra vidare om att, såsom jag redan i början av min framställning omnämnt, sedan åtskilliga år offentligt anslag utginge till ytterligare två sammanslutningar, i vilkas arbetsuppgifter även inginge verksamhet för spridande av upplysning på nykterhetsfrågans område, nämligen Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsförbund (S. S. U. H.) och Sveriges lärares nykterhetsförbund (S. L. N.). Nämnda anslag, som för närvarande utginge med 4,000 kronor till det förra och 3,000 kronor till det senare förbundet, hade emellertid alltjämt beviljats å riksstatens sjätte huvudtitel av det därstädes på extra stat uppförda anslaget till främjande av nykterhet och motarbetande av dryckenskapens följder. Då

ifrågavarande båda sammanslutningar utövade en verksamhet, som i det hela vore likartad med de nyss omnämnda nykterhetsorganisationernas, och därjämte enligt de sakkunnigas mening allt fortfarande vore förtjänta av understöd från det allmännas sida, syntes intet vägande skäl föreligga att i avseende å understödets natur göra någon skillnad mellan de olika nu berörda sällskapen. De sakkunniga förordade alltså, att understöden till sagda två förbund för framtiden överflyttades från sjätte till åttonde huvudtiteln och uppfördes tillsammans med de understöd till nykterhetsorganisationer, som där redan hade sin plats. Anslaget till förbunden borde emellertid såsom hittills utgå till främjande av förbundens verksamhet och ej inskränkas till främjande av deras studie- och ungdomsverksamhet. I avseende å anslagens storlek hade de sakkunniga intet att erinra utan ansåge dessa böra utgå med samma belopp som för närvarande.

Till sist omnämna de sakkunniga den förut berörda, av dem verkställda undersökningen angående användning och fördelning av de till nykterhetsorganisationerna utgående statsunderstöden. Denna undersökning, som grundats på organisationernas till kammarrätten år 1918 ingivna räkenskaper, hade givit vid handen, att sagda räkenskaper varit uppställda i enlighet med de av Kungl. Maj:t i sådant hänseende lämnade föreskrifter, varom jag nyss nämnt. Med hänsyn till studie- och ungdomsverksamheternas lika berättigande hade de sakkunniga tagit i övervägande, huruvida icke särskilda anslag borde beviljas till var och en av nämnda verksamhetsgrenar. Som emellertid för vissa organisationer praktiska svårigheter skulle möta för noggrant särskiljande av utgifterna för studieverksamheten och för ungdomsverksamheten, funne de sakkunniga det vara tillräckligt, att statsbidragets fördelning mellan de båda verksamhetsgrenarna bleve ungefärligen lika, men ansåge, att detta borde uppställas som en fordran. De sakkunniga föresloge sålunda, att som villkor för åtnjutande av anslag till organisationernas studie- och ungdomsverksamhet föreskreves, att omkring hälften av det till respektive organisationer utgående anslaget finge användas till vardera av nämnda verksamhetsgrenar.

I en av åtskilliga bilagor åtföljd, den 30 september 1918 dagtecknad ansökning har Sveriges nykterhetssällskaps representantförsamling gjort framställning om anslag för år 1920 till nyss omnämnda organisationers verksamhet. Uppgifter lämnas i ansökningen beträffande organisationernas verksamhet under senast förflutna arbetsår samt angående vissa ekonomiska förhållanden. I fråga om behovet av anslag för år 1920 anför representantförsamlingen följande:

Med de på alla områden höjda kostnaderna vore det givet, att de hittills beviljade anslagsbeloppen vore långt ifrån tillräckliga för att tillika med de av sällskapens egna medel tillskjutna kunna bedriva verksamheten utan stora svårigheter i den omfattning, som planerats. Och man torde icke kunna påräkna, att arbetskostnaderna för år 1920 skulle minskas. Det vore av dessa grunder representantförsamlingen vågade hos Kungl. Maj:t hemställa, att till riksdagen måtte göras framställning om anslag för år 1920 till berörda sällskap med hittills utgående belopp höjda med 50 procent, varigenom sällskapens studie- och folkbildningsverksamhet torde något så när kunna upprätthållas.

Ytterligare har representantförsamlingen i ansökning likaledes den 30 september 1918 hemställt om statsanslag för år 1920 till, utom annan nykterhetsorganisation, Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsförbund med 4,000 kronor.

Över sistnämnda ansökning har socialstyrelsen den 21 november 1918 avgivit infordrat utlåtande och därvid tillstyrkt bifall till den gjorda framställningen.

Ansökning har därjämte gjorts av styrelsen för Sveriges lärares nykterhetsförbund om anslag till förbundets verksamhet under år 1920.

Styrelsen anför, att förbundets huvuduppgift vore att främja nykterhetsundervisningen i skolorna. För detta ändamål utgåve förbundet läro- och läseböcker i ämnet och anordnade genom utsända talare föredrag och diskussioner vid offentliga möten samt utgåve årsskrift och programblad, vari främst behandlades frågor angående hälso- och nykterhetsundervisningen, samt det s. k. Sveriges Vår-arbetet. Styrelsen omnämner därefter mer detaljerat de åtgärder av olika slag, som för närvarande vore föremål för förbundets verksamhet, samt framhåller, att under nuvarande förhållanden såväl tryckningskostnader som resekostnader och arvoden stigit till en höjd, som nödgat förbundet att i yttersta grad inskränka sin verksamhet. En höjning av medlemsavgiften hade föreslagits de till förbundet anslutna föreningarna, men ökningen kunde ej göras för stor, om förbundet skulle kunna erhålla nya medlemmar. Styrelsen hemställde därför, att det hittills utgående anslaget, 3,000 kronor, måtte höjas till 5,000 kronor.

Jag torde här böra omnämna de utlåtanden, som avgivits i fråga om de sakkunnigas förslag beträffande statligt understöd åt nykterhetsorganisationernas upplysningsverksamhet. Därvid bör jämväl erinras om att socialstyrelsen haft att yttra sig även angående de anslagsäskanden från sagda organisationers sida, för vilka jag nu lämnat redogörelse.

Folkskolöverstyrelsen har tillstyrkt de sakkunnigas förslag.

Socialstyrelsens uttalande lyder så:

Vid sidan av den statligt ordnade nykterhetsundervisningen hava de sakkunniga i sitt förslag oförändrat bibehållit den upplysningsverksamhet, som sedan lång tid tillbaka med statens ekonomiska stöd bedrives av de frivilliga nykterhetsorganisationerna. Styrelsen vill för sin del ingalunda förringa den oomtvistliga förtjänst, som dessa organisationer nedlagt i fråga om de breda befolkningslagrens höjande såväl i fråga om nykterhet som i allmänt kulturellt avseende. Utan tvivel måste denna verksamhet i

åtskilliga avseenden framstå såsom en ur folket själv framsprungen strävan efter nykterhet och andlig utveckling, vilken strävan, låt vara den icke alltid torde hava iklätt sig fullt rationella och målmedvetna former, dock på goda grunder haft att påräkna statens stöd och omvårdnad.

I den mån den av de sakkunniga förordade omorganisationen av nykterhetsundervisningen hinner genomföras, torde emellertid frågan om statens stödjande av hithörande frivillig undervisning komma i ett ändrat läge. Visserligen kommer den statliga undervisningen självfallet att först efter vissa år, allteftersom de yngre generationerna hinna växa upp, kunna framvisa resultat i form av mera allmänt spridda sådana rent sakliga insikter, som skola bilda det intellektuella underlaget för folkets fostran till större nykterhet. Under dessa övergångsår komma givetvis alltid att finnas generationer av ungdom, vilka icke på skolstadiet hunnit bibringas dylika insikter, men som ännu befinna sig i den ålder, då de äga mottaglighet för undervisning. Det synes då styrelsen lämpligt, att de enskilda organisationerna bland denna ungdom fortfarande med statens stöd bedriva sin upplysningsverksamhet. Däremot lärer det böra ifrågasättas, huruvida framdeles, då den uppväxande ungdomen redan på skolstadiet bör hava erhållit ett lämpligt mått av objektiva kunskaper i nykterhetsspörsmål, ifrågavarande frivilliga upplysningsverksamhet verkligen behöver bibehållas såsom ett väsentligt led i en fortsatt undervisning.

Styrelsen har därför ansett sig böra taga under närmare övervägande, huruvida organisationernas olika verksamhetsgrenar var för sig äro ägnade att utgöra motiv för statens fortsatta ekonomiska stödjande. De huvudsakliga olika grenarna kunna betecknas såsom talarverksamhet samt ungdoms-, studie- och instruktionsverksamhet. Vad då först den så kallade *studieverksamheten* beträffar, bör framhållas, att den inbegriper en mängd läroämnen, vilka ej hava några som helst beröringspunkter med nykterhetsundervisning. Styrelsen kan knappast heller dela de sakkunnigas uttalade uppfattning om att denna verksamhet skulle hava till uppgift »att genom höjande av medlemmarnas allmänbildning göra dem väl skickade att bilda sig en riktig och välgrundad uppfattning om nykterhetsfrågan». Det lärer nämligen ej vara befogat att motivera en så allmän uppgift som höjandet av folkets genomsnittliga bildningsnivå med att den högre bildningsgraden skulle direkt tjäna en så speciell uppgift som att sätta vissa personer i tillfälle att intellektuellt bedöma nykterhetsfrågans betydelse. Med lika stort fog synes då varje framåtsträvande av social, etisk eller religiös natur kunna motiveras ur speciella nykterhetssynpunkter och ur dessa synpunkter kunna göra anspråk på statens ekonomiska stöd.

Det synes ej heller troligt, att undervisning i sådana förekommande ämnen som svenska språket, skönlitteratur, bokhålleri, stenografi, esperanto, geografi, hushålls- och hemskötsel eller jordbrukslära ens i minsta mån skulle med framgång låta sig direkt sammankopplas med bibringandet av ökade insikter om alkoholmissbrukets sociala och ekonomiska skadeverkningar. Ehuru styrelsen ej tilltror sig kunna bedöma, huruvida ett ökat kunskapsmått över huvud taget skänker individen större motståndskraft mot alkoholmissbruk, torde det i allt fall vara klart, att undervisningen i sådana ämnen som exempelvis de nyssnämnda måste bedrivas fullständigt fristående från undervisning i nykterhetsfrågor. Syftet med nykterhetsundervisningen får sålunda i och för sig ej tagas till intäkt för att staten bör ekonomiskt stödja jämväl den övriga, därav helt oberoende undervisningen. Även om denna kan anses särdeles önskvärd och förtjänt av statens omvårdnad, lärer detta dock vara en fråga, som lämpligen skall och bör kunna ägnas sin särskilda prövning. Styrelsen vill härmed hava uttalat önskvärdheten

av att nykterhetsorganisationernas dubbla egenskap av organ för dels folkupplysning i allmänhet, dels nykterhetsundervisning framdeles bestämt särhållas från varandra, i så måtto att staten beredes möjlighet att pröva, i vad mån de olika verksamhetsgrenarna oberoende av varandra böra stödjas.

Vidkommande den så kallade *instruktionsverksamheten* för nykterhetsundervisningens främjande skulle densamma enligt de sakkunnigas förslag i huvudsak komma att anknytas till tvenne nya institutioner, nämligen dels den under skolöverstyrelsen lydande konsulenten för nykterhetsundervisning, dels den till centralförbundet för nykterhetsundervisning anknutna föreläsningsbyrån. I vart fall anse de sakkunniga, och därutinnan delar styrelsen deras uppfattning, att instruktionsverksamheten icke bör förförläggas till de enskilda nykterhetsorganisationerna. Denna sida av organisationernas verksamhet bör sålunda för sin del icke framdeles kunna åberopas som skäl för att staten alltjämt skall lämna dessa sitt stöd.

Vad vidare angår den så kallade *talarverksamheten*, synes denna, enligt de sakkunnigas åsikt, icke kunna göra anspråk på det allmännas stöd, för så vitt den är inriktad på direkt agitation i nykterhetsfrågan. Styrelsen, som för sin del i denna punkt är av samma uppfattning som de sakkunniga, vill härmed ifrågasätta, om ej just denna agitation är det för denna verksamhet konstitutiva, eller i vart fall framdeles torde komma att bliva det, så framt den statliga undervisningen kommer att fylla sin uppgift att bibringa den enskilda ett erforderligt mått av saklig insikt på området. Bortser man nämligen från den agitatoriska sidan, synes förevarande ämnesområde böra jämställas med övriga inom skolan förekommande läroämnen. Det synes då lika litet av behovet påkallat att anställa resetalare för saklig undervisning i förevarande ämne som att anställa resetalare för undervisning exempelvis i ämnet geografi.

Vad slutligen angår den så kallade *ungdomsverksamheten*, skall densamma, i den mån den ej är inriktad på agitation eller studier och sålunda sammanfaller med sådan verksamhet, som styrelsen i det föregående berört, enligt de sakkunniga hava till uppgift att motarbeta missbruk av tobak och kaffe. Då styrelsen icke funnit sig föranlåten att i detta sammanhang upptaga till behandling de sakkunnigas förslag, i vad det rör motarbetande av sådant missbruk, anser sig styrelsen ej heller kunna ingå på frågan, huruvida förevarande organisationer ur denna synpunkt böra kunna påräkna statens stöd. I allt fall berör denna fråga icke nykterhetsundervisningen.

I anledning av vad sålunda anförts, finner styrelsen sig kunna tillstyrka, att de enskilda nykterhetsorganisationerna ur nykterhetsundervisningens synpunkt tills vidare böra tillerkännas statsbidrag med enahanda belopp, som hittills och senast för år 1919 tillerkänts dem. Då det för närvarande torde saknas tillräckligt underlag för att bedöma, i vilken utsträckning deras verksamhet kommer att röna inflytande av de föreslagna åtgärderna, anser sig styrelsen sålunda lika litet kunna tillstyrka en höjning som en sänkning av berörda anslag för år 1920. Ej heller anser sig styrelsen kunna förorda, att redan för år 1919 beviljade anslag ytterligare ökas. I den mån verkningarna av en eventuellt omlagd mera planmässig, statlig nykterhetsundervisning börja göra sig gällande och kunna överblickas, synas emellertid bidragen böra underkastas prövning ur nya synpunkter i syfte att utröna, huruvida de med hänsyn till andra uppgifter, såsom exempelvis det allmänna folkbildningsarbetet, fortfarande böra utgå.

Sedermera har centralstyrelsen för Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsförbund i en till ecklesiastikdepartementet ställd skrift den 3 februari 1919 gjort hemställan om förhöjning av det för år 1920 begärda

anslaget. Såsom skäl härtill anför styrelsen, att förbundet nyligen påbegynt eller för närvarande planerade en ej oväsentlig utvidgning av i synnerhet sin sociala verksamhet, bland annat genom grundande av en barnkoloni för tuberkulösa barn, vid vilken unga kvinnliga medlemmar av förbundet under sakkunnig kontroll och ledning finge tillfälle till för dem själva fostrande arbete. Därjämte framhåller styrelsen den ökade kostnad, som all genom en organisation utförd verksamhet fordrade nu i jämförelse med på den tid, då förbundet första gången erhållit ett till 4,000 kronor fixerat statsanslag. Styrelsen hemställde därför, att åtgärder måtte vidtagas för att för år 1920 ett anslag av 8,000 kronor måtte beviljas förbundet.

Departementschefen.

Det torde vara obestridligt, att nu ifrågavarande organisationer utövat en för nykterhetssaken gagnelig verksamhet och att de varit väl förtjänta av det understöd, som från det allmännas sida kommit dem till del. Jag har därför för mitt vidkommande ej funnit skäl att avstyrka framställning om fortsatt understöd till sagda organisationer. Socialstyrelsen har, såsom jag nyss anfört, starkt betonat, att skillnad borde göras mellan organisationernas verksamhet å ena sidan i nykterhetsupplysande syfte och å den andra i den allmänna folkupplysningens tjänst. En dylik skillnad må väl ur viss synpunkt sett vara berättigad, men det synes mig knappast vara möjligt och i varje fall vara mindre lämpligt att åtminstone under nuvarande omständigheter upprätthålla densamma så starkt, som socialstyrelsen tyckes avse. Hela denna verksamhets utvecklingsgång har varit sådan, att de olika verksamhetsformerna så att säga vuxit ut ur varandra och sålunda hava en stark inre samhörighet. Detta faktum bör å andra sidan givetvis icke hindra, att en rationell uppdelning av de eventuella statsanslagen företages och att föreskrifter lämnas, åsyftande att på lämpligt sätt begränsa och reglera användningen av nämnda anslag. I sådant hänseende torde den av de sakkunniga gjorda hemställan om bestämmelse därom, att omkring hälften av det till respektive organisationers studie- och ungdomsverksamhet utgående anslaget skall användas till vardera av nämnda verksamhetsgrenar, böra uppmärksammas, då anslagen kunna komma att ställas till förfogande.

Redan förut har jag anfört, att jag efter samråd med chefen för civildepartementet ansett mig böra tillstyrka de sakkunnigas tidigare omnämnda förslag i fråga om överflyttning från sjätte till åttonde huvudtiteln av anslagen till Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsförbund och till Sveriges lärares nykterhetsförbund. Jag har för avsikt att i enlighet därmed göra framställning.

De sakkunniga hava ej ifrågasatt någon ökning beträffande de till förutnämnda organisationer utgående anslagen, medan dessa själva, såsom jag redan anfört, hemställt om en avsevärd höjning av statsunderstödet. De organisationer, som företrädas av Sveriges nykterhetssällskaps representantförsamling, hava begärt en höjning av 50 procent, medan Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsförbund ifrågasatt en ökning från 4,000 kronor till 8,000 kronor, eller fördubbling, samt Sveriges lärares nykterhetsförbund begärt ett från 3,000 kronor till 5,000 kronor förhöjt anslag. Socialstyrelsen har avstyrkt förhöjning för år 1920 av ifrågavarande anslag men tillstyrkt anslag av samma storlek som de för år 1919 utgående.

Vad av organisationerna anförts till stöd för en förhöjning av statsunderstödet, har jag funnit vara övertygande. Det är givet, att även för dessa sammanslutningar den nuvarande starka prisstegringen på alla områden gjort sig mycket kännbar, och det synes mig då rimligt, att statsmakterna i sin mån bidraga att för dem underlätta dyrtidens tryck. Den av flertalet organisationer ifrågasatta förhöjningen av 50 procent är enligt min mening lämpligt avvägd, och jag tillstyrker hemställan till riksdagen därom. Samma ökning torde böra tillkomma även Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsförbund och Sveriges lärares nykterhetsförbund. Till de olika sällskapen böra alltså för år 1920 utgå följande belopp till främjande av deras studie- och ungdomsverksamhet samt i fråga om de två sistnämnda förbunden till främjande av deras verksamhet:

till Sveriges storloge av I. O. G. T.	kronor	12,000: —
» Sveriges blåbandsförening	»	6,000: —
» Sveriges nationaltempel av Templarorden	»	4,500: —
» Nationalgodtemplarorden	»	3,000: —
» Nykterhetsföreningen Vita bandet	»	3,000: —
» Nykterhetsorden Verdandi	»	3,000: —
» Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsförbund	»	6,000: —
» Sveriges lärares nykterhetsförbund	»	4,500: —
tillhopa	kronor	42,000: —

* * *

Föreläsningsverksamheten

Inom landet hade, erinra de sakkunniga därefter (sid. 67—72), pågått och påginge alltjämt en offentlig *föreläsningsverksamhet* i nykterhetsfrågan, som försigginge under formen av enstaka föredrag och lektioner eller fristående små serier av dylika. De nyss nämnda nykterhetsorganisationerna bedreve sådan verksamhet, som — om än i ej ringa grad tjänande ett speciellt agitatoriskt syfte — dock även åsyftade att lämna bidrag till en konkret upplysning i nykterhetsfrågan. Ett liknande syfte hade framträtt

genom centralförbundets för nykterhetsundervisning arbete för förmedling av föreläsningar och nykterhetslektioner åt föreläsnings- och nykterhetsföreningar. Förmedling av föredrag i nykterhetsfrågan hade slutligen ombesörjts av folkbildningsförbundet, arbetarnas bildningsförbund m. fl., varjämte nykterhetsfrågan stundom berörts vid den allmänna populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten. Åtskilliga brister hade, framhålla de sakkunniga, förefunnits hos nu berörda upplysningsverksamhet i nykterhetsfrågan, och svårigheten att erhålla verkligt kvalificerade talare och undervisare hade varit stor; ofta hade därjämte föreningarna av ekonomiska hänsyn tvungits att först i andra hand taga i betraktande föreläsarnas kompetens. Med hänsyn till nu berörda förhållanden ansåge de sakkunniga det angeläget, att nämnda verksamhet erhölle ett starkt och väl anordnat stöd; för staten vore det av vikt att se till, att stora delar av befolkningen nåddes genom fristående, lätt tillgängliga föredrag och att denna verksamhet bleve så väl anordnad som möjligt.

I nu berörda syfte ville de sakkunniga föreslå statliga åtgärder efter förebilden av den allmänna populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten. Statens främsta åtgärd borde alltså vara att garantera ett verksamt ekonomiskt bidrag för täckandet av de med föredragens hållande förbundna kostnaderna, varjämte staten borde som vederlag för detta ekonomiska bidrag tillförsäkra sig tillbörlig kontroll över sagda föreläsningsverksamhet och dess förmedling samt nödig kontroll över statsbidragets användning.

De sakkunniga övergå därefter till sitt positiva förslag i detta hänseende. Överinseendet över verksamheten borde, på sätt de sakkunniga komme att i annat sammanhang omnämna, anförtros åt skolöverstyrelsen, som därvid skulle bistås av ett sakkunnigt biträde. Ett särskilt organ för denna sida av upplysningsverksamheten skulle skolöverstyrelsen erhålla genom en central föreläsningsbyrå, varvid de sakkunniga förutsatte, att centralförbundet för nykterhetsundervisning, som redan förut inriktat sig även på sådan verksamhet, skulle ställa sig gynnsamt till en förnyad dylik i den vidgade omfattning och anknytning till skolöverstyrelsen, som de sakkunniga påtänkte, och att centralförbundet även komme att utses till byrå för denna föreläsningsverksamhet, därest ej alldeles särskilda omständigheter skulle föranleda överstyrelsen till annat beslut.

Byråns uppgifter skulle vara att dels årligen före visst datum upprätta förslag till förteckning (katalog) över föreläsare (talare, resp. undervisare) och föreläsningsämnen, dels ombesörja förmedlingen av föredragen, dels handhava och fördela det statsanslag, som borde utgå till byrån, dels ock årligen till skolöverstyrelsen inkomma med en redogörelse över föreläsningsverksamheten, omfattande förteckning över var föreläsningar hållits,

de omhandlade ämnena och föreläsarnas namn samt redovisning för statsanslagets användning.

Den nyssnämnda katalogen över föreläsare och föreläsningsämnen skulle enligt de sakkunnigas förslag för fastställelse inlämnas till skolöverstyrelsen. De sakkunniga angiva (sid. 69) flera viktiga synpunkter, som borde beaktas vid uppgörandet av katalogen. Därvid påpekas, att i densamma borde upptagas ett visst antal ämnen rörande frågan om vådorna av tobaks- och kaffemissbruk och bekämpandet av detta missbruk.

Jämväl i fråga om byråns förmedling av föreläsningar hava de sakkunniga (sid. 69—70) uttalat åtskilliga önskemål och angivit vissa riktlinjer, därvid de sakkunniga bland annat anfört, att vid vissa slag av möten ett och annat av de i katalogen upptagna föredragen borde kunna inpassas, enventuellt i form av en mindre föredragsserie.

En nödvändig betingelse för framgången av nu berörda verksamhet vore emellertid, framhålla de sakkunniga, att densamma av staten erhölle ett verksamt ekonomiskt stöd, och de sakkunniga lämna i sammanhang därmed ett detaljerat förslag till ordnande av denna angelägenhet. Jag torde böra här återgiva de sakkunnigas förslag i nämnda hänseende.

De sakkunniga utgå ifrån att dessa föreläsningar, vilka kvalitativt borde bliva fullt likvärdiga med de allmänna populärvetenskapliga föreläsningarna, även i ekonomiskt hänseende likställdes med dessa senare, och att en ändring i ersättningen för den ena gruppen automatiskt medförde en motsvarande ändring för den andra. För det närvarande utginge de sakkunniga ifrån att en enstaka föreläsning medförde ett arvode av 30 kronor jämte reseersättning å andra klass järnväg och dagtraktamente och att vid längre serier av föreläsningar eller föreläsningsturnéer en viss reduktion av ersättningsbeloppet ägde rum. Under dessa förhållanden ansåge de sakkunniga det behövligt, att staten främst och såsom regel bidroge med 20 kronor till själva arvodet för varje föreläsning, oberoende av om det vore fråga om en enstaka föreläsning eller en serie av dylika; det relativt större statsbidraget i senare fall borde nämligen tillräckligt motiveras därmed, att det ur undervisningssynpunkt vore uppmuntransvärt med anordnande av serieföredrag.

Därtill borde det emellertid ligga i statens intresse att på särskilt vis ekonomiskt stödja mera avsides belägna och i kommunikationshänseende sämre tillgodosedda bygder, och enligt de sakkunnigas mening kunde detta lämpligen ske på sådant sätt, att staten även åtoge sig dels helt eller åtminstone till väsentlig del ersättningen för föreläsares resa, i den mån denna fram och åter sammanlagt överstege 200 km., dels ock hans dagtraktamente, om detta komme att utgå för mera än en dag. Detta förslag

grundade de sakkunniga på de likartade bestämmelser, som redan funnes i fråga om de av folkskolöverstyrelsen anordnade fortbildningskurserna i gymnastik för folkskollärare och folkskollärarinnor.

De sakkunniga ville emellertid tillägga, att även om det nu föreslagna statsbidraget i och för sig måste anses vara betydande, detsamma dock beträffande vissa särskilda fall kunde visa sig otillräckligt och att det för dessa fall kunde visa sig nödvändigt, att staten åtoge sig alla de med föreläsningen eller föreläsningarna förbundna omkostnaderna. Naturligtvis borde detta ske endast i fråga om vissa, på förhand noga bestämda fall. Som sådana ville de sakkunniga särskilt anföra föreläsningar vid armén och marinen samt vid läroverk; i dessa fall hade de tilltänkta anordnarna av föreläsningarna ingen särskild kassa att disponera för detta ändamål, och det vore sålunda fara värt, att föreläsningarna här över huvud ej komme till stånd, därest icke staten helt bekostade dem. Samma betraktelsesätt kunde enligt de sakkunnigas mening med fog anläggas även i fråga om sådana föredrag, som beställdes ur den tilltänkta katalogen för vissa särskilda möten eller kurser, vid vilka övriga föredrag erhölles kostnadsfritt, t. ex. ur kamratkretsen av mötes- eller kursdeltagare. Behovet av fortsatt folkupplysning och önskvärdheten av att för densamma utnyttja även nu berörda, lämpliga tillfällen borde utgöra tillräckliga skäl för att staten sträckte sitt ekonomiska bistånd så långt i dessa fall.

De sakkunniga betona ytterligare önskvärdheten av en bestämmelse, som garanterade, att det antal föreläsningar, till vilkas bestridande statsanslaget skulle användas, icke finge understiga ett visst minimital; härigenom skulle alltså undvikas, att allt för stor del av anslaget komme att åtgå till dryga rese- och traktamentsersättningar. Som sådan bestämmelse ville de sakkunniga föreslå, att $^4/_6$ av statsanslaget skulle användas som bidrag till själva arvodet vid föreläsningar och instruktionsföredrag angående nykterhetsfrågan och därmed förbundna allmänna ämnen och $^1/_6$ till ersättning för resor och dagtraktamenten, varjämte den återstående sjättedelen borde användas till ersättning vid föreläsningar angående vådorna av kaffe- och tobaksmissbruk och bekämpandet av detta missbruk. Skulle till äventyrs den sålunda till rese- och traktamentsersättning anslagna delen av statsbidraget ej helt utnyttjas, borde återstoden kunna användas till föreläsararvoden.

Anslag. Beträffande det anslag, som skulle erfordras för genomförandet av den nu omnämnda organisationen, yttra de sakkunniga följande:

Utginge man från dylika grunder och därvid i fråga om den första tiden av den föreslagna föreläsningsbyråns verksamhet uppskattade de genom byrån förmedlade föredragen i nykterhetsfrågan och därmed för-

bundna allmänna ämnen till ett årligt antal av omkring 500 samt vidare räknade med att arvodet vid en del av dessa föreläsningar komme att helt bestridas av statsmedel, så skulle de $^4/_6$ av anslaget, som skulle användas till föreläsararvoden, komma att uppgå till inemot 12,000 kronor och hela anslaget alltså till 18,000 kronor. Då de sakkunniga därför ansåge sig böra föreslå, att Kungl. Maj:t täcktes hos riksdagen begära ett anslag av denna storlek för den nu skildrade föreläsningsverksamheten, ville de sakkunniga emellertid samtidigt framhålla, att denna verksamhet ju måste försöksvis prövas, innan några säkra hållpunkter för bedömandet av verksamhetens omfattning och därmed för statsanslagets definitiva storlek kunde vinnas. Anslaget borde av dessa skäl närmast utgå som ett förslagsanslag.

Folkskolöverstyrelsen har tillstyrkt de sakkunnigas förslag i detta avseende.

Socialstyrelsen har i sitt utlåtande framhållit, att en bestämd förutsättning för önskvärd allmän anslutning och verksamt intresse från alla vederbörande vore, att den centrala ledningen på nykterhetsundervisningens område övertoges av statens särskilda organ för undervisningsärenden i allmänhet. Därpå yttrar styrelsen:

Då de sakkunnigas organisationsförslag uppenbarligen utgår från nu angivna förutsättning, lärer detsamma härutinnan innebära goda löften för en god utveckling av denna undervisning. Styrelsen anser sig emellertid böra ifrågasätta, huruvida icke denna grundläggande organisationsprincip borde vinna vidsträcktare tillämpning än de sakkunniga givit densamma. Beträffande sålunda föreläsningsverksamheten i nykterhetsfrågor hava de sakkunniga framhallit vikten av att den ordnas i nära anslutning till de av staten understödda allmänna populärvetenskapliga föreläsningarna samt att i vissa fall staten åtager sig hela kostnaden därför. Det kunde då synas naturligast, att den centrala förmedlingen av de på nykterhetsfrågan närmast inriktade föreläsningarna omhänderhades av samma organ, som ombesörjer övrig statsunderstödd föreläsningsverksamhet, detta så mycket hellre som med den allmänt sociala läggning nykterhetsföreläsningarna skulle få någon mera markerad skillnad från en del andra föreläsningar i sociala ämnen ju icke skulle framträda. Genom nu antydda anordning torde även de särskilda nykterhetsföreläsningarna inför det allmänna föreställningssättet lättare vinna erkännande såsom objektiva och fria från agitatorisk tendens. Det finns också anledning antaga, att lämpliga föreläsare hellre ställa sig till förfogande, om deras medverkan icke direkt rubriceras såsom moment i en speciell nykterhetsverksamhet utan såsom upplysningsverksamhet i allmänhet. Något hinder lärer ej heller föreligga för att åvägabringa erforderlig samverkan mellan den föreslagne konsulenten för nykterhetsupplysning samt föreläsningskonsulenten och de auktoriserade allmänna föreläsningsbyråerna.

Då centraliserandet av föreläsningsförmedlingen är en oundgänglig förutsättning för hithörande verksamhets förbilliggande och utvecklande, synes det icke vara med sunda organisationsprinciper förenligt att i Stockholm upprätthalla två

byråer med väsentligen samma uppgift, den ena avsedd för populära föreläsningar i allmänhet, den andra speciellt för de nykterhetsfrågan berörande sådana. Även ur synpunkten av sparsamhet med statens och föreläsningsföreningarnas medel samt bättre utnyttjande av föreläsarnas tid lärer det sålunda vara ändamålsenligast att låta förmedlingen av föreläsningar i nykterhetsfrågan omhänderhavas av de organ, vilka redan visat sig kunna med intresse och framgång utöva motsvarande uppgift i avseende å de allmänna populärvetenskapliga föreläsningarna. Då centralförbundets för nykterhetsundervisning centralbyrå enligt de sakkunnigas utredning icke utövar någon nämnvärd verksamhet på detta område, skulle därmed ingen reel inskränkning ske i denna. I allt fall kunde denna byrå, i den mån så befinnes önskvärt, förmedla de till densamma anslutna organisationernas förbindelser med föreläsningsbyråerna och föreläsningskonsulenten.

Styrelsen för *centralförbundet för nykterhetsundervisning* anför om denna fråga följande:

Vad de sakkunniga föreslå angående statligt understödd föreläsningsverksamhet i nykterhetsfrågan finner styrelsen vara mycket väl ägnat att sprida saklig upplysning i denna fråga. Styrelsen vill endast påpeka, att då de sakkunniga i ekonomiskt avseende likställa dessa föreläsningar med de allmänna populärvetenskapliga föreläsningarna, så medför detta en olägenhet så tillvida som de nykterhetsföreningar, vilka kunna förutsättas bli de huvudsakliga rekvirenterna av de föreslagna föreläsningarna, vanligen ha det i ekonomiskt avseende knappare ställt än föreläsningsföreningarna, som ha rätt stora kommunala och andra anslag. Därför torde det i många fall bli svårt för nykterhetsföreningarna att bestrida de kostnader, som även med statsbidrag skulle uppstå. Styrelsen tillåter sig därför ifrågasätta, att det föreslagna statsbidraget kunde något höjas, särskilt ifråga om resekostnader och dagtraktamenten.

I likhet med de sakkunniga finner styrelsen det uppmuntransvärt med anordnande av serieföredrag, och styrelsen tillåter sig framhålla det lämpliga i att den föreslagna föreläsningsbyrån anordnar serieföredrag efter ungefär samma principer, som numera tillämpas av arbetarnas bildningsförbund.

Departementschefen. Det förslag i fråga om föreläsningsverksamhetens på nykterhetsområdet ordnande, som de sakkunniga nu framlagt, innebär en betydande utvidgning av den jämförelsevis obetydliga verksamhet, som i sådant hänseende hittills bedrivits. En dylik utvidgning synes mig emellertid vara motiverad med hänsyn dels till angelägenheten av att upplysning på nu ifrågavarande område må kunna spridas i så vida kretsar som möjligt, dels ock därtill, att de kurser av olika slag, som eljest äro avsedda att verka i nykterhetsupplysningens tjänst, ju äro tillgängliga blott för ett begränsat antal deltagare och ej heller kunna hava den allmänna läggning, som är nödvändig hos en även för de breda lagren avsedd upplysningsverksamhet. Det är naturligt, att en organisation med så vitt syfte som den nu ifrågavarande måste medföra rätt väsentliga kostnader, om ej ändamålet skall förfelas på grund av den merendels svaga ekonomiska ställningen hos dem, som torde komma att i särskild omfattning anlita densamma. Trots det

ganska avsevärda anslag, som de sakkunniga beräknat vara erforderligt för planens genomförande, har jag därför ansett mig böra ansluta mig till de sakkunnigas förslag. Den för mig avgörande faktorn har härvid varit förvissningen om att en verksamhet av den art, som nu ifrågasättes, skall visa sig synnerligen lämpad att bidraga till spridande av den upplysning i nykterhetsfrågan, som ju livligt önskas och som torde vara synnerligen behövlig ej minst under den närmare framtiden, innan den tillämnade omläggningen av nykterhetsundervisningen i skolorna hunnit medföra de följder, man torde hava rätt att vänta.

En nödvändig förutsättning för ordnandet av en sådan verksamhet, som nu är avsedd, torde emellertid vara, att en central ledning för densamma anordnas, och jag har funnit de sakkunnigas förslag om en central föreläsningsbyrå för detta ändamål beaktansvärt. De sakkunniga hava som nämnt tänkt sig, att skolöverstyrelsen skulle i första hand utöva ledningen även i fråga om föreläsningsverksamheten, och hava förutsatt, att centralförbundet för nykterhetsundervisning skulle komma att utses till byrå för nämnda verksamhet, därest ej alldeles särskilda omständigheter skulle föranleda överstyrelsen till annat beslut. Mot detta förslag har socialstyrelsen, såsom jag redan nämnt, gjort åtskilliga erinringar. Med avseende å dessa vill jag erinra om vad jag i annat sammanhang yttrat, nämligen att socialstyrelsen synes mig ej hava tillräckligt tagit hänsyn till att nu ifrågavarande byrå liksom all annan centralförbundets befattning med den offentliga och statsunderstödda undervisnings- och upplysningsverksamheten å nykterhetsområdet lärer komma att stå under statlig ledning och kontroll, och att förbundets verksamhet alltså torde komma att i dessa hänseenden erhålla en väsentligt förändrad karaktär. Jag är därför övertygad om dels att förbundet kommer att starkt känna de förpliktelser, som dess sålunda förändrade ställning medför, dels att det nära samarbetet med statliga myndigheter och deras organ skall visa sig vara till nytta även i fråga om förbundets ställning utåt, och det jämväl åt håll, där förutsättningarna för en på gemensamma intressen fotad samhörighet saknas. Jag ber slutligen få framhålla, att det ur praktisk synpunkt ej torde kunna anses olämpligt, att — därest ej i övrigt något skäl talar däremot — centralförbundet fungerar som föreläsningsbyrå, då ju föreläsningsverksamheten nära sammanhänger med andra till nykterhetsområdet hörande verksamhetsformer, med vilka förbundet har att taga befattning.

Socialstyrelsens erinran beträffande olämpligheten att upprätthålla två byråer med väsentligen samma uppgift kan utan tvivel hava ett berättigande. Emellertid synes mig de sakkunnigas förslag innebära vissa praktiska fördelar, som kunna anses uppväga de olägenheter, som måhända

kunna vållas av detsamma, och den något ökade kostnad, som nyssnämnda förslag medför. Nykterhetsfrågan har givetvis många anknytningspunkter med de spörsmål, som falla inom den allmänna populärvetenskapliga föreläsningsverksamhetens område, men har å andra sidan åtskilliga speciella särdrag, som torde kunna motivera dess mera exklusiva behandling även å nu ifrågavarande särskilda verksamhetsområde. Ej heller torde kostnadsfrågan behöva verka synnerligen avskräckande, då den institution, som skulle fungera som byrå, under alla omständigheter är i verksamhet, om än på några andra områden, och de av föreläsningsförmedlingen förorsakade kostnaderna ej torde bliva särdeles stora. Åtskilliga av dessa kostnader lära för övrigt bliva oundvikliga, även om åt den allmänna föreläsningsverksamheten uppdrages att taga nu ifrågavarande föreläsningsverksamhet om hand. Av vad jag nu haft tillfälle att anföra följer, att jag anser mig böra tillstyrka de sakkunnigas förslag på denna punkt.

Vad så beträffar kostnaderna för genomförandet av den framlagda planen, kunna dessa utan tvivel förefalla höga. Ganska dryga kostnader torde emellertid vara ofrånkomliga, om det åsyftade målet skall nås och möjlighet beredas för även avsides liggande bygder att erhålla en god och vederhäftig nykterhetsupplysning. Det bör därjämte redan här omnämnas, att de sakkunniga föreslagit sådan ändrad organisation av de stora lärarkurserna för nykterhetsundervisning, att en ej oväsentlig minskning i kostnaderna för desamma skulle åvägabringas, vadan utgifterna för föreläsningsverksamheten ej skulle innebära en motsvarande ökning av totalkostnaderna för hela nu ifrågavarande verksamhet. De sakkunnigas förslag i fråga om föreläsararvoden och statens bidrag till dessa anser jag mig kunna tillstyrka. Även förslaget beträffande ersättning för föreläsares resor synes mig vara lämpligt, då just därigenom möjlighet skulle kunna beredas avlägset belägna trakter att erhålla föreläsare. Såsom de sakkunniga omnämnt, har uppslaget till deras plan i detta hänseende hämtats från de bestämmelser, som gälla deltagare i de med statsunderstöd anordnade fortbildningskurserna i gymnastik för folk- och småskollärare. Jag torde få erinra, att i fråga om sistnämnda kurser är medgivet, bland annat, att för det fall, att deltagares resa till kursorten och åter till hemorten uppginge till sammanlagt minst 200 kilometer, till deltagare finge utgå, utöver visst kontant belopp, reseunderstöd med halva järnvägsbiljettpriset för plats i tredje klassens vagn, halva legan för skjuts med en häst och halva avgiften för salongsplats å ångfartyg. De sakkunnigas förslag avviker som synes i flera hänseenden från nyssnämnda bestämmelse, ehuru grundtanken hämtats från densamma. Förslaget torde i det hela kunna tillstyrkas. Emellertid anser jag det ej lämpligt, att, såsom de sakkunniga

alternativt föreslagit, staten i nu ifrågavarande fall åtager sig att såsom regel bestrida *hela* kostnaden för föreläsarens resa. Bättre synes mig vara, att staten bidrager med exempelvis tre fjärdedelar av resekostnaden, medan den återstående fjärdedelen bestrides av den kommun, sammanslutning eller dylikt, som tillkallat föreläsaren. Dock kunna tänkas enstaka fall, där det måste vara önskvärt, att hela resekostnaden utginge av statsmedel. Det torde kunna överlämnas åt skolöverstyrelsen att i sådan händelse pröva och fatta beslut. Över huvud taget torde det böra tillkomma Kungl. Maj:t att utfärda de bestämmelser, som kunna erfordras i nu berörda hänseende.

Såsom jag nämnt, hava de sakkunniga med hänsyn därtill, att nu ifrågavarande verksamhet måste försökvis prövas, innan några säkra hållpunkter för bedömande av verksamhetens omfattning och därmed för statsanslagets definitiva storlek kunde vinnas, föreslagit, att det behövliga anslaget, 18,000 kronor, måtte få förslagsanslags natur. Jag har emellertid känt mig tveksam, huruvida en dylik anordning vore tillrådlig och ansett försiktigheten bjuda, att man åtminstone för närvarande giver anslaget natur av reservationsanslag.

De sakkunniga hava därefter (sid. 73—132) till behandling upptagit den viktiga frågan om

D. Utbildningen av lärarkrafter för nykterhetsundervisningen.

Efter att hava framhållit vikten av att de lärare, som hade nykterhetsundervisningen sig anförtrodd, vore väl kvalificerade och hade fått en god utbildning, påpeka de sakkunniga, att den hittills lämnade utbildningen för dylika lärare varit ofullständig och föga planmässig. Vid övervägande av frågan om vilka åtgärder borde vidtagas för att upphjälpa de anmärkta bristerna i nyssberörda hänseende, hade de sakkunniga undersökt möjligheten av att på lämpligt sätt ombilda de hittills årligen anordnade kurserna för lärare till att fungera såsom rena lärarutbildningskurser men hade funnit denna utväg ej vara möjlig.

De sakkunniga hade ansett sig böra upptaga till behandling även frågan om lärarutbildningen, ehuru det ej i första hand inginge i de sakkunnigas uppdrag att framlägga förslag i sådant hänseende. Härvid hade de sakkunniga velat först i fråga om de allmänna läroverken och därmed jämförliga läroanstalter överväga dels de blivande historielärarnas utbildning i samhällslära och social nykterhetskunskap, dels ock de blivande biologilärarnas kompetens för undervisning i hälsolära jämte den framställ-

ning om njutningsmedlens skadliga inverkan på individen, som fölle under detta läroämne, samt att därefter beträffande folkskolor och andra till den lägre folkundervisningen hörande läroanstalter tillse, huru utbildningen av lärare för nykterhetsundervisning borde anordnas.

Det framhålles därefter av de sakkunniga, att den enligt deras förmenande enda möjligheten att få en fast stödjepunkt för nykterhetsfrågans behandling i samband med utbildningen av lärare för den högre undervisningen vore att anknyta nämnda fråga till härför lämpade studieområden samt således få undervisning rörande nykterhetsfrågan inordnad som ett led i den ordinarie lärarutbildningen. De sakkunniga hade i detta syfte velat preliminärt bringa på tal vissa möjligheter dels för inpassande av lämpliga studiekurser i samhällslära, omfattande även socialpolitik, för blivande lärare i historia, dels ock för anordnande av undervisning i hälsolära för blivande lärare i biologi. Naturligen vore det, säga de sakkunniga, i främsta rummet vederbörande akademiska myndigheters sak att närmare utforma och fixera förslagen så, som förhållandena kunde kräva. De sakkunniga hade således förutsatt, att de sakkunnigas yttrande på denna punkt komme att före ett slutligt avgörande hänskjutas till nämnda myndigheter för att av dem underkastas den granskning och i samband därmed bliva föremål för den närmare omprövning, som kunde bliva erforderlig.

I fråga om den andra stora kategorien av lärarutbildningsanstalter, folkskoleseminarierna, påpeka de sakkunniga, att förhållandena därstädes ju vore annorlunda bland annat därutinnan, att de vid seminarierna utbildade lärarna i de allra flesta fall senare komme att vid sina skolor undervisa i alla där förekommande ämnen, vadan samtliga elever vid sagda seminarier behövde utbildning för sin blivande verksamhet såsom lärare å nykterhetsfrågans område.

Slutligen hava de sakkunniga erinrat om att en tillfredsställande utbildning vid folkskoleseminarierna i berörda hänseenden hade nära sammanhang med frågan om seminarielärarnas fackliga utbildning, vilken fråga emellertid väsentligen sammanfölle med förut antydda fråga om läroverkslärarnas universitetsutbildning.

Lärarutbildningen vid universitet och andra högre lärarutbildningsanstalter.

Först behandla de sakkunniga (sid. 75—87) frågan om lärarutbildningen vid *universitet och andra högre lärarutbildningsanstalter.*

Enligt de sakkunnigas mening borde tyngdpunkten av utbildningen av lärare för nykterhetsundervisningen vid de högre skolorna och folkskoleseminarierna på ett eller annat sätt förläggas till *den historiskt-samhällsvetenskapliga lärarutbildningens område.* Efter erinran om att redan

1914 års sakkunniga föreslagit, att för blivande historielärare skulle meddelas en överblick över alkoholfrågan närmast i anslutning till undervisningen i nationalekonomi eller statistik (resp. sociologi), anföra de sakkunniga, att invändningar från åtskilliga håll framkommit mot detta förslag till anordnande av en mer isolerad social universitetskurs i nykterhetsfrågan samt att enligt de sakkunnigas mening sagda invändningar otvivelaktigt vore förtjänta av allvarligt beaktande. Därpå yttra de sakkunniga:

»Helt annorlunda ställer sig emellertid saken, därest denna fråga — liksom motsvarande undervisningsfråga vid högre skolor och seminarier — ses i det större sammanhang, som betingas av dess nära samhörighet med frågan om samhällslärans studium. Givet är, att därest samhällsläran — såsom föreslagits — på de högre skolornas studieplaner skulle få en tryggad plats sig anvisad, denna åtgärd ej kan undgå att föra med sig en motsvarande åtgärd i syfte att åstadkomma en ordnad universitetsutbildning för lärare i samhällslära. De sakkunniga önska härutinnan särskilt erinra om att en sådan åtgärd redan nu är av behovet ovillkorligen påkallad med hänsyn till nödvändigheten att utbilda kompetenta lärare för ämnet ekonomilära vid folkskoleseminarierna. Under förutsättning att en sådan ordnad universitetsutbildning i samhällslära kommer till stånd, kan ett studium av nykterhetsfrågan inpassas som ett naturligt led däri, och härmed förfalla väsentligen de invändningar, som riktats mot den ifrågasatta nykterhetskursen vid universiteten.»

De sakkunniga lämna så några antydningar om hur enligt deras mening frågan skulle kunna lämpligen lösas, varvid de emellertid ånyo betona, att densamma borde underkastas särskild omprövning under medverkan av universitetsrepresentanter för samhällslärans område. Lämpligast vore, säga de sakkunniga, att den akademiska lärarutbildningen i samhällslära anknötes till det inom den filosofiska fakulteten inrymda ämnet statskunskap. Detta ämne omfattade nämligen redan nu en synnerligen viktig del av samhällsläran, vidare hade kombinationen mellan detta ämne samt historien för sig en stadgad tradition, och slutligen hade i senare tider, åtminstone vid ett av universiteten, ämnet i fråga visat benägenhet att med sig assimilera de moment från nationalekonomiens, socialpolitikens och statistikens områden, vilka i förening med den egentliga statsläran brukade anses innefattas i den vetenskap, som benämndes sociologi eller samhällslära. De sakkunniga uttala i samband härmed vissa önskemål dels i fråga om sättet för de sociologiska, speciellt de socialpolitiska studiegrenarnas anknytning till statskunskapens ämnesområde, dels beträffande detta ämnes betydelse som förutsättning för lärarkompetens med hänsyn till samhällslärans studium inom högre skolor och folkskoleseminarier. I

det sistnämnda hänseendet hava de sakkunniga antytt ett par olika möjligheter, nämligen dels att man, utan att fastslå examensbetyg i statskunskap som ovillkorlig förutsättning för lärarkompetens i ämnet historia, på lämpligt sätt i vederbörande författning framhävde ett sådant examensbetygs avsevärda betydelse som merit för lärartjänst i detta senare ämne, dels att i viss analogi med nu gällande kompetensfordringar för lärartjänster i modersmålet och biologi stadgades exempelvis betyget godkänd i statskunskap jämte betyget med berömd godkänd i historia som ovillkorlig förutsättning för lärarkompetens i ämnet historia.

I detta sammanhang hava de sakkunniga berört samhällslärans ställning vid de högre lärarinneseminarierna, därvid de sakkunniga förklarat sig ej kunna ens preliminärt överblicka de möjliga utvägarna för lösning av frågan om tryggande av samhällslärans studium vid nämnda läroanstalter, utan förorda en särskild undersökning av densamma under medverkan av på detta undervisningsområde speciellt orienterad sakkunskap. För egen del hava de sakkunniga allenast framhållit önskvärdheten av att kravet på lärarutbildning i samhällslära även här vunne behörigt beaktande.

Beträffande därefter *den akademiska undervisningen i hälsolära för blivande biologilärare* påpeka de sakkunniga (sid. 79—87), att de ansett sig kunna och böra framlägga ett förberedande förslag även i detta hänseende, särskilt med hänsyn till den hygieniska frågans stora betydelse för de sakkunnigas arbetsuppgift i det hela.

Vid behandlingen av detta spörsmål hava de sakkunniga utgått ifrån den kurs för lärare i allmän hygien, som sedan höstterminen 1916 hållits vid universitetet i Uppsala. Sagda kurs skall enligt gällande bestämmelser varje höstterminen givas av professorn i hygien och bakteriologi vid nämnda universitet. De sakkunniga anföra, att de anse en kurs av dylik art, avsedd för blivande biologilärares utbildning i hälsolära, vara av behovet påkallad. Emellertid betona de sakkunniga, att behövligheten ej närmast vore betingad av de i kursen ingående detaljerna angående de rent medicinska verkningarna av missbruk av njutningsmedlen. För kursens anordnande talade i främsta rummet hälsolärans stora betydelse vid skolundervisningen, så ock det förhållandet, att de blivande biologilärarna för närvarande ej erhölle någon som helst akademisk undervisning, som speciellt omfattade människan. Ett ytterligare skäl till kursens upprättande låge däri, att den akademiska undervisningen vore avsedd även för lärarna vid folkskoleseminarierna, där blivande lärare i sin tur utbildades även i ämnet hälsolära.

I fråga om de hygieniska kursernas närmare anordning m. m. hava de sakkunniga framlagt ett ganska detaljerat förslag. De förorda anordnandet av kurser på alla de platser, där biologilärare utbildas, således närmast i Uppsala, Lund och Stockholm. I Stockholm borde kursen givetvis anordnas vid karolinska mediko-kirurgiska institutet samt avses närmast för lärjungar vid Stockholms högskola. Denna kurs — liksom även de båda andra kurserna — borde emellertid stå öppen för studerande även från annat håll. Närmast hava de sakkunniga härvid tänkt på sådana elever vid högre lärarinneseminarier, som skulle utbildas till biologilärarinnor och som eventuellt kunde få sin hygieniska utbildning i samband med den akademiska undervisningen. Alternativt föreslå de sakkunniga för dessa elever anordnandet vid respektive seminarier av kursundervisning av ifrågavarande slag.

Beträffande kursernas omfattning hänvisa de sakkunniga till ett av dem utarbetat, under medverkan av nuvarande professorn i hygien och bakteriologi vid universitetet i Uppsala G. Wirgin uppgjort förslag till grundplan för en dylik kurs. Förslaget, vilket är såsom bilaga fogat till de sakkunnigas betänkande (sid. 219), ansluter sig i stora delar till den av Wirgin uppgjorda plan, som följes vid den nu anordnade hygienkursen vid nämnda universitet. De sakkunniga anföra dock, att de i sitt förslag uteslutit vissa delar av sistberörda kursplan, varigenom kursen kunnat skarpt begränsas till att omfatta rent hygieniska frågor. På detta sätt vunnes möjlighet att lägga undervisningen vid kursen i en enda lärares hand. I kursen skulle enligt de sakkunnigas förslag ej heller ingå någon undervisning i skolhygien, då en obligatorisk kurs i detta ämne för närvarande inginge i provårskursen. De sakkunniga hava i detta sammanhang uttalat det önskemålet, att i samband med nu ifrågavarande kurs i skolhygien måtte anställas ett slutförhör, närmast som en garanti för att nämnda viktiga detalj av provårskursen beaktades av lararkandidaterna.

Kursen i hygien har av de sakkunniga föreslagits bliva obligatorisk för alla blivande biologilärare och skulle följaktligen vara en förutsättning för betyg i ämnet zoologi i filosofisk ämbetsexamen. Det framhålles, att kursens obligatoriska natur tydligen medförde krav på att nödig institutions- och laboratorieutrustning stode till förfogande för vederbörande akademiska lärare. Frågan om kostnaderna för nämnda utrustning syntes emellertid böra göras till föremål för närmare omprövning i samband med den av de sakkunniga förutsatta ytterligare behandlingen av hela detta spörsmål.

De sakkunniga föreslå vidare, att kursundervisningen, som borde ordnas med lämpliga mellantider, skulle avslutas med obligatoriskt förhör,

Anordnandet av kurserna borde åligga de medicinska fakulteterna, respektive karolinska institutet. Vad slutligen beträffar kostnaderna för kursernas bedrivande, hava de sakkunniga förmält sig ej kunna ens tillnärmelsevis beräkna desamma, då de vore väsentligen beroende av den utformning, som de akademiska myndigheterna kunde komma att föreslå för kurserna.

I nu förevarande sammanhang hava de sakkunniga ytterligare erinrat om att i samband med utbildning av lärare i fysisk fostran samt av gymnastik- och idrottsledare utrymme skulle kunna erhållas för undervisning även rörande nykterhetsfrågan, omfattande dess såväl sociala som i främsta rummet fysiologiska sidor. Nämnda personer komme i regeln i en ställning, som kunde giva dem goda tillfällen att utöva ett starkt inflytande på skolungdomen, med vilken de ju komme i en nära personlig beröring. De sakkunniga hava därför uttryckt den önskan, att i samband med en möjligen förestående omorganisation på ifrågavarande område nu omnämnda förhållande måtte uppmärksammas och de anstalter för sakens främjande vidtagas, som läroplan och organisation medgåve.

De förslag i fråga om åtgärder för utbildning av lärarkrafter för nykterhetsundervisningen vid högre läroanstalter, som de sakkunniga, på sätt nu anförts, framlagt, hava berörts av *läroverksöverstyrelsen* i dess förut omnämnda utlåtande. Överstyrelsen yttrar därom följande:

Med hänsyn till de krav, som komma att ställas på lärarna i historia, som vid sin undervisning skola genomgå en fördjupad kurs i samhällslära och därvid särskilt behandla det sociala och nationalekonomiska underlaget för nykterhetsfrågan, behöves för dessa lärare en utvidgning av deras universitetsstudier i historien, så att dessa även komme att omfatta samhällsläran i vidsträcktare mån än för närvarande är fallet. De sakkunniga hava framställt olika alternativ till lösning av denna fråga utan att framlägga något definitivt förslag. Att fordra särskilt betyg i statskunskap såsom villkor för behörighet till lärartjänst i historia anser överstyrelsen icke lämpligt. Examensfordringarna för ifrågavarande lärare äro redan nu stora, särskilt om hänsyn tages därtill, att med historien såsom undervisningsämne ofta förenas modersmålet, vilket motsvaras av två examensämnen. Snarare synes en kurs i samhällslära av lämplig omfattning kunna anordnas såsom tilläggskurs till historien, varvid speciell hänsyn bör tagas till ändamålet med nämnda kurs. En dylik anordning skulle då ansluta sig till den, som varit ifrågasatt för biologilärarna, för vilka man tänkt sig en kurs i hälsolära infogad i deras universitetsstudier i zoologi.

Sistnämnda kurs anser överstyrelsen behövlig och har beträffande densamma närmare uttalat sig i sitt utlåtande över 1914 års sakkunnigbetänkande. Här får överstyrelsen endast ytterligare framhålla vikten av att nödig begränsning iakttages i fråga om kursens omfattning, enär biologilärarens universitetskurs för ämnet biologi redan nu omfattar två stora ämnen, zoologi och botanik.

Socialstyrelsen har rörande denna fråga yttrat:

Styrelsen erinrar om att de sakkunniga beträffande samhällslärans studium vid universiteten ej framlagt positiva förslag men dock lämnat en utredning av detta studieämnes innebörd och betydelse ur allmän bildningssynpunkt samt antytt dess plats inom universitetsutbildningen. Vad de sakkunniga härutinnan anfört syntes styrelsen synnerligen beaktansvärt icke blott med hänsyn till nykterhetsundervisningens främjande utan än mer på grund av den allt mer framträdande angelägenheten av att härigenom insikter i och intresse för sociala spörsmål bibringades dem, som sedermera i egenskap av vetenskapsmän, lärare och förvaltningstjänstemän skulle komma att intaga ledande platser inom samhällslivet. För närvarande ville styrelsen emellertid inskränka sig till att livligt förorda den av de sakkunniga begärda närmare utredningen i ämnet.

Departementschefen.

Den av de sakkunniga omfattade åsikten, att den grundläggande utbildningen av lärare för nykterhetsundervisningen bör ske i samband med deras övriga utbildning för sitt lärarkall, är enligt min mening fullt riktig, och jag anser mig därför kunna instämma i de sakkunnigas förslag om anordnande av för ändamålet lämpad akademisk undervisning, avsedd för blivande lärare vid allmänna läroverk, folkskoleseminarier och därmed jämförliga läroanstalter. Vad de närmare detaljerna av nämnda förslag beträffar, har jag ej funnit mig böra nu ingå på granskning av desamma, enär hela spörsmålet om den akademiska undervisningens ordnande på detta område ännu ej är i erforderlig grad utrett. Såsom jag omnämnt i min föregående framställning, hava de sakkunniga förutsatt, att nämnda spörsmål skulle göras till föremål för närmare granskning och omprövning av de akademiska myndigheterna, innan definitivt beslut i saken fattas. Jag är fullt ense med de sakkunniga härutinnan. Emellertid har det ej varit möjligt att under den tid, som nu stått till buds, erhålla sådan utredning, som måste vara erforderlig i detta hänseende, och jag har å andra sidan ej velat under avvaktan på nu berörda frågas närmare behandling undanskjuta frågan om nykterhetsundervisningens ordnande i övrigt. Jag har alltså för avsikt att snarast söka åstadkomma den utredning i ämnet, som ytterligare är av nöden, samt att därefter framlägga frågan till Kungl. Maj:ts prövning.

Såsom de sakkunniga påpekat, är anordnandet av de hygieniska kurserna förenat med kostnader, medan den tilltänkta akademiska undervisningen i samhällslära skulle kunna försiggå inom ramen av nu förefintliga studieanordningar. Nyssberörda kostnadsfråga kan givetvis ej heller nu upptagas till omprövning, då densamma på det närmaste sammanhänger med hygienkursernas blivande organisation. Jag anhåller emellertid att här få erinra om detta förhållande och påpeka, att det med all sannolikhet kommer att visa sig nödvändigt att vid annat tillfälle äska anslag för ändamålet.

Vad beträffar undervisningen i nykterhetsfrågan vid de högre lärarinneseminarierna, torde denna fråga böra och kunna ordnas genom åtgärder från Kungl. Maj:ts sida i samverkan med vederbörande fackmyndigheter.

De sakkunnigas uttalande beträffande undervisning i nykterhetsfrågan för blivande lärare i fysisk fostran samt gymnastik- och idrottsledare synes mig värt uppmärksamhet och torde böra beaktas, då hela spörsmålet om den fysiska fostrans ordnande i sinom tid tages under slutlig omprövning.

* * *

Folkskoleseminarierna.

Jag anhåller att få övergå till de sakkunnigas uttalande beträffande undervisningen i nykterhetsfrågan vid den andra stora kategorien av lärarutbildningsanstalter, *folkskoleseminarierna*. Uttalandet återfinnes å sid. 87—97 i de sakkunnigas betänkande, och jag torde beträffande detaljerna få hänvisa dit samt här inskränka mig till ett kortfattat omnämnande av de sakkunnigas yttrande.

De sakkunniga anföra till en början, att nykterhetsundervisningen vid seminarierna för närvarande enligt gällande kursplan vore väsentligen förlagd till den kurs i hälsolära, som inginge i tredje klassens studieplan, samt att kursplanen uppenbarligen avsåge, att även den sociala synpunkten borde i detta sammanhang komma till sin rätt. Vid flertalet seminarier meddelades också nykterhetsundervisningen i enlighet härmed, medan vid andra seminarier vissa detaljer behandlades i samband med ekonomiläran. Vid ett och annat seminarium visade sig en tydlig tendens att begränsa nykterhetsundervisningen i anslutning till hälsolära till de rent medicinska synpunkterna. En viss ojämnhet framträdde alltså i fråga om sagda undervisnings faktiska anordning vid seminarierna.

De sakkunniga framhålla, att kursplanens direktiv med avseende å nykterhetsundervisningens inramning i seminariernas studieplan icke stode i överensstämmelse med den allmänna uppfattning rörande ifrågavarande spörsmål, som de sakkunniga sökt hävda. I enlighet med denna uppfattning yrkade de sakkunniga därför, att i hälsoläran nykterhetsundervisningen strängt begränsades till frågans rent medicinska sida och att övriga sidor av densamma, så vitt möjligt, behandlades i samband med samhällsläran, i första hand socialpolitiken. Här inställde sig emellertid den särskilda svårigheten, att samhällsläran i mer vidsträckt bemärkelse, särskilt omfattande även socialpolitiken, icke vid seminarierna framträdde som ett fast avgränsat, i bestämda konturer utskisserat ämnesområde.

De sakkunniga hade sökt förskaffa sig en överblick över den för när-

varande meddelade undervisningen i samhällslära vid seminarierna och därvid funnit, att densamma synnerligen ojämnt tillgodosåge ämnets olika delar. I stort sett kunde man säga, att ämnet med särskild hänsyn till dess uppgifter vid fortsättningsskolorna lämpligen borde i seminarieundervisningen innefatta tre huvudpartier: en orientering i den ekonomiska samhällsutvecklingen och samhällsbyggnaden, vidare en överblick av vissa viktigare sociala frågor och socialpolitiken samt stats- och kommunalkunskap i vedertagen bemärkelse. Av dessa partier vore utan all fråga det nationalekonomiska det vid seminarierna bäst tillgodosedda i och med ekonomilärans tryggade ställning som självständigt ämne. Vida sämre vore de båda andra huvudpartierna tillgodosedda.

En strävan att åt samhällsläran i hela dess nu angivna omfattning vid seminarierna bereda ett med hänsyn till ämnets särskilda betydelse tillräckligt utrymme vore uppenbarligen förenad med mycket stora svårigheter, beroende i främsta rummet på den redan förefintliga överlastningen av dessa läroanstalters arbetsprogram. De sakkunniga utginge emellertid från att samhällsläran på ett eller annat sätt måste inpassas i det åt ämnena historia och ekonomilära i fjärde klassen enligt normaltimplanen anslagna timtalet. Stats- och kommunalkunskapen borde kunna göra anspråk på behörigt utrymme inom den åt historien anslagna tiden, och vad beträffade behandlingen av de sociala frågorna, under vilka inbegrepes även nykterhetsfrågan, syntes svårigheterna ej alldeles oöverkomliga med hänsyn därtill, att redan nu vid ett eller annat seminarium åt detta kapitel kunnat disponeras ända upp till 20 timmar av den åt ekonomiläran anslagna tiden. För en lycklig lösning av frågan i det hela krävdes emellertid, att ekonomilärans rent nationalekonomiska del vidkändes en viss reduktion med hänsyn till disponibel tid.

De sakkunniga angiva därefter, hur en dylik reduktion enligt deras mening skulle kunna företagas, och framhålla, att genom en sådan begränsning det ekonomiska studiet skulle kunna nära ansluta sig till studiet i samhällslära och däri ingå som en integrerande del. Samhällsläran vid seminarierna skulle sålunda enligt de sakkunnigas mening lämpligen kunna omfatta tre kvantitativt ungefär likvärdiga element: ekonomilära, innefattande en översikt av den teoretiska ekonomien, av det ekonomiska livets utveckling, företrädesvis i senare tid, samt av den ekonomiska politiken, vidare socialpolitiken, inneslutande även nykterhetsfrågan, och slutligen stats- och kommunalkunskap, omfattande även grunddragen av den offentliga hushållningen. Dessa varandra närgränsande områden borde också i studieplanen även i det yttre sammanfogas till ett fast avgränsat helt. Denna sålunda skisserade kurs i samhällslära skulle givetvis till sin grund-

betoning på det närmaste ansluta sig till det historiska studiet och följaktligen helst också meddelas av läraren i historia, en anordning, vilken i fråga om ekonomiläran så mycket hellre borde kunna ifrågasättas, som redan nu i detta ämne, trots dess nog så disparata sakinnehåll, vid ett flertal seminarier meddelades undervisning av historielärare. Under de av de sakkunniga angivna förutsättningarna borde samhällslärans studium vid seminarierna, vilket skulle komma att omfatta c:a 75 lektionstimmar, bliva verkligt fruktbringande, även med hänsyn till det genom 1918 års riksdags beslut uppkomna kravet på utbildning för undervisningen i medborgarkunskap inom fortsättningsskolan. Åt behandlingen av nykterhetsfrågan från social synpunkt — de medicinska momenten förutsattes förut vara i tredje klassen behandlade — borde utan svårighet inom denna sålunda planlagda kurs i samhällslära kunna reserveras 6 à 8 lektionstimmar, vilket för meddelande av en första grundläggande insikt — och mer kunde med hänsyn till ämnesträngseln icke ifrågasättas — borde vara tillfyllest.

I anslutning härtill hava de sakkunniga föreslagit, att det sålunda avgränsade ämnesområdet skulle upptagas i undervisningsplanen såsom särskilt ämne med namnet »ekonomi- och samhällslära». Häri skulle då inbegripas även den mer speciella ekonomikurs, som genomginges i andra klassen.

Folkskolöverstyrelsen har i sitt utlåtande över de sakkunnigas betänkande förklarat sig till alla delar instämma i de sakkunnigas uttalande i detta hänseende.

Departementschefen.

De sakkunniga hava på ett enligt min mening övertygande sätt påvisat nödvändigheten av att på ett mer enhetligt sätt ordna nykterhetsundervisningen vid folkskoleseminarierna, särskilt genom att söka vinna bättre utrymme för en planmässig undervisning i samhällslära. Den omläggning av seminarieundervisningen i framför allt ekonomilära, som i sådant syfte föreslagits av de sakkunniga, synes mig i stort sett vara lämplig och möjlig att genomföra. På enskildheterna i de sakkunnigas förslag torde jag likväl ej heller här böra ingå, då sagda förslag ju är av rent fackligt pedagogisk natur och riksdagens medverkan för dess genomförande i den ena eller andra formen ej är erforderlig. Innan slutligt beslut i frågan fattas, måste förslaget givetvis allsidigt prövas i samverkan med vederbörande fackmyndighet, och det är min avsikt att vidtaga härför erforderliga åtgärder.

* * *

De sakkunniga övergå härefter (sid. 97—132) till att behandla frågan om åtgärder för *fortsatt utbildning* av de lärare, som hava att meddela undervisning rörande nykterhetsfrågan. **Fortsatt utbildning för lärare.**

Till en början framhålles, att ett behov av fortbildning gör sig gällande i fråga om alla undervisare, och erinras om att det allmänna på flerahanda sätt sökt tillgodose nämnda behov. Särskilt stort hade, säga de sakkunniga, behovet av fortsatt utbildning varit för dem, som meddelade nykterhetsundervisning, helst som ju den utbildning, som hittills i regeln kommit blivande undervisare i nykterhetsfrågan till del, varit behäftad med åtskilliga brister och för vissa kategorier ingen som helst utbildning av denna art förekommit. I fråga om alla dessa lärare gällde, att de för att kunna fylla den undervisningsuppgift på ifrågavarande område, som ålegat och ålåge dem, varit hänvisade att genom fortsatta studier vidga sina kunskaper eller eventuellt förskaffa sig sådana. I dessa fall hade alltså åtgärder för anordnande av fortsatt utbildning varit synnerligen behövliga och nyttiga.

De sakkunniga erinra härefter om de kurser, som hittills haft att fylla en uppgift som fortbildningskurser på nu ifrågavarande område, nämligen de sedan flera år tillbaka av centralförbundet för nykterhetsundervisning årligen anordnade sommarkurserna. Å sid. 98—100 i sitt betänkande lämna de sakkunniga en redogörelse för nämnda kursers historia, organisation m. m. och återgiva (sid. 100—102) flera omdömen om kurserna. För egen del anföra de sakkunniga, att kurserna varit av stor betydelse för nykterhetsundervisningen i vårt land, dels emedan de erbjudit den så gott som enda möjligheten för undervisare på nykterhetsområdet att åtminstone ur vissa synpunkter vinna en mera planmässig och ordnad utbildning för sitt värv, och dels emedan de i fråga om anordningen av dylik utbildning otvivelaktigt givit en erfarenhet, som kunde med stor fördel utnyttjas, då det gällde att omlägga nykterhetsundervisningen inom och utom skolan. **Lärarkurser.**

De sakkunniga undersöka därefter, huruvida kurser av liknande art som de nyss nämnda kunna anses erforderliga, även om den grundläggande utbildningen av lärare å nykterhetsområdet blir tillfredsställande ordnad. Då de sakkunnigas yttrande i denna punkt synes mig utredande och av särskild betydelse för frågans bedömande, torde jag få återgiva detsamma i dess helhet (sid. 102—104). Det lyder sålunda:

Vad beträffar frågan om sommarkursernas fortbestånd, bör densamma enligt de sakkunnigas mening ses ur två synpunkter, nämligen med hänsyn till dels det närvarande och under den närmaste tiden väntade be-

hovet av fortsatt utbildning å ifrågavarande område, dels ock det framtida behovet i nämnda hänseende. Tydligt är, att en möjligen skeende omläggning av den grundläggande utbildningen av undervisare i nykterhetsfrågan ej kan omedelbarligen genomföras och att några mer avsevärda resultat därav först efter någon tids förlopp kunna väntas. Under den övergångstid, som man således måste räkna med, kommer uppenbarligen behovet av fortbildning i nämnda hänseende att vara ungefär lika stort som under nuvarande förhållanden samt anstalter för dess tillgodoseende vara nödvändiga. De sakkunniga instämma alltså med 1914 års sakkunniga däri, att kurser för ifrågavarande ändamål böra fortfarande anordnas. Vad därefter beträffar behovet för en mera avlägsen framtid av sådana fortbildningskurser, kan det måhända synas, som om dylik fortsatt utbildning skulle bliva alldeles överflödig, därest frågan om anordningen av den grundläggande utbildningen på nu ifrågavarande område blir tillfredsställande löst — lösningen må nu vinnas på det sätt de sakkunniga föreslagit eller till äventyrs på någon annan väg. En sådan åsikt har också understundom uttalats. Enligt de sakkunnigas mening är emellertid en dylik slutsats ej riktig. Även om den nyssnämnda förutsättningen blir fylld och väl fylld, kvarstår, synes det de sakkunniga, alltjämt ett behov av ytterligare utbildning i nu berörda hänseende. Å ena sidan måste i fråga om nykterhetsundervisningen liksom i fråga om andra ämnen alltid för en samvetsgrann undervisare föreligga ett krav på att få sina tidigare inhämtade kunskaper uppfriskade, och å andra sidan medför den även på detta område alltjämt fortgående utvecklingen ett oavvisligt behov för läraren att sättas i tillfälle att taga del av denna utvecklings resultat, med ett ord att följa med.

Ett liknande behov av fördjupad utbildning på nykterhetsundervisningens område föreligger enligt de sakkunnigas mening ytterligare för vissa personer — exempelvis militära befattningshavare av olika slag — vilka på grund av sin tjänsteställning hava att utöva en lärarverksamhet, som i vissa hänseenden är jämförlig med lärares vid läroanstalter. Slutligen böra därjämte ihågkommas föreståndarna för och lärarna vid skeppsgosseskolorna, numera organiserade som högre folkskolor.

Redan nu angivna omständigheter synas alltså de sakkunniga starkt tala för att kurser, ägnade att meddela dylik utbildning, fortfarande anordnas. Emellertid torde denna fråga ej böra ses enbart ur synpunkten av behovet av fortsatt utbildning på den rena nykterhetsundervisningens område, den bör ses ur den större synpunkten av nykterhetsspörsmålets samband med andra, för undervisningen betydelsefulla ämnen av allmännare räckvidd, och man bör således se till, huruvida icke en fortsatt utbildning i dessa senare ämnen kan gagnas genom de kurser, varom nu är fråga.

I detta senare hänseende vilja de sakkunniga fästa uppmärksamheten vid att genom 1918 års riksdags beslut om upprättande av praktiska ungdomsskolor för en stor kategori av lärare behovet av fortbildningskurser i vissa ämnen har långt starkare än förut framträtt, nämligen för den organiserade fortsättningsskolans lärare. Särskilt nämnda skolas starka krav på undervisning i medborgarkunskap medför uppenbarligen för läraren behov av vidgade och fördjupade kunskaper i samhällslära. Då nu, såsom de sakkunniga i det föregående mer än en gång betonat, detta ämne synes vara i alldeles särskild grad ägnat att giva rum för en verkligt god och fruktbringande nykterhetsundervisning, är det tydligt, att åtgärder för tillgodoseende av fortsatt undervisning rörande nykterhetsspörsmålet skulle kunna lända även samhällsläran till nytta. Med andra ord, enligt de sakkunnigas mening böra de förhandenvarande behoven av fortbildning å nu nämnda båda undervisningsområden kunna åtminstone i viss utsträckning samtidigt tillgodoses.

Men i ännu ett annat avseende lära fortbildningskurser av nu ifrågavarande slag kunna bliva undervisningen i fortsättningsskolan, liksom även och ej minst undervisningen i den egentliga folkskolan, till gagn. De sakkunniga syfta här på ämnet hälsolära, som ju enligt det nyligen antagna förslaget skulle få plats i fortsättningsskolans undervisning. Nykterhetsspörsmålet har ju, såsom förut framhållits, anknytningspunkter med hälsoläran, och en fördjupad nykterhetsundervisning bör således tydligen taga hänsyn även till de hygieniska synpunkterna och på så sätt förbinda sig med den fortsatta utbildningen i hälsolära. Det bör här framhållas, att, såsom av det föregående framgår, detta förhållande ju alltjämt varit uppmärksammat vid anordnandet av centralförbundets för nykterhetsundervisning sommarkurser, som givit en ganska väsentlig plats även åt den hygieniska undervisningen, och betonats jämväl av 1914 års sakkunniga. Alla nu anförda omständigheter tala för anordnandet av en — lämpligen i form av kurser lämnad — fortsatt utbildning, som kan gagna såväl nykterhetsundervisningen som undervisningen i samhällslära och hälsolära.

Om de sakkunniga sålunda anse, att de här ifrågavarande kurserna alltjämt böra ingå som ett led i lärarnas fortbildning, så är härmed ingalunda sagt, att dessa kurser även för framtiden böra erhålla samma innehåll, som nu föreslås. Snarare är det nödvändigt, att kursplanerna tid efter annan underkastas en revision. Allt eftersom undervisningen vid seminarierna hunnit omorganiseras, så att de därifrån utgående lärarna erhållit en god utbildning i hithörande ämnen i enlighet med de sakkunnigas förslag, kunna kurserna erhålla ett mindre elementärt och i de föreliggande ämnena djupare inträngande innehåll.»

De sakkunniga påpeka så två punkter, på vilka kritik riktats mot de hittills pågående sommarkurserna, nämligen dels att det sociala momentet varit för litet tillgodosett å deras program, dels att ett allt för rikhaltigt kunskapsstoff hopats under den för kurserna avsedda tiden. Dessa olägenheter kunde enligt de sakkunnigas mening ej helt undvikas, så länge kursernas nuvarande grundanordning kvarstode, och det syntes under sådana förhållanden de sakkunniga nödvändigt, att en viss omläggning av kurserna företoges.

1. Social kurs.

Med hänsyn till det synnerligen viktiga önskemålet att i möjligaste mån begränsa tiden för ifrågavarande kurser låge det, säga de sakkunniga, närmast till hands att ur de gamla kursernas mycket rikhaltiga lärostoff urskilja de delar av den vid kurserna lämnade speciella undervisningen rörande nykterhetsfrågan, som vore de för nykterhetsundervisningen ojämförligt viktigaste, nämligen dem som omfattade nämnda frågas *sociala* moment. Dessa delar borde ytterligare vidgas genom att ställas mot bakgrunden av den allmänna samhällskunskapen samt alltså kompletteras med dithörande delar av densamma. Det sålunda angivna lärostoffet ansåge de sakkunniga vara i avseende å omfånget så avpassat, att det kunde medhinnas inom den tid, som de sakkunniga ansåge önskvärd i fråga om dylika kurser och som ej borde överskrida en månad.

2. Hygienisk kurs.

Av de gamla kursernas undervisningsområde återstode emellertid, fortsätta de sakkunniga, ett väsentligt parti, nämligen den naturvetenskapliga delen. Denna del hade för den fortsatta lärarutbildningen beträffande nykterhetsfrågan ej tillnärmelsevis den betydelse som de sociala momenten. De sakkunniga anföra såsom stöd för detta sitt omdöme ett par uttalanden av kursdeltagare, som visa, att även enligt deras mening sommarkursernas naturvetenskapliga delar vore mycket nyttiga för lärarfortbildningen i motsvarande ämnen men däremot av jämförelsevis ringa betydelse för nykterhetsundervisningen. Den mycket utförliga behandling, som hittills vid sommarkurserna ägnats åt de naturvetenskapliga ämnena, kunde alltså enligt de sakkunnigas mening ej anses nödvändig för en klar uppfattning av alkoholfrågan i och för sig men vore däremot, åtminstone till vissa delar, väl motiverad, om hälsoläran gjordes till det centrala och ett kapitel om den medicinska vådan av missbruk av njutningsmedel — alltså även kaffe- och tobaksmissbrukets skadeverkan — inrycktes däri. Hälsoläran vore, ansåge de sakkunniga, i och för sig ett så viktigt ämne, att den krävde en framskjuten plats, även om ingen som helst nykterhetsundervisning skulle vara anknuten därtill. Biologilärarna, åt vilka undervisningen i hälsolära i regeln torde komma att anförtros, måste således hava ett stort behov av att få ökad utbildning i nämnda ämne i synnerhet

under nuvarande förhållanden, då ingen för dem avsedd universitetsundervisning däri funnes att tillgå. Och även om i sinom tid sådan undervisning komme till stånd, vore det för nämnda lärare av vikt att hava tillfälle till fortbildning på ifrågavarande område och därigenom förhjälpas att hålla sina tidigare förvärvade kunskaper vid makt. Under sådana förhållanden ansåge de sakkunniga det vara synnerligen behövligt, att en särskild kurs i *hälsolära* anordnades. Ehuru en dylik kurs av nyss angivna skäl ej kunde anses vara av någon mera central betydelse för nykterhetsundervisningen, hade de sakkunniga likväl ansett sig hava anledning att framställa förslag i sådant hänseende, då ju en dylik anordning otvivelaktigt låge inom ramen för de sakkunnigas uppgift och de båda slagen av kurser dock hade många inbördes anknytningspunkter.

Ifrågavarande kurs i hälsolära borde enligt de sakkunnigas mening omfatta dels en ganska fyllig och allsidig framställning av själva hälsoläran, dels ock undervisning i fysiologi till ungefär samma omfång som hittills. En kurs av detta omfång kunde rymmas inom en tid av en månad.

Ytterligare två ämnen, anatomi och kemi, hade, såsom de sakkunniga erinra, ingått i de hittillsvarande sommarkursernas undervisningsplan. För en nykterhetsundervisning, som vore anordnad på sätt de sakkunniga förordat, hade enligt de sakkunnigas mening dessa ämnen ringa betydelse, och de eventuella behoven av fortbildning i desamma borde granskas i sammanhang med frågan om fortbildning i övriga ämnen.

De sakkunniga föresloge alltså, att fortbildningskurser skulle anordnas dels i samhällslära med nykterhetskunskap, dels i fysiologi och hälsolära. De förstnämnda kurserna kunde lämpligen benämnas *sociala kurser,* de sistnämnda *hygieniska.*

Beträffande frågan, hur ofta dylika kurser böra anordnas, framhålla de sakkunniga (sid. 107), att behovet av fortbildning i samhällslära av flera skäl vore särskilt framträdande, i synnerhet om nykterhetsundervisningen i skolorna bleve omlagd så, att det sociala momentet finge den övervägande vikt för sagda undervisning, som de sakkunniga avsett. I sådant fall komme skolundervisningen i nykterhetsfrågan att i stor omfattning läggas i händerna på andra lärare än nu, och för dessa lärare, som förut i allmänhet fått ringa eller ingen utbildning för en dylik undervisning, måste då nödig undervisning i samhällslära anordnas. Den sociala kursen borde alltså hållas väsentligt oftare än den hygieniska, och de sakkunniga ansåge därför dessa kurser kunna försöksvis så anordnas, att under en tidrymd av tre år den sociala kursen hölles två gånger och den hygieniska en gång. Den framtida erfarenheten finge utvisa, om någon ändring i detta hänseende bleve behövlig.

I fråga om deltagare i berörda kurser anföra de sakkunniga, att kurserna i främsta rummet vore avsedda för dem, som hade att i skolor av olika slag svara för nykterhetsundervisningen, d. v. s. huvudsakligen för lärare vid de under läroverks- och folkskolöverstyrelsernas inseende stående läroanstalterna. Emellertid borde enligt de sakkunnigas mening tillträde till dessa kurser efter särskild omprövning lämnas även åt vissa andra, i det föregående omnämnda personer, vilka på grund av sin tjänsteställning hade att utöva en verksamhet, som i vissa hänseenden kunde jämföras med lärares.

De sakkunniga hava tänkt sig, att kurserna skulle vara gemensamma för alla till deltagande i kurserna eljest berättigade personer, oavsett deras förutbildning. I fråga om den sociala kursen anse de sakkunniga ingen ovisshet i detta hänseende behöva förefinnas, medan däremot beträffande den hygieniska kursen viss tvekan kunde uppstå rörande lämpligheten att sammanföra läroverks- och seminarielärare samt folkskollärare, närmast med tanke på olikheten i förutbildning i biologi. I avseende å ämnet hygien däremot vore skillnaden i förutbildning i allmänhet mindre avsevärd, i synnerhet så länge den akademiska lärarutbildningen i nämnda ämne ej vore ordnad på ett tillfredsställande sätt. Tills vidare torde alltså, anse de sakkunniga, de hygieniska delarna av ifrågavarande kurs kunna göras gemensamma för alla deltagare, medan det däremot beträffande ämnet fysiologi borde stadgas, att de deltagare, som hade vederbörligen styrkt utbildning i detta ämne, borde kunna befrias från motsvarande delar av kursen. Möjligt vore ju, att, när i en framtid den hygieniska lärarutbildningen vid universitetet och andra högre utbildningsanstalter blivit väl ordnad, även den hygieniska delen av ifrågavarande lärarkurs bleve relativt överflödig för biologilärarna. Dock borde enligt de sakkunnigas åsikt kursen alltjämt komma att även för dessa lärare vara nyttig och behövlig såsom repetitorium och för att sätta dem i tillfälle att följa utvecklingen på området.

Beträffande antalet deltagare vid kurserna anföra de sakkunniga, att någon starkare begränsning ej vore erforderlig i fråga om de sociala kurserna, då undervisningen vid dessa kurser borde bedrivas uteslutande i form av föreläsningar. Vid de hygieniska kurserna åter måste undervisningen i ej ringa utsträckning bestå i laborationer och demonstrationer, vilka krävde ett visst mått av individuell handledning och således ej tillläte ett allt för stort antal deltagare. I samband härmed betona de sakkunniga vikten av viss begränsning av deltagarantalet för att lämna möjlighet för lärarna vid sistnämnda kurser att åtminstone i någon mån

komma i personlig beröring med sina elever och därigenom något lära känna dem och deras personliga behov.

Under erinran att kurserna hittills alltid hållits i Stockholm, anföra de sakkunniga, att flera omständigheter talade för en sådan anordning, men att det vore önskvärt, att den sociala kursen understundom förlades också till lämpliga platser i landsorten, särskilt emedan därigenom för många intresserade möjligheterna till deltagande i kursen skulle väsentligt ökas. Givetvis borde man av nu antydda skäl vid val av förläggningsort söka tillgodose olika delar av landet. Vad åter den hygieniska kursen beträffade, talade mycket för att densamma i regeln anordnades i Stockholm. Den teoretiska hygienundervisningen borde nämligen såsom hittills skett belysas genom demonstration av goda lokala hygieniska inrättningar av olika slag samt annan hygienisk åskådningsmateriell, och tillgången härå vore givetvis i allmänhet ojämförligt större i en storstad än annorstädes. Med hänsyn härtill ansåge de sakkunniga, att den hygieniska kursen knappast kunde med fördel anordnas annat än i Stockholm samt möjligen i en eller annan av de övriga större städerna.

Kurserna borde, anse de sakkunniga, liksom hittills anordnas sommartiden, främst på grund därav att såväl lärare som deltagare då i regeln vore lediga från sitt vanliga arbete. Svårigheter hade emellertid mången gång yppat sig för en betydelsefull deltagarkategori, nämligen folkhögskollärarna, att under nämnda tid deltaga i kurserna. De sakkunniga ansåge väl, att det knappast vore möjligt att av hänsyn till nämnda deltagare förlägga kurserna till för dem lämplig tid, men ville framhålla önskvärdheten av att vad som vore möjligt gjordes för att för folkhögskollärarna underlätta deltagandet i nämnda kurser.

De sakkunniga övergå därefter till frågan om kursernas närmare anordning (sid. 110—115).

I fråga om den *sociala* lärarkursens innehåll och läggning hänvisa de sakkunniga till ett av dem utarbetat förslag till föreläsningsplan för densamma. Förslaget återfinnes å sid. 222—223 i de sakkunnigas betänkande. Såsom allmän motivering till förslaget anföra de sakkunniga: »Förslaget avser naturligtvis icke att tjäna som ett i alla detaljer bindande direktiv utan allenast att illustrera kursens allmänna karaktär och i övrigt att tjäna till en viss ledning vid den detaljerade utformningen av densamma. Såsom redan det föreslagna namnet angiver, avser kursen företrädesvis att belysa alkoholproblemet som samhällsproblem. Emellertid har det ansetts behövligt att inledningsvis belysa även alkoholens individuella medicinska

och psykologiska skadeverkningar, därvid dock endast medtagits så mycket, som är nödvändigt för en allmän orientering inom dessa områden, särskilt för klarläggande av de personligt-individuella förutsättningarna för de viktigare sidorna av nykterhetsfrågan som samhällsproblem. Under behandlingen av alkoholens psykologiska verkningar böra givetvis — såsom planen angiver — inordnas även vissa etiska synpunkter och utredningar; andra etiska moment, särskilt av social-etisk innebörd, torde bäst komma till sin rätt i naturligt samband med den etiska betraktelsen berörande detaljer i klarläggandet av alkoholproblemet från social synpunkt; sålunda böra lämpligen etiska synpunkter flerstädes beröras vid utredningen av alkoholens sociala skadeverkningar, och den viktiga frågan om det personliga föredömets betydelse för nykterhetens främjande belyses naturligast i samband med en skildring av det organiserade nykterhetsarbetet.

Den nu ifrågavarande kursen avser ju som huvudföremål en utredning av alkoholproblemet från social synpunkt. I densamma har emellertid, som av föreläsningsplanen framgår, inrymts även åtskilligt, som avser en orientering jämväl över vissa mera centrala områden av den moderna samhällsläran. Givetvis hava de sakkunniga varit angelägna att ytterst inrikta de skilda momenten på belysning av alkoholproblemet såsom huvudföremålet för den meddelade undervisningen. Men det är uppenbart, att kursen med dess i föreläsningsplanen angivna läggning likväl i viss mån erhåller karaktären av en social kurs i mera vidsträckt bemärkelse. Såsom de sakkunniga förut framhållit, bör detta emellertid anses endast kunna vara till fördel. Kursen blir härigenom särskilt ägnad att vidga och fördjupa den sociala insikten hos kursdeltagarna, ett syfte så mycket mer behjärtansvärt, som å ena sidan samhällsläran som läroämne inom olika skolformer får och — efter de sakkunnigas bestämda övertygelse — måste få en allt större betydelse och å andra sidan hittills litet eller intet är åtgjort för lärarnas förutbildning på detta allt mer uppmärksammade undervisningsområde.»

De sakkunniga lämna därefter en detaljerad motivering till sitt förslag till grundplan för den sociala kursen. Jag torde i fråga härom få hänvisa till de sakkunnigas betänkande.

I fråga om den *hygieniska* kursen hänvisa de sakkunniga till den vid sommarkurserna nu pågående undervisningen i fysiologi och hälsolära. Någon ändring av omfattningen av denna undervisning anse de sakkunniga ej behövlig liksom ej heller i fråga om dess innehåll. Vad närmast gällde hälsoläran, ansåge de sakkunniga sig böra i detalj hänvisa till den nuvarande, av kursledaren i detta ämne, professor Wirgin utarbetade planen

för denna undervisning, vilken plan återgives å sid. 242—259 i de sakkunnigas betänkande. Sagda plan anknöte sig, säga de sakkunniga, väl till det förut omnämnda förslaget till läroplan vid den tilltänkta akademiska kursen i hygien för blivande biologilärare och vore således härigenom särskilt ägnad att tjäna den avsedda fortbildningen.

Från åtskilliga håll hade, säga de sakkunniga, uttalats önskvärdheten av att kursdeltagarna ägde tillgång till litteratur på de undervisningsområden kurserna berörde, samt att grundlinjer till de kommande kursföreläsningarna ävensom anvisningar på lämplig litteratur i god tid före kursernas början tillställdes deltagarna, som därigenom skulle få möjlighet till någon förberedelse på egen hand samt sedermera även till repetition av det under kursen genomgångna. Med framhållande att detta önskemål vore väl berättigat, föreslå de sakkunniga alltså, att till deltagarna måtte utsändas — jämte grundlinjer för kurserna — en P. M. innehållande dels upplysningar angående lämplig käll-litteratur, dels ock anvisningar på sådana partier i densamma, som ägnade sig för genomgång eller repetition.

De sakkunniga erinra vidare om att i samband med sommarkurserna under senare år hållits några metodiska föreläsningar i vissa för nykterhetsundervisningen betydelsefulla skolämnen. En dylik åtgärd borde, anse de sakkunniga, även för framtiden vidtagas, och över huvud taget borde det rent pedagogiska momentet vid kurserna något mer uppmärksammas än hittills. Av deltagarna hållna prov- eller övningslektioner anse de sakkunniga likväl i regeln vara av ringa värde men förorda ett antal mönsterlektioner vid kurserna, närmast såsom illustrationer till de metodiska föreläsningarna och hållna av lämplig lärare, som undervisar sina egna lärjungar. I anslutning till föreläsningarna borde anordnas dels demonstrationer av undervisningsmateriell, dels diskussioner.

De sakkunniga hava behandlat även frågan om kontroll över kursdeltagarna. Så skarp kontroll, som hittills utövats vid sommarkurserna, finna de sakkunniga ej behövlig med hänsyn till deltagarnas mognade ålder och stadgade levnadsställning. Däremot anse de sakkunniga den i detta hänseende behövliga kontrollen helst böra vinnas genom att söka så mycket som möjligt intressera deltagarna för kurserna och föranleda dem till aktivt deltagande i arbetet. De sakkunniga angiva flera olika sätt, varpå detta mål skulle kunna nås, men betona, att formerna för deltagarnas personliga medverkan i kursarbetet borde av ledning och lärare avpassas efter omständigheterna i de olika fallen.

Ett dylikt personligt, aktivt deltagande förutsatte emellertid, påpeka de sakkunniga, en ganska väsentlig ändring i fråga om arbetstiderna vid

kurserna. För att lämna tillräckligt rum för deltagarnas självverksamhet borde den dagliga arbetstiden lämpligen förkortas, och den dagliga undervisningen borde därför ej få omfatta mer än högst fyra timmar, varigenom deltagarna kunde erhålla tillfälle till självstudier och till förberedelse för de förut omnämnda sammanträdena.

De sakkunniga erinra vidare, att från deltagare i sommarkurserna framställts önskemål, att tillfälle måtte beredas kursdeltagarna att efter avslutad kurs avlägga något slags kunskapsprov, eventuellt värdesatta genom betyg. För egen del hava de sakkunniga anfört, att för kursdeltagarna provs avläggande vore önskvärt, om därmed följde rätt att erhålla — eventuellt graderade — betyg, vilka kunde vid behov åberopas som merit. De önskemål i sådan riktning, som framställts, hade, säga de sakkunniga, särskilt berättigande för folkskollärarna, som ju i regeln hade jämförelsevis få tillfällen att öka sina vitsordade meriter. Frågan om provs lämplighet ur meritsynpunkt borde emellertid ses i samband med hela fortbildningsspörsmålet, som ju fått särskild aktualitet genom 1918 års riksdags beslut om upprättande av praktiska ungdomsskolor. Härom hade de sakkunniga redan i annat sammanhang erinrat. Ehuru de sakkunniga vore medvetna om de svårigheter, som utan tvivel komme att visa sig i fråga om anordnandet av prov för kursdeltagarna, och på den grund varit mycket tveksamma beträffande lämpligheten därav, hade de sakkunniga likväl under för handen varande omständigheter ej ansett sig böra avstyrka dylika prov.

De sakkunniga omnämna därefter olika sätt, varpå prov skulle kunna avläggas, men yttra, att de ej ansett det lämpligt att framlägga något detaljerat förslag beträffande provens avläggande, då denna fråga ej borde lösryckas ur sitt naturliga sammanhang med spörsmålet om anordnande av fortbildningskurser i allmänhet. Med hänsyn till det jämförelsevis preliminära stadium, varpå sistnämnda spörsmål under nuvarande omständigheter befunne sig, vore det alltså lämpligast att ej beträffande en detalj taga avgjord ställning. De sakkunniga ville därför föreslå, att under de närmaste åren försök gjordes med anordnade av fakultativa prov vid sommarkurserna. Härvid borde, i den mån så kunde ske, hänsyn tagas till det sätt, varpå frågan om fortbildningskurser i allmänhet bleve ordnad. De erfarenheter, som dylika försök komme att lämna, borde sedermera vara vägledande, då det gällde att fatta slutligt avgörande i denna fråga.

Anslag. De sakkunniga övergå slutligen till kostnadsfrågan och lämna först en översikt över det sätt, varpå de hittills av riksdagen till anordnande

av sommarkurser anslagna medlen disponerats. Härom yttra de sakkunniga (sid. 119—123) följande:

»De hittillsvarande sommarkurserna hava, som nämnts, bekostats med medel, som för varje år beviljats av riksdagen. Under de senare åren har det härför utgående anslaget utgjort 56,000 kronor, därav högst 23,000 kronor till kurser för seminarielärare m. fl. och högst 33,000 kronor till kurser för folkskollärare. Riksdagen har därjämte medgivit, att de under åren 1914—1919 uppkomna besparingarna å sagda anslag finge efter Kungl. Maj:ts bestämmande användas till anskaffande och revision av materiell för nykterhetsundervisningen. Arvodet till kursledare i båda kurserna har utgått med 30 kronor för varje föreläsningstimme (för föreläsning, gemensam för båda kurserna, har beräknats 15 kronor för vardera kursen) samt med 10 kronor för varje demonstrations- eller laborationstimme. Till arvode för amanuenser åt kursledare har utgått ett belopp av högst 1,850 kronor. Kursdeltagarna hava, som nämnts, i viss utsträckning uppburit understöd under tiden för kurserna. Åt högst 20 deltagare i kursen för seminarielärare m. fl. har utgått dagtraktamente med 8 kronor för kursdag jämte resekostnadsersättning enligt bestämmelserna för femte klassen i gällande resereglemente, dock ej för resan Stockholm—Uppsala och åter. Tillägg för sovplats och transport av resgods har icke utgått. Till deltagarna i folkskollärarkurserna åter — vilkas antal bestämts böra vara högst 100 — har utgått dagtraktamente med 4 kronor jämte resekostnadsersättning, beräknad på sätt nyss angivits, dock ej åt annan än den, som styrkt, att landsting eller kommun lämnat ett tillskott till dagtraktamentet av minst 2 kronor för kursdag. Landstingens anslag för nu nämnda ändamål uppgingo, enligt vad de sakkunniga inhämtat, för år 1918 till sammanlagt 7,056 kronor, varjämte ett landsting anslagit 800 kronor att användas till anordnande av populärvetenskapliga nykterhetsföreläsningar eller nykterhetskurser inom länet eller till stipendier för deltagande i lärarkurserna. Även kommuner torde ej sällan anslå medel till reshjälp o. d. åt deltagare. De belopp, som i sådant syfte utgått, hava de sakkunniga ej kunnat utröna.

1. Den sociala kursen.

Vid beräkningen av kostnaderna för de båda för lärare avsedda kurser, som de sakkunniga i det föregående föreslagit, hava de sakkunniga i stort sett utgått från liknande utgångspunkter som hittills skett, ehuru de sakkunniga tänkt sig vissa ändrade bestämmelser. Vad först den *sociala* kursen beträffar, hava de sakkunniga beräknat i genomsnitt samma arvode för föreläsningstimme, som hittills utgått, eller 30 kronor. Såsom framgår av de sakkunnigas förslag, skulle ett antal timmar ägnas åt diskussioner,

metodiska övningar o. d. För ledning av dylika sammanträden torde böra utgå 10 kronor för timme, d. v. s. samma arvode, som för närvarande utgår för demonstrations- och laborationstimme. Föreläsningstimmarnas antal synes kunna beräknas till 100, medan antalet timmar för diskussioner m. m. bör kunna begränsas till 25. Enligt de sakkunnigas mening bör dagtraktamente fortfarande utgå till kursdeltagare, tillhörande de kategorier, för vilka sommarkurserna hittills varit avsedda, d. v. s. lärare och lärarinnor vid de under läroverks- och folkskolöverstyrelsernas inseende stående läroanstalterna. Hittills hava, som sagt, deltagarna i kursen för seminarielärare m. fl. uppburit något högre dagtraktamente än deltagarna i folkskollärarkursen. Särskilt med hänsyn därtill, att enligt de sakkunnigas förslag den sociala kursen skulle vara gemensam för såväl läroverks- och seminarielärare som folkskollärare o. d., synes någon skillnad i avseende å dagtraktamentets storlek ej böra förekomma. Vid övervägande av det belopp, som kunde anses skäligt, hava de sakkunniga stannat vid 7 kronor. Emellertid torde man böra utgå från att några deltagare äro bosatta på den ort, där kurs pågår. Till dessa deltagare synes ett lägre dagtraktamente böra utgå; de sakkunniga vilja härför föreslå hälften av det till de övriga deltagarna utgående arvodet, eller 3 kronor 50 öre. I fråga om dagtraktamentet till de i kurserna deltagande folkskollärare, som ej äro bosatta å kursorten, bör stadgas, att endast två tredjedelar skola utgå av statsmedel och att det återstående beloppet såsom hittills bör lämnas av landsting eller kommuner. Reseersättningen torde böra utgå såsom hittills. Vid beräkningen av totalsumman av utgifter för kurserna hava de sakkunniga antagit reseersättningarna uppgå till i genomsnitt 50 kronor för varje till sådan ersättning berättigad deltagare. Såsom förut anförts, anse de sakkunniga ej något maximiantal deltagare i dessa kurser böra uttryckligen fastställas. Däremot bör antalet av de deltagare, till vilka understöd skall utgå, fixeras. I detta hänseende hava de sakkunniga ansett lämpligt föreslå, att understöd må tilldelas högst 100 deltagare från de under folkskolöverstyrelsens inseende ställda läroanstalterna och högst 25 deltagare från allmänna läroverk och därmed jämförliga läroanstalter. Vid beräkningen av kostnaderna för kursen hava de sakkunniga utgått ifrån att av de förstnämnda 100 deltagarna 90 skulle mottagas från annan ort än den, där kursen hålles, och 10 från kursorten. I övrigt hava de sakkunniga förutsatt, att medel skulle utgå till grundlinjer och annat tryck, till städning av kurslokal m. m. samt för oförutsedda utgifter. I följande tablå äro samtliga statsverkets kostnader för en social kurs hopförda:

Arvode till föreläsare, 100 timmar à kr. 30: — i genomsnitt för föreläsn.	kr.	3,000: —
» » » 25 » » » 10: — (diskussioner o. dyl.)	»	250: —
Dagtraktamente till 90 deltagare » » 7: — för dag i 30 dagar, $^2/_3$ av detta belopp	»	12,600: —
Dagtraktamente till 10 deltagare à kr. 3: 50 för dag i 30 dagar	»	1,050: —
» » 25 » » » 7: — » » i 30 »	»	5,250: —
Reseersättning till 115 » » » 50: —	»	5,750: —
Tryckningskostnader (grundlinjer m. m.)	»	1,500: —
Städning, uppassning m. m.	»	500: —
Oförutsedda utgifter	»	1,100: —
Summa	kr.	31,000: —

Såsom framgår av tablån, har intet belopp för arvoden åt amanuenser upptagits. Då enligt de sakkunnigas förslag inga demonstrationer eller laborationer skulle förekomma vid de sociala kurserna, bortfaller behovet av biträde åt föreläsarna.

2. Den hygieniska kursen.

I fråga om den *hygieniska* kursen hava de sakkunniga tillämpat i stort sett samma beräkningsgrunder som beträffande den sociala kursen. Såsom i det föregående anförts, hava de sakkunniga ej ansett sig böra föreslå något bestämt deltagarantal till den hygieniska kursen. Då de sakkunniga emellertid för beräkningen av kostnaderna för sagda kurs måst utgå ifrån ett visst antal kursdeltagare, måste de sakkunniga taga i betraktande, att av förut anförda skäl ej ett så stort antal deltagare kan mottagas vid den hygieniska kursen som vid den sociala. Undervisningen vid den hygieniska kursen är, som nämnts, avsedd att i stor utsträckning bestå i demonstrationer och laborationer, vari ej allt för många personer kunna samtidigt deltaga. Deltagarna måste därför uppdelas på grupper, omfattande högst 25 personer var, och naturligen kunna endast några få sådana grupper samtidigt mottagas. De sakkunniga hava vid beräkningen av kostnaderna för sagda kurs utgått ifrån ett antal av 100 deltagare, motsvarande 4 sådana grupper. De allra flesta av deltagarna komma givetvis att tillhöra de olika lärarkårerna, men tillfälle att deltaga bör ju, såsom förut nämnts, beredas även vissa andra personer. De sistnämndas antal torde kunna begränsas till ett 10-tal. De övriga 90 skulle alltså vara lärare eller lärarinnor och i likhet med den sociala kursens deltagare erhålla understöd. Liksom i fråga om sistnämnda kurs hava de sakkunniga förutsatt, att plats lämnas för högst 25 lärare vid allmänna läroverk och dylika läroanstalter och att av de övriga deltagarna ett 10-tal skulle kunna väntas från respektive kursort. Likaledes har förutsatts, att en tredjedel av kostnaderna för de deltagande folkskollärarnas dagtraktamenten skulle — såsom i fråga om den sociala kursen — bestridas av veder-

börande landsting eller kommuner. Kursens plan medför, såsom förut sagts, att ett flertal timmar måste ägnas åt demonstrationer och laborationer, medan antalet föreläsningar blir jämförelsevis ringa. För det förstnämnda syftet hava de sakkunniga beräknat omkring 200 timmar, till föreläsningar omkring 50 timmar. Det stora antalet demonstrationer och laborationer medför givetvis behov av assistenter; ett anslag för assistentarvoden är således behövligt. Assistentbiträde torde vara erforderligt under förslagsvis 100 timmar, och arvodet torde böra beräknas efter 10 kronor för timme; för detta ändamål erfordras alltså ett belopp av 1,000 kronor. För nämnda demonstrationer m. m. torde därjämte komma att behövas åtskillig förbrukningsmateriell, för vars bekostnad föreslås ett belopp av 500 kronor. Hela kostnaden för statsverket för en hygienisk kurs skulle alltså uppgå till följande belopp:

Arvode till föreläsare, 50 timmar à kr. 30: — i genomsnitt för förel. ...	kr.	1,500: —
» för demonstrationer och laborationer, 200 timmar à kr. 10: — ...	»	2,000: —
Dagtraktamente till 55 deltagare à kr. 7: — för dag i 30 dagar, $^2/_3$ av detta belopp ...	»	7,700: —
Dagtraktamente till 25 deltagare à kr. 7: — för dag i 30 dagar ...	»	5,250: —
» » 10 » » » 3: 50 » » i 30 » ...	»	1,050: —
Reseersättning till 80 deltagare à kr. 50: — ...	»	4,000: —
Assistenttjänstgöring, 100 timmar à kr. 10: — ...	»	1,000: —
Förbrukningsmateriell ...	»	500: —
Tryckningskostnader (grundlinjer m. m.) ...	»	1,500: —
Städning, uppassning m. m. ...	»	500: —
Oförutsedda utgifter ...	»	1.000: —
Summa kronor		26,000: —

Såsom framgår av det föregående, skulle kostnaderna för de av de sakkunniga föreslagna kurserna sammanlagt uppgå till 57,000 kronor, således 1,000 kronor mera än för de två hittills anordnade sommarkurserna. I själva verket uppstår emellertid genom de sakkunnigas förslag en väsentlig kostnadsminskning, emedan, såsom i det föregående nämnts, de sakkunniga ej tänkt sig båda kurserna anordnade under samma år, utan en social kurs under två år å rad samt en hygienisk det tredje. Den årliga kostnaden för kurser blir med sådan anordning betydligt reducerad. Det belopp, som på detta sätt blivit så att säga disponibelt, hava de sakkunniga tänkt sig kunna få användas för bekostande av två andra, av de sakkunniga förslagna och enligt de sakkunnigas mening viktiga nya anordningar till förbättrande av nykterhetsundervisningen och utbildningen av lärarkrafter för densamma, nämligen den föreslagna föreläsningsverksamheten samt de s. k. allmänna utbildningskurser, varom de sakkunniga komma att framlägga förslag.

Vid bedömandet av de kostnader, som alltså skulle tillskyndas statsverket, bör man erinra sig, att ifrågavarande kurser skulle komma att få en väsentlig betydelse ej blott för nykterhetsundervisningen utan även för det mer omfattande syftemålet att utbilda lärarkrafter i samhällslära och hälsolära, varigenom med samma kostnad flera olika viktiga ändamål tillgodoses.»

I fråga om de sakkunnigas förslag beträffande lärarkurser har *läroverksöverstyrelsen* i sitt förut omförmälda utlåtande anfört följande:

De sakkunniga hava föreslagit vissa kurser för lärares fortsatta utbildning dels i samhällslära med nykterhetskunskap, dels i fysiologi med hälsolära. Dessa kurser synas i och för sig vara lämpligt avvägda särskilt med hänsyn till den begränsning i desamma, som de sakkunniga vidtagit, och torde även vara väl behövliga för sådana lärare, som icke vid sina akademiska studier haft tillfälle till motsvarande undervisning. För någon tid framåt torde därför dylika kurser böra komma till stånd. Men i samma mån som lärarna erhålla ifrågavarande utbildning i samband med sina övriga studier för lärarkallet, torde dylika kurser icke bliva mera behövliga i dessa ämnen än i något annat och därför så småningom endast behöva förekomma på samma sätt som de s. k. feriekurserna i övriga ämnen.

Folkskolöverstyrelsen har tillstyrkt de sakkunnigas förslag. Likaså har *socialstyrelsen* lämnat förslaget i fråga om kursernas organisation utan erinran.

Styrelsen för *centralförbundet för nykterhetsundervisning* har i denna fråga anfört följande:

De sakkunniga föreslå, att den nuvarande pedagogiska kursen i alkohologi med samhällslära och hygien delas upp i två kurser, en social och en hygienisk. Från en synpunkt kan detta uppslag sägas vara praktiskt, i det att den nuvarande kursen varit väl lång. Men å andra sidan torde mycket allvarliga olägenheter uppstå, därest två olika kurser skulle hållas.

Först och främst skulle det för folkskollärarna vara förenat med stora olägenheter att nödgas bevista två kurser, och man kan säkerligen förutsätta, att de flesta lärare icke skulle komma att besöka mer än den ena, men det skulle innebära, att dessa lärares utbildning bleve av ganska ensidig natur. För folkskollärarnas pedagogiska utbildning måste det anses mycket önskvärt, att de genomgå en kurs såväl i samhällslära som hygien, men förslaget om två kurser synes lägga svåra hinder i vägen för detta måls förverkligande.

Visserligen kan det gent emot styrelsens uppfattning invändas, att en kurs, som omfattar både hygienisk och sociologisk undervisning, skulle bli av olämplig längd. Men styrelsen vill — i anslutning till professor Thunbergs utlåtande — framhålla, att man genom ett rationellt utnyttjande av handböcker, tidskriftlitteratur o. s. v. och genom en begränsning till de verkligt betydelsefulla momenten bör kunna möjliggöra, att såväl det hygieniska som det sociologiska programmet hinner genomgås på cirka 5 veckor. Detta bör underlättas även därigenom, att den hittillsvarande undervisningen i kemi och anatomi skulle komma att utgå. Det synes också obestridligt, att vid en

sådan anordning de hygieniska och sociala synpunkterna skulle på ett lyckligt sätt komplettera varandra, varigenom deltagarnas uppfattning av nykterhetsfrågan bleve på en gång mera allsidig och mera enhetlig.

Styrelsen finner det sålunda lämpligast, att samarbeta de båda programmen för den sociala och hygieniska kursen till ett enda och uttalar den förvissningen, att ett sådant program skulle bli av synnerligen god kvalitet.

Däremot har styrelsen vid granskning av förslaget till föreläsningsplan för den sociala kursen funnit sig böra uttala det önskemålet, att själva förbudsproblemet måtte belysas genom en särskild föreläsningsserie. Om man i likhet med herr Nordlund (i utredningen om samhällslärans ställning, sid. 46), som sätter den sociala undervisningens syfte att bl. a. framställa det fortlöpande praktiska socialpolitiska arbete, som avser att lösa de för vår tid säregna sociala problemen, så lär man icke kunna undgå att lämna en något så när utförlig redogörelse för rusdrycksförbudet, dess möjligheter och förutsättningar, dess tekniska problem, arten av invändningarna däremot o. s. v.

Departementschefen. De sakkunniga hava, såsom min nu lämnade redogörelse visar, föreslagit en genomgripande omgestaltning av de hittills anordnade sommarkurserna och hava därvid utgått ifrån att kurser för fortsatt utbildning alltjämt äro av behovet påkallade. Härutinnan instämmer jag med de sakkunniga. Att fortbildningskurser av denna art äro behövliga framför allt under den närmare framtiden, torde ligga i öppen dag, då ju, såsom jag redan haft tillfälle framhålla, de för lärarutbildningen i detta hänseende erforderliga åtgärderna ej kunna omedelbart genomföras i hela sin omfattning och dessutom något mer påtagligt resultat av desamma givetvis ej kan påräknas förrän efter ytterligare någon tids förlopp. Under sådana omständigheter är det uppenbarligen nödvändigt att genom det allmännas försorg tillses, att så goda tillfällen till fortbildning som möjligt beredas dem, som hava att meddela nykterhetsundervisning i de olika slagen av läroanstalter. Läroverksöverstyrelsen har, såsom jag omnämnt, ifrågasatt behovet i framtiden av dylika kurser och ansett dem så småningom endast behöva förekomma på samma sätt som de s. k. feriekurserna i övriga ämnen. Under erinran om vad de sakkunniga yttrat i fråga om det framtida behovet i detta hänseende, vill jag för min del säga, att det synes mig troligt, att sådant behov alltjämt kommer att förefinnas men att det ingalunda torde vara osannolikt, att förändringar i avseende å organisationen komma att visa sig lämpliga. Huruvida en dylik omorganisation kommer att gå i den av läroverksöverstyrelsen förmodade riktningen eller ej, torde knappast nu kunna bedömas.

De sakkunniga hava, såsom det föregående giver vid handen, kluvit de hittillsvarande kurserna i två delar och sålunda erhållit två bestämt skilda kurser, en social och en hygienisk. Denna de sakkunnigas åtgärd är en klar konsekvens av de sakkunnigas förut angivna ståndpunkt i fråga

om nykterhetsundervisningen vid skolorna. Liksom där nämnda undervisnings tyngdpunkt lagts på det sociala området, så vilja de sakkunniga lämna en fortbildning, som till sitt innehåll står i samklang med skolundervisningen. I enlighet med sin nämnda uppfattning hava de sakkunniga också starkt betonat, att den av dem föreslagna hygieniska kursen ej kunde anses vara av någon mera central betydelse för nykterhetsundervisningen men att förslaget därom framlagts, emedan en dylik anordning otvivelaktigt låge inom ramen för de sakkunnigas uppgift och de båda slagen av kurser dock hade många inbördes anknytningspunkter.

Ett ytterligare stöd för sitt förslag om anordnande av två olika kurser hava de sakkunniga haft däri, att de sammankopplat denna fråga med det för närvarande synnerligen aktuella spörsmålet om fortbildningskurser särskilt för fortsättningsskolans lärare och sålunda velat samtidigt tillgodose flera viktiga ändamål.

De skäl, som av de sakkunniga anförts för den av dem förordade tudelningen, synas mig så övertygande, att jag ansett mig böra instämma i deras förslag i detta hänseende. Såsom jag i det föregående anfört, har styrelsen för centralförbundet för nykterhetsundervisning ansett, att allvarliga olägenheter skulle uppstå, om två olika kurser komme att hållas, dels emedan det vore olägligt för folkskollärarna att bevista två kurser, dels emedan nämnda lärares utbildning i sådant fall lätt kunde bliva ensidig. Styrelsen föreslår därför, att kurserna skulle hopslås och progammen för de båda kurserna samarbetas till ett.

Styrelsens förmodan, att många folkskollärare ej skulle komma att bevista båda kurserna, torde ej vara osannolik. Visserligen är det önskvärt, att sagda lärare måtte få så allsidig och god utbildning som möjligt, men ur *nykterhetsundervisningens* synpunkt synes det ej vara oundgängligt, att läraren genomgår även den hygieniska kursen, då ju den sociala kursen måste anses vara ojämförligt viktigare för nämnda undervisning. Även må det framhållas, att sådana förhållandena nu äro, i fråga om folkskollärarna behovet av fortbildning i social nykterhetskunskap torde vara väsentligt större än i hälsolära, ej minst med hänsyn därtill, att vid folkskoleseminarierna för närvarande torde vara i stort sett bättre sörjt för undervisningen i sistnämnda ämne än i samhällslära. Vid bedömandet av frågan, om *en* kurs bör vara anordnad eller ej, lärer hänsyn böra tagas även till behovet hos andra kursdeltagare, i främsta rummet lärarna vid de allmänna läroverken och därmed jämförliga läroanstalter. För dem föreligger i regel intet behov av fortbildning i både samhällslära och hälsolära, då ju undervisning i historia och i biologi vid dylika läroanstalter sällan bestrides av samme lärare. På grund av vad jag nu anfört

samt med hänsyn till de av de sakkunniga förebragta skälen anser jag mig ej kunna tillstyrka styrelsens förslag i nu ifrågavarande hänseende.

Beträffande de sakkunnigas förslag angående kursernas närmare anordning har jag i det hela intet att erinra utan tillstyrker detsamma. Såsom goda uppslag skulle jag vilja beteckna de sakkunnigas förslag, att det rent pedagogiska momentet vid kurserna skulle bliva mera uppmärksammat, samt tanken att draga kursdeltagarna in i arbetet till aktivt, personligt deltagande. Jämväl de sakkunnigas förslag om anordnande av prov i samband med kurserna synes mig värt beaktande. Att proven böra vara frivilliga torde vara självfallet. Givetvis måste de under den första tiden hava karaktären av försök.

Socialstyrelsen har, såsom jag redan anfört, förordat, att styrelse för kurserna skulle utses av Kungl. Maj:t eller eventuellt av läroverks- och skolöverstyrelserna gemensamt, medan de sakkunniga, som väl ansett att sagda överstyrelser borde utse kursstyrelse, utgått ifrån att, därest ej alldeles särskilda omständigheter skulle föranleda annat beslut, centralförbundet för nykterhetsundervisning såsom hittills skulle utses att fullgöra kursstyrelses åligganden. Någon anledning att på denna punkt frångå de sakkunnigas förslag synes mig ej föreligga, så mycket mindre som även de sakkunniga tänkt sig, att sagda överstyrelser skulle antaga kursstyrelser (de sakkunnigas betänkande sid. 155) och olikheten mellan de sakkunnigas och socialstyrelsens ståndpunkter således endast gäller centralförbundets funktion. Ingen anledning synes mig emellertid vara att antaga, att icke skolöverstyrelsen eller, därest sammanslagning av de båda skolöverstyrelserna ej varder besluten, läroverks- och skolöverstyrelserna skola tillse, att den omedelbara ledningen av kurserna handhaves på ett tillfredsställande sätt, denna ledning må nu utövas av centralförbundet eller av annan kursstyrelse.

Vad därefter beträffar den av de sakkunniga gjorda kostnadsberäkningen för de ifrågasatta kurserna, kan jag på de flesta punkter gilla densamma. I ett hänseende anser jag likväl en jämkning böra göras. Såsom i det föregående anförts, har hittills skillnad i fråga om dagtraktamentets storlek gjorts mellan deltagarna i kursen för seminarielärare m. fl. och deltagarna i folkskollärarkursen, i det att de förra av statsmedel erhållit 8 kronor och de senare 4 kronor jämte minst 2 kronor från landsting eller kommun, således tillhopa minst 6 kronor. Då enligt de sakkunnigas förslag de blivande kurserna skulle vara gemensamma för alla slag av lärare, hava de sakkunniga föreslagit samma dagtraktamente för alla deltagare, till vilka sådant understöd skulle utgå, och förordat 7 kronor. Enligt min mening bör dagtraktamentet utgå med 8 kronor, varvid,

såsom de sakkunniga föreslagit och hittills varit stadgat, till deltagande folkskollärare böra av statsmedel utgå två tredjedelar av detta belopp och den återstående tredjedelen lämnas av landsting eller kommun. För de deltagare, som äro bosatta på kursorten, skulle dagtraktamentet ökas till 4 kronor. Den i kostnadsberäkningen för den sociala kursen upptagna posten »dagtraktamente till 90 deltagare» å 12,600 kronor bör alltså ökas till 14,400 kronor och motsvarande post för den hygieniska kursen ökas till 8,800 kronor. Posterna »dagtraktamente till 10 deltagare» böra på samma sätt ökas från 1,050 kronor till 1,200 kronor för vardera kursen. Slutsummorna bliva således för den sociala kursen 32,950 kronor och för den hygieniska kursen 27,250 kronor. De bestämmelser, som hittills varit gällande beträffande kursdeltagarnas rätt till resekostnadsersättning, torde även framdeles böra meddelas. Liksom nu bör Kungl. Maj:t utfärda de närmare föreskrifter rörande anslagets användning m. m., som kunna vara erforderliga.

Enligt de sakkunnigas förslag skulle endast en kurs anordnas årligen. Det synes mig ur alla synpunkter lämpligast, att den kurs, som kommer att hållas under år 1920, blir en social kurs, och böra följaktligen härför erforderliga medel till belopp av 32,950 kronor nu begäras av riksdagen. Huruvida under nästföljande år en social eller en hygienisk kurs bör anordnas torde få bero på omständigheterna.

* * *

Allmänna utbildningskurser.

Såsom jag förut framhållit, äro de nu omnämnda kurserna avsedda att vara fortbildningskurser för lärare vid olika slag av läroanstalter och hava fått den organisation, som betingas av denna deras uppgift. De sakkunniga erinra i fortsättningen av sitt betänkande (sid. 123—128), att tidigare framkommit yrkanden om anordnandet av utbildningskurser av liknande slag som de nyss omnämnda, varvid påpekats, att dylika kurser skulle vara av stor betydelse för studieledare och andra personer med liknande uppgifter inom nykterhetsorganisationerna. Till dessa yrkanden ansluta sig de sakkunniga, närmast i syfte att söka genomföra åtgärder, ägnade att åt nykterhetsorganisationernas upplysningsverksamhet förläna största möjliga mått av saklig vederhäftighet. Ett stöd av liknande slag skulle emellertid, anse de sakkunniga, ur olika synpunkter vara synnerligen värdefullt även för åtskilliga andra personer än de nyss nämnda, främst representanter för annan sådan lärande och upplysande verksamhet, till vilken upplysningsarbete även i fråga om nykterhetsspörsmålet lämpligen kunde anknytas. Härvid hade de sakkunniga närmast tänkt på statskyrkans präster samt församlingsledare och predikanter inom de frikyrk-

liga samfunden. Möjligen kunde, säga de sakkunniga, i detta sammanhang också böra omnämnas andra personer i ledande ställning, exempelvis ledare inom fackföreningar och andra liknande sammanslutningar.

Det bästa sättet att tillgodose nu angivna önskemål vore enligt de sakkunnigas mening att anordna särskilda kurser i berörda syfte, och de sakkunniga förordade därför anordnandet av sådana kurser, vilka kunde benämnas *allmänna utbildningskurser.*

Dessa kurser borde vara tillgängliga för de förut omnämnda kategorierna, d. v. s. i främsta rummet studie- och ungdomsledare och andra personer med liknande uppgifter inom nykterhetsorganisationerna, statskyrkans präster samt församlingsledare och predikanter inom de frikyrkliga samfunden. Tillträde till kurserna borde också lämnas åt skolornas lärare. Härvid ville de sakkunniga dock bestämt framhålla, att kurserna vore avsedda för utbildning på nykterhetsfrågans område av ledare och talare men däremot icke i första hand av lärare för undervisning i skolor, samt att kurserna alltså icke vore att betrakta såsom någon ersättning för de förut omnämnda lärarkurserna. Vidare borde tillträde, i den mån utrymmet det medgåve, lämnas åt andra för nykterhetsfrågan intresserade personer, vilka kunde anses besitta nödiga förutsättningar för deltagande.

Kursernas omfattning borde å ena sidan så vitt möjligt begränsas med hänsyn till de personer, vilkas deltagande vore särskilt önskvärt och för vilka kurserna vore närmast avsedda, men finge å andra sidan ej vara allt för snäv, då kravet på verkligt god och vederhäftig utbildning under kurserna ej finge eftersättas. De sakkunniga ansåge den högsta tid, som deltagarna kunde ägna åt en sådan kurs, vara tre veckor. Härvid hade de sakkunniga tagit i betraktande även det av åtskilliga nykterhetsorganisationer framhållna önskemålet, att med ifrågavarande kurser måtte förbindas vissa instruktionsmöten eller instruktionskurser, avsedda för sagda organisationers eget inre arbete. Dessa möten eller kurser, som alltså vore en organisationernas privata angelägenhet, borde enligt de sakkunnigas mening ej sammanblandas med de egentliga nykterhetskurserna, ehuru det av praktiska skäl kunde anses lämpligt att med varandra kombinera de båda slagen av kurser. Instruktionskurserna borde därför förläggas till ett par särskilda dagar efter utbildningskursens slut. Med hänsyn härtill borde sistnämnda kurs reduceras till att omfatta endast $2^1/_2$ kursveckor eller 15 arbetsdagar. Denna tid förefölle visserligen de sakkunniga ganska knapp men torde dock kunna anses vara tillräcklig, under förutsättning att den utnyttjades på bästa sätt. I sådant syfte torde minst 5 föreläsningar för dag böra anordnas. Utom föreläsningarna torde tid kunna vinnas för

några praktiska övningar samt för demonstration av undervisningsmateriell m. m.

Lärostoffet vid kurserna borde utgöras av det vid den sociala lärarkursen meddelade, dock i någon mån förkortat med hänsyn till utbildningskursens mindre omfattning och olika syftning. Dessutom borde liksom vid de allmänna upplysningskurserna plats beredas för ett antal lektioner i praktisk hälsolära.

De allmänna utbildningskurserna borde stå under högsta ledning av skolöverstyrelsen, som borde utse kursstyrelse och godkänna kursernas planläggning. Såsom kursstyrelse borde, anse de sakkunniga, i många hänseenden bäst lämpa sig centralförbundet för nykterhetsundervisning, som ju besutte en rik erfarenhet på hithörande område.

Kurs borde vara avsedd för en sluten krets och således vara tillgänglig endast för ett begränsat antal deltagare, sammanlagt ej överstigande 100. Det bestämda antalet borde för varje gång fastställas av den högsta kursledningen med hänsyn tagen till förhandenvarande omständigheter, platsutrymme o. d.

De sakkunniga anföra därefter, att de ansåge det synnerligen önskvärt, att ett antal stipendier kunde utdelas bland de sökande till kursen. Stipendierna, vilka borde bestämmas till högst 50, borde fördelas av skolöverstyrelsen efter förslag av kursstyrelsen. Vid fördelningen borde noga tillses, att de olika deltagarkategorierna i lämplig mån tillgodosåges, särskilt med hänsyn till betydelsen av att tillfälle till deltagande i kursen bereddes ej blott nykterhetsorganisationernas studieledare utan även andra intresserade personer, som vore i tillfälle att verksamt gagna nykterhetsupplysningen men som ofta hade väsentligt mindre möjligheter att få privat ekonomiskt understöd. De sakkunniga anse, att prövning borde äga rum av varje deltagares kvalifikationer. En dylik prövning måste, framhålla de sakkunniga, vara mera stränг i fråga om dem, som ansökt om stipendiums erhållande, men borde ske även beträffande icke-stipendiater.

Kurserna borde enligt de sakkunnigas förslag alltid förläggas till platser i landsorten, därvid även andra ställen än städer borde kunna ifrågakomma, t. ex. folkhögskolor och andra större skolor; på sådana platser vore det lättare att ernå personlig samverkan mellan lärare och deltagare, och möjlighet kunde ock där finnas att genom billig inkvartering och gemensam bespisning nedbringa omkostnaderna för kurserna.

De sakkunniga anse det svårt att förutse behovet av kurser men

stanna av flera skäl vid att föreslå tills vidare en kurs årligen. I regeln borde kurserna hållas sommartiden, men de sakkunniga påpeka, att även under vinterferierna understundom kurser med fördel skulle kunna anordnas, särskilt med tanke på folkhögskolornas terminsfördelning. Tid för kurserna borde i varje särskilt fall bestämmas av kursledningen.

Anslag. Vad slutligen beträffar kostnaderna för ifrågavarande kurser, anföra de sakkunniga därom följande:

Då lika höga anspråk i avseende å kvaliteten måste ställas på de föreläsare, som skola medverka vid dessa kurser, som på dem, vilka tagas i anspråk för de förut omnämnda lärarkurserna, bör tydligen samma genomsnittsarvode för föreläsningarna beräknas i båda fallen, eller 30 kronor. Det bör här framhållas, att en begränsning av föreläsarnas antal i många fall torde kunna vidtagas därigenom, att vid kurserna hållas sammanhängande serier av föredrag. En dylik anordning är i och för sig understundom lämplig och medför därjämte en ej obetydlig minskning i kostnaderna. De sakkunniga hava föreslagit, att till högst 50 av deltagarna i sådan kurs skulle utdelas stipendier. Dessa stipendier skulle motsvara det understöd i form av reseersättning och dagtraktamente, som avsetts skola liksom hittills utgå till vissa deltagare i lärarkurserna. Stipendiebeloppet hava de sakkunniga följaktligen tänkt sig böra hava däremot ungefärligen svarande storlek och vilja därför föreslå 100 kronor såsom lämplig genomsnittssumma. Övriga för ifrågavarande kurser erforderliga kostnader hava beräknats efter ungefärligen samma grunder, som tillämpats beträffande lärarkurserna, och därvid har förutsatts, att varje kurs skulle, såsom förut föreslagits, upptaga en tid av 15 arbetsdagar med i genomsnitt 5 föreläsningar för dag, varjämte några timmar, förslagsvis 25, för diskussioner m. m. upptagits. En sammanställning av statsverkets kostnader för en kurs av nu ifrågavarande slag upptager följande siffror:

Arvode till föreläsare, 75 timmar à kr. 30: — i genomsnitt för förel.	kr.	2,250: —
» » » 25 » à » 10: — (diskussioner o. dyl.)	»	250: —
Stipendier till deltagare, 50 st. à kr. 100: —	»	5,000: —
Tryckningskostnader (grundlinjer m. m.)	»	1,000: —
Städning, uppassning m. m.	»	200: —
Utgifter för byrå samt oförutsedda utgifter	»	1,300: —
Summa kronor		10,000: —

Folkskolöverstyrelsen har intet haft att erinra mot de sakkunnigas nu omförmälda förslag.

Socialstyrelsen har beträffande förslaget till de allmänna utbildningskurserna anfört samma anmärkningar som i fråga om de förut omnämnda

lärarkurserna och därvid särskilt berört frågorna om kursstyrelse och om den centrala ledningen av kurserna.

Styrelsen för *centralförbundet för nykterhetsundervisning* anför beträffande förslaget om dessa kurser följande:

Dessa kurser utgöra enligt styrelsens mening ett mycket gott uppslag, och de sakkunnigas förslag till deras anordning synes icke lämna rum för någon betydelsefullare anmärkning. Styrelsen vill endast påpeka, att det i den ekonomiska planen för dessa kurser inte finnes upptaget något belopp för föreläsarnas resor och dagtraktamenten. Då det vid så långa kurser ju är alldeles nödvändigt att anlita flera föreläsare, bli dessa kostnader icke så obetydliga, varför det beräknade totalbeloppet torde få undergå en viss höjning.

Därjämte tillåter sig styrelsen fästa uppmärksamheten på att dessa kurser enligt de sakkunnigas förslag ej skulle anordnas oftare än en gång årligen och att deltagarantalet skulle bli begränsat. Därav följer, att kurserna icke i någon nämnvärd mån kunna anses ersätta den äldre formen av kurser, allmänna upplysningskurser.

Departementschefen.

Det förslag, som de sakkunniga här framlagt och för vilket jag nu redogjort, innebär införandet av en fullständigt ny typ av utbildningskurser. Denna omständighet har gjort, att jag ansett mig böra särskilt noga överväga de sakkunnigas förslag i nämnda hänseende. Det skulle nämligen lätt kunna tänkas, att behovet av denna nya kurstyp ej vore tillräckligt stort att motivera de kostnader, som kurserna skulle medföra. Den tanken kunde måhända ock ligga nära till hands, att nu ifrågavarande kurser blott vore en utvidgning av de s. k. allmänna upplysningskurser, varom jag i det föregående talat. Så är emellertid ingalunda fallet. Av de sakkunnigas uttalanden framgår med största tydlighet, att de två slagen av kurser äro grundväsentligt skilda, i det att de allmänna upplysningskurserna, såsom redan framhållits, äro avsedda att åt den stora allmänheten erbjuda tillfällen till en utöver det vanliga, i folk- och fortsättningsskolor inhämtade måttet av kunskap i nykterhetsfrågan gående upplysning rörande sagda fråga och med densamma nära förbundna spörsmål av social och nationalekonomisk art. Nu ifrågavarande kurser, de allmänna utbildningskurserna, åter äro som nämnt ämnade att giva en kunskap i nykterhetsfrågan, ägnad att för deltagarna bilda grundval för en mer eller mindre omfattande verksamhet av undervisande och instruerande natur, låt vara att för vissa av deltagarna nu berörda syfte utan tvivel skulle mer eller mindre skjutas åt sidan för önskan att över huvud erhålla en fördjupad och vidgad insikt i de olika spörsmålen på nykterhetsområdet. Vad nu sagts om syftet med förevarande kurser giver emellertid anledning att återkomma till den förra av de invändningar, som jag tänker mig lätteligen kunde göras mot kurserna, nämligen om dessa vore

behövliga, då ju kravet på goda anstalter för fortbildning av undervisare borde vara tillräckligt tillgodosett genom de förut omnämnda lärarkurserna. Även på en dylik invändning torde jag kunna svara genom att hänvisa till de sakkunnigas uttalande i denna fråga. De sakkunniga betona, såsom jag redan anfört, uttryckligen (bet. sid. 125), att kurserna vore avsedda för utbildning på nykterhetsfrågans område av ledare och talare men däremot icke i första hand av lärare för undervisning i skolor samt att kurserna alltså icke vore att betrakta såsom någon ersättning för lärarkurserna. Hela de sakkunnigas motivering för kurserna följer ock, såsom av det föregående framgår, samma tankegång. Denna kursernas natur hindrar naturligen å andra sidan ej, att lärare deltaga i kurserna och att de av dem vid kurserna inhämtade kunskaperna kunna i förekommande fall göras fruktbringande även för skolundervisning. Kursernas läggning och syfte äro under alla förhållanden av annan art.

Vid övervägande av frågan, om nu behov av dessa anordningar verkligen föreligger, har jag alltså känt mig övertygad av de skäl, som de sakkunniga förebragt. Jag har ej kunnat undgå att se, att en lucka i möjligheterna till fortbildning hittills funnits just i fråga om de kategorier, på vilka de sakkunniga här i främsta rummet tänkt, och detta måste, synes det mig, vara så mycket betänkligare, som ifrågavarande personer dels i regeln befinna sig i en ställning, där djupare insikter på detta område böra kunna göra sig väl gällande och bliva fruktbringande, dels ock torde besitta förutsättningar beträffande såväl förkunskaper som sakligt intresse, vilka böra garantera ett gott utbyte av den undervisning, som är avsedd att lämnas vid kurserna. Nyss anmärkta brist skulle, såvitt jag ser, fyllas genom den nu föreslagna anordningen, och jag har därför i detta hänseende anslutit mig till de sakkunniga.

Detaljerna i de sakkunnigas förslag hava endast i ett hänseende givit mig anledning till erinran. Styrelsen för centralförbundet för nykterhetsundervisning har påpekat, att de sakkunniga i sin kostnadsberäkning ej upptagit något belopp för rese- och traktamentsersättning åt föreläsare. Jag instämmer med styrelsen i dess hemställan om medel härtill och tillstyrker följaktligen, att ett belopp av 500 kronor måtte begäras av riksdagen till reseersättningar åt föreläsare vid kurserna. I övrigt har jag som sagt intet att invända mot den av de sakkunniga framlagda planen för kostnaderna. För nu ifrågavarande ändamål bör följaktligen på extra stat för år 1920 äskas ett belopp av 10,500 kronor.

Till sist torde jag få framhålla, att jag i sak ansluter mig till de sakkunnigas uttalande i fråga om kombinationen mellan de allmänna utbildningskurserna och de av nykterhetsorganisationerna anordnade instruktionsmötena eller -kurserna. Jag anhåller blott att få betona, att sam-

bandet i nämnda hänseende måste inskränkas till endast tid och plats för kurserna och att det bör noga tillses, att ifrågavarande kurser hållas skarpt i sär i ekonomiskt avseende.

De närmare bestämmelser beträffande kurserna och deras anordning, som kunna vara erforderliga, torde böra utfärdas av Kungl. Maj:t.

* * *

Instruktionsverksamhet.

Ännu en form för meddelande av fortsatt utbildning rörande nykterhetsfrågan hava de sakkunniga (sid. 128—132) tagit under omprövning, nämligen s. k. *instruktionsverksamhet.*

De sakkunniga erinra om ett av 1914 års sakkunniga framställt förslag angående anställandet av ett antal instruktörer eller föreläsare, vilka skulle på förslag av centralförbundet för nykterhetsundervisning utses av folkskolöverstyrelsen samt genom centralförbundets försorg efter rekvisition ställas till förfogande för skoldistrikten, främst för att inför lärarkåren dels med barnen hålla instruktionslektioner i nykterhetsfrågan, dels i föreläsningsform giva anvisningar rörande nykterhetsundervisningen. Åtskilliga erinringar hade emellertid, säga de sakkunniga, framställts mot detta förslag.

Själva hade de sakkunniga kommit till den uppfattningen, att en instruktionsverksamhet, inriktad i första hand på nykterhetsundervisningens metodik men även, där möjlighet härför kunde beredas, omfattande elementär saklig orientering i nykterhetsfrågan, borde, rätt anordnad, kunna bliva till ej ringa nytta vid sidan av den mer omfattande utbildning, som genom de föreslagna lärarkurserna och de allmänna utbildningskurserna förmedlades. I all synnerhet borde en sådan verksamhet bliva av verklig betydelse för meddelande av insikt rörande det lämpliga utnyttjandet av den undervisningsmateriell, till vilken de sakkunniga utarbetat förslag. Men även i övrigt kunde den göra god tjänst genom spridande av nödtorftig insikt rörande nykterhetsfrågan till de många lärare, vilka ej varit i tillfälle att bevista de större kurserna eller på annat sätt förskaffat sig tillräckliga kunskaper.

Emellertid hade de sakkunniga ej kunnat undgå att erkänna det berättigade i flera av de anmärkningar och tvivelsmål, som framkommit under diskussionen om denna fråga, och hade därför sökt undvika de påpekade svagheterna hos det tidigare förslaget.

Med behörigt hänsynstagande till de framställda erinringarna och i syfte att förläna den ifrågasatta instruktionsverksamheten tillräckligt smidiga och för olika anspråk lämpade former hade de sakkunniga trott det bäst gagna de ändamål, man genom densamma velat vinna, om denna verksamhet nära anknötes till två av de sakkunniga föreslagna institutioner

för nykterhetsundervisningens bedrivande, nämligen dels den konsulent för nykterhetsundervisning, som enligt de sakkunnigas mening borde tillsättas inom skolöverstyrelsen, dels den till centralförbundet för nykterhetsundervisning anknutna föreläsningsbyrån. En del av instruktionsverksamheten, särskilt i vad den avsåge lärarpersonalen, kunde lämpligen anförtros åt sagde konsulent, som enligt de sakkunnigas förslag borde årligen vid exempelvis minst sex tillfällen hålla instruktionsföredrag eller kortare serier av sådana. Dylik instruktionsverksamhet kunde också, hava de sakkunniga tänkt sig, under konsulentens reglerande överinseende utövas av vid förut omförmälda föreläsningsbyrå inskrivna, av skolöverstyrelsen godkända föreläsare under de ekonomiska villkor, som för sådana föreläsare kunde varda bestämda. Verksamheten skulle avse såväl skolornas lärarpersonal som även andra nykterhetsintresserade kretsar, nykterhetsföreningar och dylika.

Kostnaderna för den sålunda skisserade instruktionsverksamheten skulle, i den mån de av statsverket tillskötes, bestridas genom de anslag, som komme att anvisas för konsulenten och berörda föreläsningsbyrå.

Departementschefen.

Nu omförmälda förslag anser jag mig kunna tillstyrka. Att närmare ingå på förslaget torde ej här vara behövligt, så mycket mindre som intet särskilt anslag för dess genomförande ifrågasättes. De åtgärder, som kunna vara erforderliga för instruktionsverksamhetens ordnande, böra givetvis vidtagas i samband med de anstalter, som må komma att visa sig behövliga med anledning av de sakkunnigas förslag om anställande av en konsulent för nykterhetsundervisningen och inrättandet av en central byrå för föreläsningsverksamheten på nykterhetsfrågans område.

E. Nykterhetsundervining i anslutning till den militära utbildningen.

De sakkunniga övergå härefter till frågan, i vad mån nykterhetsspörsmålet borde beaktas i samband med den militära utbildningen och en ordnad nykterhetsundervisning anknytas till densamma (sid. 133—139). Till en början erinra de sakkunniga ifråga om *manskapsutbildningen* om det förslag i nämnda hänseende, som framlagts av 1914 års sakkunniga, samt om de uttalanden, som gjorts i anledning därav.

För egen del hava de sakkunniga, enligt vad i betänkandet yttras, visserligen behjärtat tanken att med en effektiv nykterhetsundervisning nå den på de militära övningsplatserna samlade ungdomen men äro å andra

sidan av vissa skäl tveksamma rörande denna fråga, vilken enligt deras mening borde behandlas med varsamhet. De sakkunniga säga sig alltså förorda försiktighet i valet av former för nykterhetsundervisning på de militära lägerplatserna, och särskilt borde enligt de sakkunnigas åsikt tillses, dels att en sådan undervisning icke i nämnvärd mån bröte sig ut ur den militära utbildningens ram, dels även att densamma i mycket begränsad omfattning bleve obligatorisk.

Beträffande de lämpliga åtgärderna framhålla de sakkunniga först, att det vore både lämpligt och möjligt, att, såsom av flera militära myndigheter ifrågasatts, i de för rekrytskolan avsedda instruktionsböckerna framställningen av hithörande spörsmål något utvidgades, så att den komme att lämna en visserligen relativt kortfattad men klar, bestämd och saklig skildring av alkoholmissbrukets faror med hänsyn företrädesvis till den militära prestationsförmågan och till disciplinen. Den muntliga undervisningen kunde så väsentligt inskränkas. Vissa lämpliga moment av alkoholfrågan kunde vidare beröras i samband med undervisningen i militär hälso- och sjukvård, särskilt då denna undervisning meddelades av läkare. Utgivandet och spridandet av flygblad vore under sådana omständigheter överflödigt. Ett förslag till ändring av vederbörlig paragraf i soldatinstruktionen har av de sakkunniga utarbetats och återfinnes å sid. 224 i betänkandet.

Beträffande för de värnpliktiga avsedda nykterhetsföreläsningar framhålla de sakkunniga, att det borde bero på vederbörande chefs eget avgörande, huruvida och under vilka former — obligatoriskt å tjänstetid eller frivilligt å fritid — han ville bereda manskapet tillfälle att åhöra dylika föreläsningar. Föreläsare kunde — där sådana icke på annat sätt kunde förvärvas — erhållas genom den förut omförmälda föreläsningsbyrån. Enligt det förslag, som de sakkunniga framlagt beträffande nämnda byrå, skulle byrån under alla omständigheter bestrida en del av föreläsningskostnaderna, och där icke vid truppförbanden möjligen från särskilda fonder eller kassor kostnadsbidrag kunde tillskjutas, skulle nämnda byrå på därom gjord framställning eventuellt hava möjlighet att bestrida hela kostnaden. Något särskilt statsanslag för nu berörda militära föreläsningsverksamhet skulle alltså icke påfordras.

Beträffande därefter nykterhetsundervisningen vid *befälsutbildningen* anse de sakkunniga sig mest benägna att icke påyrka särskild undervisning av nämnda slag vid befälsskolorna i den form och utsträckning, som t. ex. av 1914 års sakkunniga föreslagits. Däremot borde i naturlig inramning någon undervisning av denna art i annan form kunna meddelas, och det

läge då nära till hands, att de i befälsutbildningen inpassade meddelandena i alkoholfrågan lämnades i anslutning till den av läkare meddelade undervisningen i hälso- och sjukvård. De sakkunniga säga sig så mycket hellre förorda detta tillvägagångssätt som detsamma redan, enligt vad som upplysts, praktiserades vid krigsskolan på Karlberg och i fråga om den sjömilitära befälsutbildningen rekommenderats i ett av vice amiralen W. Dyrssen avgivet yttrande. Det syntes de sakkunniga vara för ändamålet tillräckligt, att en uttrycklig anvisning i antydd riktning meddelades såsom gällande all militär befälsutbildning.

De sakkunniga framhålla därjämte, att det vore av särskilt värde, om enstaka för frågan intresserade officerare eller underofficerare finge tillfälle att grundligare studera nykterhetsfrågan, samt erinra om att de för att främja en sådan utbildning i annat sammanhang föreslagit, att officer eller underofficer finge deltaga i de återkommande lärarkurserna med nykterhetsfrågan i socialt eller hygieniskt sammanhang såsom föremål. Önskvärt vore, säga de sakkunniga, att möjlighet till tjänstledighet bereddes befäl, som åstundade bevista dessa kurser.

Under erinran att skeppsgosseskolorna kunde sägas meddela en grundläggande underbefälsutbildning, påpeka de sakkunniga slutligen, att de i sammanhang med sitt uttalande i fråga om de högre folkskolorna i korthet berört nykterhetsundervisningens ställning vid dessa skolor.

Departementschefen

De åtgärder av ena eller andra slaget, som kunna anses böra vidtagas i fråga om nykterhetsundervisning i samband med den militära utbildningen, manskaps- såväl som befälsutbildningen, ankomma tydligen ej på ecklesiastikdepartementet utan böra ombesörjas av vederbörande militära myndigheter. Jag har emellertid ansett mig böra i detta sammanhang för fullständighetens skull giva en kortfattad översikt av de sakkunnigas uttalanden även på denna punkt. För min del anser jag de sakkunnigas ståndpunkt i denna fråga riktig och deras förslag värt att tillstyrkas. Ärendet torde i denna del böra i sinom tid överlämnas till de båda försvarsdepartementen för ytterligare prövning och avgörande.

F. Hjälpmedel för nykterhetsundervisning.

Den viktiga frågan om hjälpmedel för nykterhetsundervisning har vidare (sid. 140—148) behandlats av de sakkunniga, som först erinrat om tidigare förslag rörande detta spörsmål, särskilt om de från åtskilliga håll fram-

ställda önskemålen om utarbetande av en handbok i nykterhetsfrågan. Själva hava de sakkunniga riktat sin uppmärksamhet på frågorna om handböcker, flygblad, undervisningsmateriell och bibliotek.

Av 1914 års sakkunniga hade, heter det i betänkandet, förordats utarbetandet av en *handbok* (uppslagsbok), avsedd att vara till ledning vid undervisningen såväl för lärare i allmänhet som även för officerare och underofficerare. Förslaget hade mottagits med stort intresse, och ej minst från de allmänna läroverkens sida hade handbokens betydelse framhållits. Enligt de sakkunnigas mening kunde emellertid behovet av en dylik handbok knappast tillgodoses av ett enda slag av publikation, enär undervisarna på nykterhetsområdet på grund av lärjungarnas vitt skilda förutsättningar och utvecklingsståndpunkt hade mycket skiftande behov av handledning eller uppslagsbok. Det syntes de sakkunniga därför, som om en enda, för alla dessa avsedd handbok skulle i vissa avseenden bliva allt för knapphändig, i andra för utförlig och omfattande. De sakkunniga hade därför tänkt sig, att den publikation, varom här vore fråga, skulle kunna så att säga uppdelas i flera, som kunde tillgodose de olika förefintliga behoven. 1. Handbok.

De sakkunniga anföra därpå, att det för dem, som skulle undervisa på högre stadier eller som hade att föreläsa vid kurser eller liknande tillfällen eller som över huvud önskade förskaffa sig en mera ingående kunskap i hithörande spörsmål, givetvis vore behövligt att kunna på vissa punkter fördjupa sina studier i nykterhetsfrågan. För dem krävdes alltså tillgång till vetenskapligt noggrann och utförlig litteratur, ett vetenskapligt handbibliotek. Givetvis kunde det ifrågasättas, att ett dylikt bibliotek eller samlingsverk skulle endast genom statens försorg åstadkommas, då ju detta skulle kräva allt för dryga kostnader. Det avsedda syftet torde i stället kunna vinnas genom att de arbeten, som på olika håll publicerades och i kvalitativt hänseende ansåges hålla måttet, hopfördes i en förteckning, som i lämplig omfattning distribuerades. Den organisation — lämpligen centralförbundet för nykterhetsundervisning — som finge sig anförtrott att ombesörja uppgörandet och distributionen av ifrågavarande förteckning, borde, säga de sakkunniga, dels tillse, att förteckningen undan för undan kompletterades, dels taga initiativ till åstadkommande av nya arbeten, som kunde tjäna det avsedda ändamålet.

Även om det enligt de sakkunnigas åsikt vore uteslutet, att berörda litteratur helt bekostades av statsmedel, ville de sakkunniga likväl framhålla, att statsunderstöd kunde visa sig erforderligt för att möjliggöra utgivandet av hithörande arbeten.

De sakkunniga erinra om att de arbeten, som nu åsyftas, skulle vara avsedda för mer ingående specialstudier på alkohol- och nykterhetsfrågornas

område och alltså betingade en jämförelsevis utförlig form och en strängt vetenskaplig hållning. De torde fördenskull få ett omfång och en speciell läggning, som ej gjorde dem ägnade att omedelbart användas vid den mera kursoriska undervisning för utbildning av lärare, som vore avsedd att äga rum vid universitet, högskolor och högre lärarinneseminarier, vid folkskoleseminarier och vid de olika lärarkurserna. För denna utbildning krävdes tydligen en enhetlig avfattad handbok av lämpligt omfång. Arbetets omfång borde ej överskrida 300 sidor. Planen för handboken borde med vissa modifikationer följa den plan för den sociala lärarkursen, som de sakkunniga utarbetat.

I anslutning till den medicinska avdelningen borde frågorna om tobaks- och kaffemissbruk erhålla tillbörlig uppmärksamhet jämväl ur nationalekonomisk synpunkt. Utgivandet av en sådan handbok medförde tydligen krav på statsunderstöd i form av ett engångsanslag på samma sätt, som jämlikt beslut av 1916 års riksdag skett för utgivande av en handledning i gymnastik för folk- och småskolorna.

Vidare hade de sakkunniga tänkt sig, att det för vederbörande lärare skulle vara till en god hjälp att såsom vägledning för den omedelbara nykterhetsundervisningen hava tillgång till en kortfattad handledning i nykterhetsfrågan. Denna handledning vore visserligen avsedd att meddela vägledande synpunkter för sagda frågas lämpliga behandling vid undervisningen, men borde dock icke innehålla direkta pedagogiska och metodiska vinkar och råd utan utgöra en fortlöpande läsbar behandling av frågan och därigenom giva läraren en lättfattlig, saklig, kortfattad orientering över densamma, inriktad på den mer elementära undervisningen. Handledningen finge således icke undanskjuta eller söka ersätta den utförligare handboken och ej heller hava en fackmässigt pedagogisk karaktär utan blott innehålla vad läraren omedelbart behövde för sin undervisning. En dylik handledning vore enligt de sakkunnigas mening nödvändig, om de sakkunnigas förslag i fråga om nykterhetsundervisningen skulle leda till verkligt praktiska resultat. Handledningen borde utformas på grundvalen av den av de sakkunniga uppgjorda grundplanen för nykterhetsundervisning och förbindas med uppgift å och i lämplig omfattning avbildning av undervisningsmateriell för nykterhetsundervisningen. Därjämte borde handledningen giva hänvisning till lämplig, ej allt för svåråtkomlig litteratur. Omfånget borde begränsas till omkring 5 tryckark.

Anslag. I fråga om kostnaderna för utgivandet av nu ifrågavarande arbete samt av den förut föreslagna handboken erinra de sakkunniga om det nyss omnämnda anslaget till handledning i gymnastik, vilket anslag utgjorde 12,000 kronor. För nu förevarande syfte borde på liknande sätt medel ställas till

förfogande. De sakkunniga hade alltså tänkt sig, att för utgivande av de båda nu föreslagna arbetena ett belopp av 20,000 kronor skulle vara erforderligt. Härav borde till författararvode m. m. för handboken beräknas omkring 12,000 kronor; eventuellt överskott härå kunde användas som bidrag för arbetets framställande, varigenom boken skulle kunna säljas för billigare pris än eljest vore möjligt. För handledningen borde beräknas omkring 8,000 kronor att användas på likartat sätt. De sakkunniga föresloge alltså, att ett belopp av tillhopa 20,000 kronor måtte beviljas för nu berörda två ändamål, att fördelas ungefär så, som av de sakkunniga angivits.

Något behov av en särskild, för lärjungarna avsedd lärobok i nykterhetsfrågan anse de sakkunniga ej föreligga. Man måste nämligen, säga de, förutsätta, att det för lärjungarna behövliga lärostoffet komme att inrymmas i vederbörande läroböcker i de ämnen, med vilka nykterhetsundervisning förenades. De sakkunniga påpeka likväl, att, intill dess sagda läroböcker bleve i detta hänseende lämpligen avfattade, undervisningen kunde hava gagn av en enkel och mycket kortfattad framställning å 10—12 sidor av det allra viktigaste, som lärjungarna borde minnas av kursen i nykterhetsfrågan. Åstadkommandet av en dylik sammanfattning, anse de sakkunniga emellertid böra överlämnas åt det enskilda initiativet, om det än vore möjligt, att statsanslag för dess utgivande kunde komma att visa sig behövligt.

I nu ifrågavarande sammanhang hava de sakkunniga betonat vikten av att vederbörande skolmyndigheter — såsom redan 1892 års cirkulär framhållit — ägnade sorgfällig uppmärksamhet åt att de läroböcker, som godkändes för användning i skolorna, behandlade nykterhetsfrågan på ett tillfredsställande sätt och framför allt, att framställningen vore fullt objektiv och korrekt.

2. Flygblad.

De sakkunniga omnämna vidare, att från åtskilliga håll förslag framställts om utgivandet och spridandet av s. k. *flygblad*, innehållande en kort sammanfattning av nykterhetsspörsmålets olika sidor. Emellertid ansåge de sakkunniga det icke nödvändigt, att denna angelägenhet gjordes till föremål för några generella statsåtgärder. Däremot ansåge de sakkunniga det önskvärt, att det enskilda initiativet även på detta område toges i anspråk och uppmuntrades, och de sakkunniga anslöte sig i detta hänseende i viss mån till ett av svenska sällskapet för nykterhet och folkuppfostran gjort uttalande, att ombesörjandet av denna angelägenhet borde uppdragas åt någon institution med allmänt fostrande syfte, av vilken kunde väntas, att tillbörlig vikt städse komme att fästas vid nykterhetsfrågan. Här åsyftad samverkan med det enskilda intresset kunde lämpligen ske så, att den av

de sakkunniga föreslagne konsulenten för nykterhetsundervisning sökte befrämja, sakligt och ekonomiskt, realiserandet av de enskilda initiativen i detta hänseende. Härigenom borde kunna vinnas önskvärd smidighet och möjlighet beredas till lämplig växling i avseende såväl å innehållet i flygbladet som å dess utdelning på passande ställen och tidpunkter.

3. Undervisningsmateriell.

Till sist beröra de sakkunniga frågan om *undervisningsmateriell* för nykterhetsundervisningen och erinra därvid om att utarbetandet och framställandet av dylik materiell hittills ombesörjts på enskild väg företrädesvis genom centralförbundet för nykterhetsundervisning, som nedlagt ett visst arbete på denna uppgift men enligt de sakkunnigas mening knappast uppnått däremot svarande resultat. Statsmakterna hade emellertid under senare år givit sitt understöd åt ifrågavarande angelägenhet dels genom särskilt anslag vid visst tillfälle, dels ock på det sätt, att Kungl. Maj:t och riksdagen medgivit, att de besparingar, som under åren 1914—1919 uppkomme å de till anordnande av kurser i alkohologi och hälsolära anvisade medlen, finge användas till anskaffande av materiell för nykterhetsundervisning.

De sakkunniga omnämna vidare, att de närmare undersökt den nu förefintliga materiellen och därvid funnit densamma behäftad med åtskilliga närmare angivna brister. Med hänsyn härtill hade de sakkunniga utarbetat ett förslag i fråga om den undervisningsmateriell, som kunde anses behövlig (sid. 225). Tillsynen över anskaffningen av materiellen samt distribueringen av densamma till allmänna och enskilda läroanstalter borde enligt de sakkunnigas mening uppdragas åt de centrala myndigheter, som finge i uppdrag att öva inseende över nykterhetsundervisningen. Härigenom vunnes möjlighet till omedelbar förbindelse med de olika läroanstalterna, varvid även distributionskostnaderna torde komma att nedbringas. Den distribution åter, som ifrågakomme till nykterhetsorganisationer och till enskilda, syntes böra ombesörjas av enskild organisation, lämpligast av centralförbundet, som i detta hänseende besutte stor erfarenhet. Givetvis borde det tillkomma centralförbundet att även taga initiativ till utarbetande av ny materiell.

De sakkunniga framhålla, att det för staten vore av intresse, att undervisningsmateriell funnes tillgänglig för nykterhetsundervisningen lika väl som för annan undervisning och att det därjämte vore av vikt, att staten i vissa fall åtoge sig att bidraga till betäckande av kostnaderna för framställandet av behövlig materiell, då avsättningsmöjligheterna i vårt land ofta nog vore otillräckliga. Vid sådant förhållande förelåge ingen anledning att behandla den för nykterhetsundervisningen avsedda undervisningsmateriellen på annat sätt än övrig undervisningsmateriell. För sistberörda

materiell funnes nu ett fast, gemensamt anslag, å vilket besparingar hittills årligen uppstått. Medel torde således redan under nuvarande förhållanden i viss omfattning finnas tillgängliga. Statsunderstödet borde, såsom nu i liknande fall skedde, utgå dels i form av direkta anslag för framställande av undervisningsmateriell, dels så, att staten erlade ett mellanpris till vederbörande förläggare, varigenom priset på materiellen kunde nedsättas. De sakkunniga erinra om att den närmast för folkundervisningen avsedda undervisningsmateriellen för närvarande funnes uppförd å en av skolöverstyrelsen utgiven förteckning; i den mån nykterhetsundervisningsmateriellen användes vid folkundervisningen, borde densamma alltså upptagas å nämnda förteckning och kostnaderna för materiellen bestridas i samma ordning som för den där nu uppförda. För att göra det möjligt för enskilda institutioner och organisationer att till nedsatt pris förvärva dylik materiell borde särskilda medel anslås. För tillgodoseendet av det närmast förefintliga behovet i detta hänseende kunde, anse de sakkunniga, användas de förut omnämnda, under de senare åren uppkomna besparingarna å sommarkursanslaget, vilka, enligt vad riksdagen medgivit, finge efter Kungl. Maj:ts bestämmande användas till anskaffande och revision av materiell för nykterhetsundervisningen. De sakkunniga tillstyrkte, att dylik rätt i avseende å dispositionen av eventuella besparingar å anslag till de av de sakkunniga föreslagna fortbildningskurserna även för framtiden måtte medgivas. Därest, såsom torde vara att antaga, ytterligare medel för detta ändamål kunde i framtiden visa sig erforderliga, borde särskild framställning därom göras.

Till sist beröra de sakkunniga frågan om behovet av ett *centralbibliotek* för nykterhetsspörsmålet. Därjämte erinra de sakkunniga om 1914 års sakkunnigas uttalande, att genom den med statsmedel understödda biblioteksverksamheten tillfälle borde kunna beredas att i folk- och skolbiblioteken införa sådan litteratur, som såväl för allmänheten som särskilt för skolungdomen kunde bidraga till ökande av kunskaper på nykterhetsfrågans område. I detta uttalande instämma nu förevarande sakkunniga. 4. Bibliotek.

Beträffande frågan om centralbibliotek för nykterhetsfrågan omnämna de sakkunniga, att centralförbundet för nykterhetsundervisning dels ägde åtskillig hithörande litteratur, dels hade hos sig deponerad en ganska omfattande samling av arbeten rörande nykterhetsfrågan. Då fråga väckts, huruvida nämnda samling vore av det värde och intresse, att ett statsinköp vore att förorda, säga sig de sakkunniga hava inhämtat yttrande i frågan av en fackman. Med hänsyn till det av denne avgivna yttrandet hava de sakkunniga ej ansett sig kunna för närvarande föreslå statsinköp.

Emellertid, fortsätta de sakkunniga, vore det tydligt, att det ur flera

synpunkter vore av stort värde, att en jämförelsevis fullständig samling böcker rörande nykterhetsfrågan funnes lätt tillgänglig på ett ställe. Det syntes de sakkunniga särskilt önskvärt, att ett ställe funnes, där de personer, som anlitades för den tidigare omnämnda föreläsningsverksamheten, kunde bekvämt äga tillgång till behövlig litteratur. Även borde enligt de sakkunnigas förmenande ett sådant centralt nykterhetsbibliotek utgöra ytterligare en sporre för den institution, som finge sig dess vård och förkovran anförtrodda. Det syntes de sakkunniga därför önskvärt, att från det allmännas sida understöd komme centralförbundets bibliotek till del, avsett såväl för dess ordnande och katalogisering som för dess underhåll och komplettering, och de sakkunniga förordade därför, att ett årligt anslag av 1,000 kronor måtte lämnas för bibliotekets skötsel och underhåll. Då emellertid intresset av en dylik boksamlings tillvaro och vidmakthållande måste anses vara särskilt stort hos nykterhetsorganisationer och dylikt, ansåge de sakkunniga, att man kunde och borde som villkor för statsbidragets åtnjutande stadga, att genom centralförbundets försorg ett visst årligt belopp, exempelvis en fjärdedel av statsbidraget, skulle tillskjutas för samma ändamål. Komme statsunderstöd att beviljas centralförbundet för nu berörda ändamål, borde enligt de sakkunnigas mening därjämte föreskrivas, att biblioteket skulle stå under överinseende av den blivande centrala tillsyningsmyndigheten för nykterhetsundervisningen, varjämte föreskrifter borde lämnas i fråga om bibliotekets användning och tillgänglighet för allmänheten m. m.

Även om den nyss åsyftade, hos centralförbundet deponerade boksamlingen ej skulle komma att kvarstanna hos centralförbundet, kvarstode, anse de sakkunniga, naturligen behovet av ett centralt bibliotek i nykterhetsfrågan, och ett årligt anslag syntes även under sådana omständigheter vara behövligt för underhåll och komplettering av den samling litteratur på ifrågavarande område, som centralförbundet självt ägde. Någon förändring i avseende å anslagsbeloppets storlek eller villkoren för anslagets åtnjutande syntes de sakkunniga för dylikt fall ej böra ifrågasättas.

Folkskolöverstyrelsen har tillstyrkt de sakkunnigas förslag i nu angivna hänseenden.

Styrelsen för *centralförbundet för nykterhetsundervisning* anför följande:

Styrelsen, som redan tidigare betonat behovet av ny materiell inom olika grenar av nykterhetsundervisningen, funne mycket väl motiverat vad de sakkunniga föreslagit i syfte att dels anskaffa dylik materiell, dels tillhandahålla densamma för nedsatt

pris. Detsamma gällde om förslaget angående litteratur, ehuru styrelsen ville komplettera det med vad förut sagts om läroböcker för olika skolor. Det föreslagna årsanslaget till centralförbundets bibliotek funne styrelsen vara synnerligen behövligt.

Jag har redan framhållit, att de frågor, vilka de sakkunniga här behandlat, äro av väsentlig betydelse för nykterhetsundervisningens bedrivande. Det torde råda endast en mening om vikten för all undervisning av tillgång till god och vederhäftig undervisningsmateriell och över huvud goda hjälpmedel. Detsamma gäller givetvis även nykterhetsundervisningen. Departementschefen.

Vad först angår handböcker på nykterhetsfrågans område, synes det mig, att de sakkunnigas förslag är praktiskt och ägnat att befrämja de syften, som här avses. Handboksfrågan har ju, såsom av det föregående framgår, varit föremål för mycket intresse, och för min egen del är jag övertygad om att ett starkt behov i sådant hänseende föreligger. Det synes mig emellertid klart, att en enda, för alla olika behov avsedd handbok i nykterhetsfrågan svårligen kan åstadkommas, och jag ansluter mig därför utan tvekan till de sakkunnigas förslag att så att säga uppdela handboken i två olika upplagor, den ena avsedd som studiehandbok vid lärarutbildningen och den andra som handledning för läraren vid skolundervisningen. Utan tvivel är det stora krav, som måste ställas på arbeten med nu berörda syften. Saklig objektivitet måste där finnas vid sidan av grundlig och på verklig sakkunskap fotad insikt. De sakkunniga hava tänkt sig utarbetandet av handboken uppdelat på flera händer, närmast väl för att på varje punkt kunna erhålla den bästa och mest vederhäftiga sakkunskap. Förslaget synes mig välbetänkt. Den närmaste ledningen av arbetet torde i enlighet med de sakkunnigas förslag böra anförtros åt lämplig person, som i sin ordning synes böra stå under överinseende av den centrala tillsyningsmyndigheten för nykterhetsundervisningen.

Beträffande den av de sakkunniga föreslagna handledningen för lärare anser jag, såsom nyss antytts, stort behov föreligga av ett dylikt arbete. De anvisningar i fråga om handledningens innehåll och allmänna planläggning, som av de sakkunniga lämnats, gillar jag i allo och tillstyrker deras förslag rörande denna handledning. Jämväl i fråga om densamma torde överinseendet av utarbetandet böra tillkomma den blivande tillsyningsmyndigheten, som likaledes bör få i uppdrag att ombesörja bokens utarbetande.

Kostnaderna för nu berörda två arbeten hava av de sakkunniga be-

räknats till 12,000 kronor för handboken och 8,000 kronor för handledningen. I avseende härå får jag endast erinra om svårigheten att under nuvarande förhållanden göra en något så när exakt beräkning å kostnaderna för tryckalsters framställande. Jag vågar därför ej uttala någon mening om sannolikheten av att de angivna beloppen kunna visa sig tillräckliga utan vill redan nu påpeka, att något ytterligare anslag *kan* komma att visa sig nödvändigt.

Skulle omständigheterna visa sig bliva gynnsamma, bör, såsom föreslagits, eventuellt överskott å anslagen få användas som bidrag till arbetenas framställande i syfte att göra det möjligt att nedbringa böckernas pris. De villkor och bestämmelser, som böra fästas vid anslaget, böra fastställas av Kungl. Maj:t.

Såsom jag nyss anfört, anse de sakkunniga ej behövligt, att någon särskild, för lärjungarna avsedd lärobok i nykterhetsfrågan genom statsmakternas försorg åstadkommes. Styrelsen för centralförbundet för nykterhetsundervisning åter har, på sätt jag i det föregående omnämnt, förordat, att särskilda läroböcker måtte utarbetas för nykterhetsundervisningen i fortsättningsskolorna samt i de allmänna läroverken och därmed jämförliga läroanstalter. Jag ber här få hänvisa till vad jag beträffande nämnda förslag yttrade, och erinra om att jag ej ansåg mig böra tillstyrka styrelsens förslag i berörda hänseende. Jag vidhåller här samma mening, därvid jag även vill hänvisa till vad de sakkunniga yttrat angående detta spörsmål. Däri instämmer jag och vill därvid också framhålla de sakkunnigas uttalanden om vikten av att hithörande ämnen bliva på ett exakt och fullt objektivt sätt behandlade i vederbörande läroböcker.

Jämväl i fråga om utgivandet av så kallade flygblad biträder jag de sakkunnigas mening. Att genom direkta åtgärder från det allmännas sida anskaffa och distribuera dylika flygblad finner jag ej lämpligt men instämmer i de sakkunnigas uttalande om den insats i detta hänseende, som bör kunna göras genom enskilt initiativ och intresse. Givetvis anser jag det lämpligt, att, om så skulle visa sig erforderligt, något understöd av statsmedel beviljas för ändamålet. Framställning i sådant syfte kan då prövas av tillsyningsmyndigheten och den konsulent, som jag anser böra anställas hos sagda myndighet.

Av de sakkunnigas uttalande framgår tydligt nödvändigheten av att effektiva åtgärder vidtagas för anskaffande av god undervisningsmateriell för nykterhetsundervisningen. En god ledning för arbetet härpå torde det av de sakkunniga utarbetade förslaget i fråga om nämnda materiell visa sig vara; givetvis bör förslaget prövas i sina detaljer, innan detsamma

definitivt lägges till grund för anskaffningen av ny materiell, men förslaget torde, så vitt jag kan bedöma saken, vara väl genomtänkt och utgöra en mycket god vägledning för frågans slutliga behandling. Vad de sakkunniga i övrigt föreslagit beträffande sättet för materiellens anskaffande, distribuering m. m. synes mig lämpligt, och jag tillstyrker även de förslag angående frågans ekonomiska sida, som nu framställts. I enlighet därmed bör den för folkundervisningen behövliga materiellen likställas med annan undervisningsmateriell och alltså uppföras å den av skolöverstyrelsen utgivna förteckningen. För övriga behov böra användas de besparingar, som kunna finnas å anslagen till sommarkurserna. Rätt att alltfort använda eventuella besparingar å anslagen till fortbildningskurserna bör äskas av riksdagen. Det lärer ej vara uteslutet, att dessa besparingar visa sig otillräckliga, och i sådant fall torde framdeles särskilda anslag av statsmedel ej kunna undvikas.

Jag instämmer i de sakkunnigas uttalande, att nykterhetsfrågan bör tillbörligt uppmärksammas av den statsunderstödda biblioteksverksamheten, och jag är övertygad om att så sker och alltjämt kommer att ske. De sakkunnigas åsikt om behovet av ett centralbibliotek för nykterhetsfrågan delar jag. De åtgärder, som av de sakkunniga föreslagits för främjande av denna angelägenhet, anser jag vara lämpliga, och tillstyrker framställning om beviljande för år 1920 av ett anslag å 1,000 kronor till centralförbundet för nykterhetsundervisning för dess boksamlings förkovran. Det av de sakkunniga förordade villkoret för statsbidrags utgående, nämligen ett tillskott för samma ändamål från centralförbundet å minst en fjärdedel av nämnda bidrag, anser jag böra föreskrivas. Övriga villkor och bestämmelser för anslagets utgående torde fastställas av Kungl. Maj:t. Därvid lärer ock böra övervägas vilka åtgärder böra vidtagas med boksamlingen, därest centralförbundets verksamhet skulle upphöra.

G. Statlig ledning.

Hittills har som bekant nykterhetsverksamheten i vårt land ej stått under någon omedelbar statlig ledning och ej heller har den hittills bedrivna undervisnings- och upplysningsverksamheten å nykterhetsområdet på det hela taget varit underkastad någon kontroll.

I fortsättningen av sitt betänkande upptaga de sakkunniga (sid. 149—156) till behandling frågan om statlig ledning av nämnda verksamhet och erinra därvid om den ledande ställning i nu ifrågavarande avseende,

som sedan åtskilliga år intagits av centralförbundet för nykterketsundervisning. De sakkunniga omnämna därjämte de förslag rörande sagda verksamhets ledning, som tidigare framställts, och anföra, bland annat, ett yttrande i denna fråga av dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet vid avlåtande till 1917 års riksdag av proposition angående anslag till upplysnings- och undervisningsverksamhet för nykterhetens främjande. Det förslag till frågans lösning, som då framlades, innebar, att åtskilliga uppgifter med avseende å nykterhetsundervisningen — anordnande av kurser för lärare, anordnande av instruktionskurser i kommunerna, anskaffande av undervisningsmateriell, utgivande av handböcker m. m. — lades i händerna på en särskild nämnd, bestående exempelvis av en lärare vid någotdera av universiteten eller vid karolinska institutet, en ledamot av läroverksöverstyrelsen, en ledamot av folkskolöverstyrelsen samt två representanter för centralförbundet, varjämte i nämnden borde ytterligare ingå en ledamot av socialstyrelsen samt, vid behandlingen av frågor rörande nykterhetsundervisningen vid armén och marinen, en officer eller militärläkare. Förslaget ledde ej till någon åtgärd, då riksdagen avslog sagda proposition, och även de sakkunniga avstyrka ett dylikt ordnande av saken, främst med hänsyn till den brist på enhetlighet, som förslaget enligt de sakkunnigas mening innebure.

Med avseende å sin egen ställning till denna angelägenhet erinra de sakkunniga om vad de förut i annat sammanhang framhållit, nämligen att det vore av stor vikt, att för nykterhetsundervisningens ledning även det enskilda intresset och erfarenheten i vidsträckt mån toges i anspråk samt att en livlig samverkan mellan det statliga och det enskilda på detta område syntes komma att ända det hela till gagn. Sagda uttalande ville de sakkunniga här ånyo understryka och därjämte giva ett uttryck för sitt erkännande av de i många avseenden goda initiativ och impulser, som på nämnda undervisningsområde givits från enskilt håll.

Ehuru de sakkunniga alltså livligt uppskattade den enskilda verksamheten i detta hänseende, kunde de dock ej tillstyrka, att själva ledningen av undervisningen i skolorna handhades av någon enskild organisation. De sakkunniga funne det naturligt, att den nykterhets*undervisning*, som meddelades vid de under skolöverstyrelsens, respektive läroverksöverstyrelsens inseende ställda barndoms- och ungdomsskolorna, och den vid samma skolor i nykterhetssyfte utförda uppfostrande verksamheten i likhet med all övrig undervisnings- och uppfostringsverksamhet, som bedreves vid dessa skolor, stode under respektive skolöverstyrelsers överinseende. På samma sätt borde det tillkomma överstyrelserna att med den av staten understödda utbildningen av lärare för nykterhetsundervisningen — med

undantag av den till universiteten förlagda utbildningen — taga i huvudsak samma befattning som med övrig utbildning av lärare.

Även beträffande upplysningsarbetet i nykterhetsfrågan hava de sakkunniga samma åsikt. De erinra om det i § 2 punkten 5 i instruktionen för skolöverstyrelsens omedelbara föregångare, folkskolöverstyrelsen, förekommande stadgandet, att överstyrelsen skall öva inseende över anstalter för allmän folkbildning. I detta allmänna åliggande, som för framtiden komme att överflyttas på skolöverstyrelsen, borde, säga de sakkunniga, också ingå att öva inseende även över de av staten understödda kurser och föreläsningar, som anordnades för allmän folk*upplysning* i nykterhetssyfte, och likaledes att utöva tillsyn över att de statsmedel, som ansloges för dylik verksamhet, användas för därmed avsedda ändmål. De sakkunniga erinra vidare om att folkskolöverstyrelsen utövade en övervakande ledning beträffande den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten och alltså ej vore främmande för en dylik uppgift. Därefter yttra de sakkunniga:

Det ligger då mycket nära till hands att åt sagda överstyrelse eller rättare åt den blivande skolöverstyrelsen lämna ett liknande uppdrag i fråga om en verksamhet, som har så många direkta beröringspunkter med föreläsningsverksamheten. Hittills har som bekant socialstyrelsen haft ett visst överinseende över upplysningsverksamheten på nykterhetsområdet, ett förhållande, som väl närmast torde förklaras därav, att vid tiden för socialstyrelsens inrättande folkskolöverstyrelsen ännu ej fanns till och ej heller någon annan central myndighet, åt vilken uppgiften kunde lämpligen överlåtas. Det har tydligen varit de sociala momenten hos nu ifrågavarande verksamhet, som i första hand givit anledning till nämnda anordning. Då det gäller övervakande och ledning av upplysningsverksamheten i nykterhetsfrågan, synas likväl de sociala synpunkterna ej böra i sagda hänseende vara avgörande utan fastmera de pedagogiska. Därav följer givetvis, att, såsom redan framhållits, berörda övervakande och ledande uppgift bör tillkomma den pedagogiska fackmyndigheten. Det synes de sakkunniga vara av stor vikt, att frågan om nämnda upplysningsarbetes ledning blir löst på bästa sätt, ty det ligger i sakens natur, att det för staten är en betydelsefull uppgift att tillse, att en i möjligaste mån riktig uppfattning av nykterhetsfrågan bibringas vårt folk. Härigenom skulle staten helt visst vinna ett gott stöd för de åtgärder i lagstiftningshänseende, som staten på detta område finner sig böra vidtaga, och efterlevnaden av de givna föreskrifterna främjas.

Av det sagda torde alltså framgå, att det för de sakkunniga framstår såsom naturligt, att den högsta övervakande och ledande verksamheten beträffande undervisnings- och upplysningsarbetet rörande nykterhetsspörsmålet över-

låtes åt de myndigheter, läroverksöverstyrelsen och den blivande skolöverstyrelsen, som hava liknande uppgift i fråga om den allmänna undervisningen och det allmänna folkbildningsarbetet.

Konsulent.

I sin därpå följande framställning framhålla de sakkunniga, att enligt deras mening överstyrelserna för närvarande ej vore och ej heller rimligen kunde vara rustade för utförande av nämnda åliggande, då varken tillräcklig tid eller erforderlig fackinsikt kunde förutsättas vara till finnandes hos styrelserna. Det vore därför enligt de sakkunnigas mening nödvändigt att hos överstyrelserna anställa ett särskilt sakkunnigt biträde eller en konsulent för nykterhetsundervisningen, liksom skett beträffande flera andra slag av verksamhet för allmän folkbildning, såsom folkhögskolundervisningen, den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten och folkbiblioteksverksamheten. Den nu ifrågasatte konsulenten borde tydligen hava i huvudsak samma ställning som de konsulenter, vilka redan vore anställda hos överstyrelserna. Han borde, säga de sakkunniga, vara väl förtrogen med nykterhetsfrågan samt äga god kännedom om den organiserade nykterhetsrörelsen. För honom borde gälla av överstyrelserna fastställd instruktion. De sakkunniga omnämna, att förslag till dylik instruktion av dem utarbetats och som bilaga fogats till deras betänkande (sid. 229). Jämte det att överstyrelserna, fortsätta de sakkunniga, genom detta sitt organ utövade den centrala ledningen av ifrågavaravde undervisnings- och upplysningsverksamhet, borde överstyrelserna också träda i samarbete och söka förbindelse med de fria organisationer av olika slag, som arbetade i nykterhetsundervisningens tjänst, så ock med andra centrala myndigheter (exempelvis socialstyrelsen), som hade med närbesläktade verksamhetsområden att skaffa.

Beträffande arvode åt konsulenten erinra de sakkunniga om att det arvode, som tillkomme de nyss omnämnda, hos överstyrelserna anställda sakkunniga biträdena eller konsulenterna, växlade betydligt allt efter omfattningen av det uppdrag, som ålåge vederbörande tjänstemän. Tydligen skulle den nu ifrågasatte konsulenten komma att få en uppgift, som i flera hänseenden vore närmast jämförlig med föreläsningskonsulentens, och det syntes de sakkunniga därför lämpligt, att arvodet för honom utginge med samma belopp som för sistnämnde befattningshavare, eller med 2,000 kronor för år.

Överstyrelsernas åliggande.

I fråga om överstyrelsernas åligganden i övrigt i nu ifrågavarande hänseende framhålla de sakkunniga vidare, att det inseende över den vid skolorna bedrivna undervisnings- och uppfostringsverksamheten i nykterhetssyfte, som borde tillkomma överstyrelserna, borde utövas i främsta rummet i sammanhang med den inspektion av skolorna, som ålåge över-

styrelserna. Därjämte borde det tillkomma överstyrelserna att tillse, att de för skolorna gällande undervisningsplanerna vore i nu berörda hänseende avfattade på ett ändamålsenligt sätt, varjämte överstyrelserna också borde hava sin uppmärksamhet riktad på det sätt, varpå de vid skolorna använda läroböckerna i vederbörande ämnen behandlade nykterhetsspörsmålet.

De sakkunniga erinra därpå om att de med statsmedel bekostade utbildningskurserna för lärare för nykterhetsundervisningen hittills anordnats av centralförbundet för nykterhetsundervisning, som såväl organisatoriskt som ekonomiskt haft kursernas ledning om hand, samt att plan för kurserna fastställts av Kungl. Maj:t efter förslag av centralförbundet och yttrande av folkskolöverstyrelsen. Ytterligare erinra de sakkunniga om att Kungl. Maj:t genom beslut den 15 februari 1918 uppdragit åt folkskolöverstyrelsen att beträffande fortbildningskurser i allmänhet för lärare vid folkskolor och småskolor ombestyra — genom en av överstyrelsen godkänd kursstyrelse — kursernas anordnande samt godkänna kursplaner. Nu borde, anse de sakkunniga, detsamma gälla i fråga om fortbildningskurserna i nykterhetssyfte som beträffande andra fortbildningskurser, och följaktligen borde läroverks- och skolöverstyrelserna få liknande befattning med nykterhetskurserna som med övriga kurser för lärarfortbildning. Överstyrelserna borde alltså få i uppdrag att besluta om fördelningen av de till nykterhetskurserna beviljade anslagen av statsmedel, att utfärda närmare allmänna bestämmelser angående kurserna, att antaga kursstyrelser samt efter förslag av dessa pröva och fastställa kursplaner, att bestämma grunder för antagande av kursdeltagare eller ock själva antaga sådana, att med uppmärksamhet följa det vid kurserna bedrivna arbetet samt att i pedagogiskt och ekonomiskt avseende granska av kursstyrelserna avgivna redogörelser för de hållna kurserna. Vid fullgörandet av dessa åligganden skulle överstyrelserna givetvis biträdas av sin konsulent, i den ordning den för honom utfärdade instruktionen angåve. De sakkunniga återupprepa i detta sammanhang vad de förut yttrat angående centralförbundets för nykterhetsundervisning ställning till nykterhetskurserna, nämligen att centralförbundet borde, därest ej alldeles särskilda omständigheter skulle föranleda annat beslut, utses att såsom hittills fullgöra kursstyrelsens åligganden.

Jämväl den offentliga föreläsningsverksamheten på nykterhetsområdet bör, anse de sakkunniga, liksom annan föreläsningsverksamhet av liknande art stå under skolöverstyrelsens överinseende. Angående överstyrelsens åligganden i detta hänseende anförde de sakkunniga, att överstyrelsen borde årligen efter förslag av centralförbundet fastställa för allmän utdelning avsedd förteckning å föreläsare och föreläsningsämnen samt att där-

utöver, då sådant för särskilt fall ifrågasattes, godkänna föreläsare och föreläsningsämnen, som ej innefattades i sagda förteckning. Vidare skulle överstyrelsen företaga granskning av den redogörelse, som borde årligen till överstyrelsen avgivas rörande nämnda föreläsningsverksamhet och som borde redogöra för dels var föreläsningar hållits och föreläsares namn, dels de under året anordnade allmänna upplysningskurserna samt andra mer eller mindre kursliknande föreläsningsserier, som ombesörjts av centralförbundet, dels ock redovisning för statsanslagets användning.

De båda överstyrelserna borde ock tillse, att lämpliga hjälpmedel för nykterhetsundervisningen framställdes och på lämpligt sätt tillhandahölles vederbörande anstalter.

Slutligen borde det, framhålla de sakkunniga, tillkomma överstyrelserna att antingen omedelbart vidtaga eller hos Kungl. Maj:t föreslå de åtgärder, som kunde finnas erforderliga, för att den under överstyrelsernas inseende stående undervisnings- och upplysningsverksamheten i nykterhetssyfte skulle motsvara sitt ändamål.

Styrelsen för *centralförbundet för nykterhetsundervisning* har rörande förslaget om statlig ledning yttrat följande:

Det överinseende över undervisningen och upplysningsarbetet i nykterhetsfrågan, som hittills utövats dels av Kungl. Maj:t direkt, dels av socialstyrelsen, ha de sakkunniga föreslagit hädanefter skola överlämnas åt skolöverstyrelsen. Mot denna anordning har styrelsen intet att invända, ej heller mot förslaget att hos överstyrelsen anställa en särskild konsulent för detta ändamål. Men då denna konsulentbefattning blir av mycket stor betydelse, tillåter sig styrelsen uttala den bestämda önskan, att till innehavare av denna befattning måtte utses en person, som äger den samlade nykterhetsrörelsens fulla förtroende. Detta krav är så mycket mera berättigat, som det dock i stort sett är de från nykterhetsrörelsen utgående enskilda krafterna, vilka fört fram nykterhetsundervisningen till dess nuvarande läge. Endast om detta önskemål uppfylles, kan den samverkan mellan enskilt initiativ och samhällets bistånd, vars vikt de sakkunniga med rätta framhålla, bli av harmonisk och fruktbärande natur.

Departementschefen.

Den kritik, som sedan åtskilliga år tillbaka riktats mot nykterhetsundervisningen sådan den hittills bedrivits, har särskilt påpekat, att denna undervisning lede av brist på enhetlighet och planmässighet. Helt visst har nu anmärkta brist till stor del förorsakats därav, att den allt mer omfattande upplysnings- och undervisningsverksamheten i nykterhetsfrågan saknat enhetlig ledning. Jag vill här omedelbart framhålla, att jag mycket uppskattar den verksamhet, som i nu berörda avseende länge utövats av centralförbundet för nykterhetsundervisning, men det synes mig uppenbart, att en enskild organisation, huru förtjänstfullt dess verksamhet än må bedrivas, svårligen kan få den ledande ställning och den auktoritet

åt alla håll, som är erforderlig, då fråga är om en så omfattande och under så vitt skilda förhållanden bedriven verksamhet som den nu ifrågavarande. Det synes mig därför oundgängligt att förlägga även nykterhetsundervisningen och nykterhetsupplysningen under en statlig myndighet. Så mycket mer befogat måste detta vara, därest särskilt nykterhetsundervisningen kommer att, på sätt jag i det föregående förordat, ingå i den vid statens eller under dess kontroll stående läroanstalter meddelade undervisningen och således ej längre intager någon undantagsställning. Sistnämnda omständigheter tala givetvis enligt min mening för att ledningen och överinseendet lämnas åt de fackmyndigheter, som hava övrig skolundervisning om hand, d. v. s. läroverks- och skolöverstyrelserna, eller, därest sammanslagning av dessa styrelser kommer att äga rum, åt den gemensamma skolöverstyrelsen. Det överinseende i fråga om nykterhetsverksamheten, som hittills i viss utsträckning utövats av socialstyrelsen, synes mig alltså böra överflyttas till nyss angivna tillsyningsmyndighet, som således skulle få sig anförtrodd ledningen av hela den i nykterhetssyfte bedrivna undervisnings- och upplysningsverksamheten.

Att denna myndighet behöver den av de sakkunniga förordade förstärkningen i avseende å sakkunnig arbetskraft, torde vara självklart. I synnerhet om nykterhetsverksamheten blir omlagd i enlighet med här förordade förslag, lärer densamma bliva så omfattande och kräva så stor erfarenhet och speciell insikt, att tillsyningsmyndigheten för dess behöriga ledande och övervakande måste hava tillgång till en person, som i avseende å både erfaren insikt och goda förbindelser kan fungera såsom förbindelselänk mellan statsmyndigheterna och den omfattande enskilda verksamheten på förevarande område. Jag tillstyrker alltså de sakkunnigas förslag i fråga om anställande av en konsulent för nykterhetsundervisning och nykterhetsupplysning. Arvodet till denne konsulent har av de sakkunniga föreslagits till 2,000 kronor för år. Med hänsyn till det ganska omfattande och maktpåliggande arbete, som torde komma att åligga nämnde befattningshavare, anser jag detta arvode vara lämpligt avpassat, och jag tillstyrker förslag till riksdagen i enlighet med de sakkunnigas förslag.

Jag bör i detta sammanhang erinra om att arvodena till de konsulenter, som hittills varit anställda hos läroverks- eller skolöverstyrelserna, utgått från anslag, som äro uppförda i nämnda överstyrelsers stater. I enlighet härmed skulle jämväl den nu ifrågasatte konsulenten avlönas med medel från anslag till överstyrelserna. Arvodet till honom borde följaktligen hava tagits i beräkning i samband med uppgörande av det förslag till stat för en skolöverstyrelse, som bifogats den av Kungl. Maj:t

till innevarande års riksdag avlåtna propositionen angående en gemensam skolöverstyrelse. Vid tiden för nämnda propositions avlåtande hade emellertid det förberedande arbetet med nu förevarande ärende ännu ej fortskridit tillräckligt långt för att medgiva definitiva åtgärder i sådant syfte. Under sådana förhållanden torde medel för konsulentens arvode för närvarande böra begäras i samband med andra för nykterhetsundervisningen behövliga anslag.

Vad de sakkunniga anfört beträffande tillsyningsmyndighetens åliggande i fråga om undervisnings- och upplysningsverksamheten i nykterhetssyfte, däri inbegripna även utbildningskurserna och föreläsningsverksamheten, har ej givit mig någon anledning till erinran. Jag ber få erinra om de anmärkningar, som socialstyrelsen framställt beträffande centralförbundets för nykterhetsundervisning eventuella funktion som bestyrelse för fortbildningskurserna, och som jag i det föregående omnämnt. I avseende härå torde jag få hänvisa till vad jag yttrat i förut givet sammanhang.

De närmare föreskrifter och anvisningar, som kunna vara erforderliga i fråga om tillsyningsmyndigheten och dess organ samt rörande fullgörandet av dem givna åligganden, komma givetvis att i vederbörlig ordning meddelas.

H. Centralförbundet för nykterhetsundervisning.

Den centrala ställning till nykterhetsverksamheten och ej minst till undervisnings- och upplysningsverksamheten å nykterhetsområdet, som centralförbundet för nykterhetsundervisning sedan åtskilliga år intagit, har, såsom av det föregående torde framgå, föranlett de sakkunniga att i flera olika sammanhang förorda ett livligt samarbete mellan statsmyndigheterna och nämnda förbund. På grund av nu antydda förhållanden hava de sakkunniga ytterligare ansett sig böra upptaga frågan om centralförbundets ställning till den blivande tillsyningsmyndigheten samt om förbundets befogenhet i övrigt.

Ifrågavarande spörsmål behandla de sakkunniga i sitt betänkande (sid. 157—160) och beröra därjämte frågan om anslag till tidskrifter för nykterhetsupplysning.

Innan jag redogör för de sakkunnigas uttalanden i nu berörda hänseenden, anhåller jag få erinra om att centralförbundet för nykterhetsundervisning sedan flera år tillbaka åtnjutit årligt understöd från staten. För år 1919 utgår sålunda enligt riksdagens beslut till främjande av förbundets verksamhet ett belopp av 10,000 kronor. Därjämte har, sedan

1918 års lagtima riksdag därtill anslagit ett belopp av 56,000 kronor, Kungl. Maj:t genom beslut den 31 januari 1919 ställt sistnämnda belopp till centralförbundets förfogande att användas till anordnande under år 1919 av dels en pedagogisk kurs i alkohollära med samhällskunskap och hygien, avsedd företrädesvis för lärare vid allmänna läroverk, folkskoleseminarier m. fl. läroanstalter, dels en dylik kurs, avsedd företrädesvis för folkskollärare. Samtidigt lämnades föreskrifter angående berörda kurser och fastställdes kursplaner. Slutligen har bestämts, att till centralförbundet skulle utgå ett belopp av 1,500 kronor till understöd för fortsatt utgivande under år 1919 av tidskriften Tirfing.

Anslag till främjande av centralförbundets verksamhet.

För centralförbundets åtnjutande av nyssnämnda anslag å 10,000 kronor föreskrevs som villkor, att förbundet från nykterhetskorporationer, kommuner eller enskilda erhållit tillskott, som tillsammans för år 1919 uppgå till minst lika mycket som statsanslaget, att alla politiska och religiösa strider eller förhandlingar vid förbundets föreläsningar eller undervisningsarbete förbjudas samt att förbundet före den 1 mars 1920 till socialstyrelsen avgiver redogörelse för sin verksamhet under år 1919 och före den 1 april 1920 till kammarrätten för granskning ingiver den del av sina räkenskaper, som innefattar redogörelse för statsanslagets användning. Slutligen föreskrevs, att nyssnämnda årsredogörelse och räkenskaper skulle vara så uppställda, att en noggrann kännedom om statsanslagets användning därav kunde vinnas.

De sakkunniga erinra i sitt betänkande om sina tidigare gjorda uttalanden angående nödvändigheten av att staten vid planläggandet av nykterhetsundervisningen rikligt utnyttjade den hänförelse för nykterhetssaken och den samlade erfarenhet i upplysningsarbetets organisation, som vore till finnandes hos nykterhetssällskapen, och att ingen åtgärd vidtoges, som lade hinder i vägen för utvecklande av dessa organisationers initiativkraft och arbetslust.

Vidare framhålla de sakkunniga, att enligt deras mening en livlig samverkan borde äga rum mellan staten och centralförbundet, som vore den sammanslutning, genom vilken staten för sin upplysningsverksamhet i nykterhetsfrågan hittills stått i samarbete med den organiserade nykterhetsrörelsen. På grund härav önskade de sakkunniga, att förbundets verksamhet måtte utvecklas än kraftigare än förr; särskilt borde detta kunna äga rum i fråga om förmedling av föreläsningar samt anskaffande och distribuering av materiell.

Statsbidrag borde följaktligen, anföra de sakkunniga, fortfarande komma förbundet till godo. På grund av det sjunkande penningvärdet ansåge de

sakkunniga det emellertid vara omöjligt för förbundet att uppehålla sin verksamhet ens i nuvarande omfattning, om icke statsanslaget ökades. Då därtill, som nämnts, enligt de sakkunnigas förslag ännu större anspråk komme att ställas på förbundet, torde en höjning av statsbidraget få anses nödvändig. Och de sakkunniga ville efter att ha tagit kännedom om den utgifts- och inkomststat, som vid förbundets årsmöte uppgjorts, föreslå, att det årliga anslaget till förbundets administration ökades från 10,000 till 15,000 kronor.

Beträffande villkoren för anslagets åtnjutande hade de sakkunniga tagit i övervägande, huruvida fordran, att förbundet från nykterhetssällskapen, kommuner eller enskilda erhölle minst lika mycket som statsbidraget, borde upprätthållas. Efter vad de sakkunniga inhämtat, utginge sällskapens bidrag i förhållande till medlemsantalet. Då detta under senare åren varit i det närmaste stationärt, då en ökning av dessa bidrag på grund av de stora krav, som ställdes på medlemmarna, icke gärna kunde ifrågasättas samt då den omläggning av de mindre nykterhetskurserna, som de sakkunniga föreslagit, torde medföra, att icke lika stora kommunala anslag som hittills kunde påräknas, måste för förbundet de största svårigheter möta att uppbringa bidragen från sällskapen, kommuner och enskilda till hälften av nämnda statsbidrag. De sakkunniga föresloge sålunda, att villkoren i detta hänseende så modifierades, att bidrag till endast minst $^1/_3$ av statsbidraget krävdes från annat håll.

De sakkunniga yttra sig även i fråga om centralförbundets byrå samt dess organisation och personal. I detta hänseende anföra de sakkunniga, att i den stat för förbundet, som senaste årsmöte uppgjort, på grund av de ekonomiska svårigheterna vidtagits en inskränkning i byråns personal. Denna inskränkning torde, framhålla de sakkunniga, med nödvändighet medföra en revision av de instruktioner, som gällde för nämnda personal. Särskilt måste ledarens personliga deltagande i arbetet å byrån komma att i högre grad tagas i anspråk. Detta nödvändiggjordes jämväl av den utvidgning av förbundets verksamhet, som de sakkunniga i olika avseenden ansett behövlig. Då emellertid förbundets arbete till allra största delen bedreves med statsmedel, måste det anses skäligt, att någon statlig myndighet hade inflytande på avfattandet av den instruktion, som skulle gälla för förbundets ledare. De sakkunniga hemställde därför, att som villkor för erhållande av statsbidrag ytterligare föreskreves, att instruktion för förbundets ledare skulle uppgöras i samråd med skolöverstyrelsen.

I en den 25 september 1918 dagtecknad, av åtskilliga bilagor åtföljd ansökning har styrelsen för centralförbundet gjort framställning om anslag

till förbundet samt för anordnande av sommarkurser. Styrelsen har ifrågasatt höjning beträffande vissa anslag och har därjämte hemställt om tilläggsanslag för år 1919 dels till förbundet, dels ock till sistnämnda års sommarkurser. Till stöd för sin framställning har styrelsen anfört huvudsakligen följande:

Den dyrtid, som på alla områden gjort sig kännbar, har givetvis inverkat även på centralförbundets verksamhet, i det att utgifterna för olika ändamål, såsom hyror och trycksaker, personalens avlöning m. m., icke kunnat hållas inom samma gränser som förut. Och då förbundets inkomster utgjorts uteslutande av statens anslag samt bidrag ifrån nykterhetsorganisationerna, eventuellt uppkommande överskott från populärvetenskapliga kurser m. m. samt dessa inkomster snarare minskats än ökats, så har centralförbundets ekonomiska ställning därigenom försvagats. Redan år 1917 uppstod ett underskott å 4,645 kronor 34 öre, vilken summa torde komma att väsentligen ökas under innevarande verksamhetsår. Eftersom förbundets ekonomi under de gångna åren icke medgivit, att några reservfonder avsatts, ser sig styrelsen ingen möjlighet att för framtiden uppehålla verksamheten, därest icke Kungl. Maj:t, med behjärtande av nödläget, medverkar till att statens anslag må kunna i någon mån höjas.

Redan förut har förbundet blivit nödsakat att i viss mån inskränka verksamheten och detta främst i fråga om antalet kurser, och detta ehuru intresset för denna del av upplysningsverksamheten ingalunda förminskats. Men förbundet har icke ansett sig i stånd att i samma utsträckning som förut ikläda sig den ekonomiska garanti, som varit erforderlig.

Vid uppgörande av staten för år 1919 ha styrelsen och representantförsamlingen nödgats att ytterligare begränsa utgifterna dels genom inskränkning i personalen, dels genom inhiberande av anslaget för nyanskaffning till centralbiblioteket och utställningen, dels genom vissa andra åtgärder. Trots dessa besparingar, som i och för sig måste menligt inverka på verksamheten, torde det icke låta sig göra att få debet och kredit att gå ihop med de anslag och övriga bidrag, som för närvarande stå till förbundets förfogande.

Rörande betydelsen av centralförbundets fortsatta verksamhet anförde styrelsen i sin år 1917 ingivna ansökan om förnyade anslag följande uttalande av 1914—1915 års nykterhetsundervisningskommitté: ». . . Då genom vissa förslag, som de sakkunniga i det föregående framlagt, ytterligare arbete skulle påläggas förbundet, hava de sakkunniga velat understryka behovet av denna centrala organisation, som fortfarande bör leda och övervaka det omfattande upplysningsarbetet i nykterhetsfrågan. De sakkunniga vilja sålunda framhålla förbundets verksamhet såsom förtjänt av fortsatt statsunderstöd, då detsamma spelar en betydande roll genom att tillhandagå föreningar och myndigheter med upplysningar samt med förmedling av olika undervisningsanordningar.»

Nu har Kungl. Maj:t under år 1917 uppdragit åt en ny kommitté att bland annat avgiva nytt förslag rörande nykterhetsundervisningens ordnande. Enär denna kommitté ännu icke avgivit sitt betänkande, saknar styrelsen möjlighet att bedöma, vilken ställning rörande upplysningsarbetet i nykterhetsfrågan kommittén ämnar att i sitt blivande förslag tillmäta centralförbundet för nykterhetsundervisning. Av upplysningar, som under hand kunnat inhämtas, har emellertid styrelsen fått den upp-

fattningen, att även den nya kommittén ärnar föreslå sådana åtgärder, som påkalla förbundets fortsatta medverkan på nu ifrågavarande område.

Under sådant förhållande och under antagande att Kungl. Maj:t för sin del anser skäl föreligga, att centralförbundets verksamhet upprätthålles, vågar styrelsen uttala den förhoppningen, att Kungl. Maj:t på ovan anförda skäl skall hos riksdagen förorda dels ett tilläggsanslag för år 1919 med 5,000 kronor, dels ett anslag för år 1920 med 15,000 kronor. För den händelse denna anhållan vinner Kungl. Maj:ts och riksdagens bifall och utsikter därigenom uppkomma för förbundets fortsatta arbete, har styrelsen för avsikt att vidtaga åtgärder i syfte att tillföra förbundet det ytterligare tillskott, som kommer att erfordras utöver statsanslaget.

Styrelsen gör därefter framställning om fortsatt anslag till tidskriften Tirfing. Härom torde jag få tillfälle att något senare yttra mig. Därefter fortsätter styrelsen:

För anordnandet av sommarkurser i alkohologi och hälsolära med propedeutisk undervisning i kemi, fysiologi och anatomi ha Kungl. Maj:t och riksdagen under en lång följd av år anvisat ett årligt anslag å 56,000 kronor. Detta belopp har beviljats jämväl för år 1919. Sedan beslut härom fattades, har emellertid den grund, efter vilken utgifterna beräknats, blivit i väsentliga punkter rubbad. Främst är det fallet i fråga om biljettpriserna och dagtraktamentena under resan till och från kurserna. Enligt Kungl. Maj:ts beslut skall reseersättning utgå till kursdeltagarna enligt bestämmelserna för femte klassen i gällande resereglemente. Med iakttagande härav har centralförbundet vid 1918 års sommarkurser, för vilka ekonomisk redogörelse kommer att enligt föreskrift lämnas senast den 15 november innevarande år, utbetalat 10 294 kronor 70 öre, vilken summa med 4,223 kronor 10 öre överstiger motsvarande utgiftspost för 1917 års sommarkurser. Ökade lokalhyror och höjda pris å undervisnings- och förbrukningsmateriell hava jämväl bidragit till rubbning av de ekonomiska kalkyler, som legat till grund för Kungl. Maj:ts och riksdagens beslut rörande statsanslaget för sommarkurserna.

Genom uppkomna vakanser inom en del län, där man icke utsett nödigt antal suppleanter, ävensom genom att vidtaga alla inskränkningar i fråga om anordningarna för kurserna, som över huvud taget varit möjliga, har prisstegringen kunnat motverkas och utgifterna nedbringas. Huruvida härmed förlust å 1918 års sommarkurser har kunnat undvikas, kan för närvarande icke bestämt avgöras, enär räkenskaperna ännu icke föreligga avslutade.

Såsom ovan påpekats, har riksdagen på äskande av Kungl. Maj:t redan beviljat 56,000 kronor för sommarkurserna 1919. För samma ändamål hava landstingen och städer, som ej deltaga i landsting — med undantag dock för Malmöhus län och Malmö stad — beviljat bidrag till respektive lärares och lärarinnors dagtraktamenten.

Av skäl, som ovan angivits, torde erfordras ett tilläggsanslag å 4,000 kronor för sommarkurserna 1919, och vågar styrelsen hemställa om Kungl. Maj:ts medverkan härtill.

Vidare hemställer styrelsen i avvaktan på det förslag, som 1917 års sakkunniga kunde komma att framlägga, om förslag till riksdagen om beviljande av ett belopp av 56,000 kronor till anordnande under år 1920 av sommarkurser.

Styrelsen redogör slutligen för vissa åtgärder, som vidtagits för revision av den gamla undervisningsmateriellen och för utgivande av ny sådan materiell, och hemställer om förslag till riksdagen att medgiva, att de under år 1920 eventuellt uppkommande besparingarna å de till anordnande av kurser i alkohollära m. m. anvisade medlen finge, efter Kungl. Maj:ts bestämmande, användas till anskaffning och revidering av materiell för nykterhetsundervisningen.

Den ekonomiska redogörelse, varom styrelsen i sin nu återgivna framställning talar, har styrelsen sedermera avgivit i en den 15 november 1918 dagtecknad skrift, innehållande jämväl redogörelse för kurserna. Av nämnda regogörelse framgår, att kurserna lämnat ett överskott å 32 kronor 55 öre, vilket belopp insatts å statskontorets giroräkning i riksbanken för att tillgodoföras de förut besparade medel, vilka enligt riksdagens medgivande skulle få användas för utgivande och revidering av undervisningsmateriell.

Departementschefen.

Jag har redan tidigare givit tillkänna min ståndpunkt i fråga om förhållandet mellan statsmakterna och den på enskild väg bedrivna verksamheten på nykterhetsområdet och har därvid framhållit vikten av att samarbetet mellan staten och dess organ samt det enskilda intresset och initiativet alltfort uppehålles och utvecklas. Följaktligen anser jag det vara angeläget, att centralförbundet för nykterhetsundervisning, som ju hittills i stor utsträckning förmedlat samverkan mellan staten oth den enskilda nykterhetsverksamheten, fortfarande får sig statsunderstöd tillerkänt och således erhåller möjlighet att fortsätta sitt arbete i nykterhetssakens tjänst.

Såsom jag nyss anfört, har styrelsen för nämnda förbund anhållit dels om ett tilläggsanslag för år 1919 å 5,000 kronor till sin verksamhet, dels ett till 15,000 kronor förhöjt anslag för år 1920 för samma syfte. Därjämte har styrelsen som nämnt begärt ett tilläggsanslag för år 1919 å 4,000 kronor till förstärkande av det för samma år beviljade anslaget å 56,000 kronor till sommarkurser ävensom för anordnande under år 1920 av dylika kurser ett anslag å 56,000 kronor. Vad först beträffar hemställan om tilläggsanslag för år 1919 för nämnda båda syften, ber jag få erinra om att utlåtande över styrelsens framställning i berörda hänseenden infordrats men ej inkommit i så god tid, att förslag kunnat göras till riksdagen om beräknande av medel för ändamålet på tilläggsstat för år 1919. Jag kan därför icke tillstyrka centralförbundets anhållan om beredande av ytterligare medel för förbundets verksamhet under år 1919.

Jag förstår emellertid mycket väl de svårigheter i ekonomiskt hänseende, som den rådande dyrtiden vållat här som på så många andra ställen, och

föranledes därav att, i enlighet med vad även de sakkunniga föreslagit, understödja centralförbundets begäran om ett till 15,000 kronor höjt anslag för år 1920 för främjande av förbundets verksamhet. Som jag nämnt, har hittills varit såsom villkor för åtnjutande av det förbundet beviljade statsunderstödet föreskrivet, att förbundet från nykterhetskorporationer, kommuner eller enskilda erhållit tillskott, som tillsammans uppginge till minst lika mycket som statsanslaget. De sakkunniga hava — under framhållande av svårigheterna för förbundet att särskilt under nuvarande förhållanden erhålla i tillräcklig grad höjt bidrag — ifrågasatt sådan ändring av sagda villkor, att berörda, på enskild väg anskaffade bidrag skulle uppgå till endast minst en tredjedel av statsbidraget. Ifrågavarande av de sakkunniga framställda förslag kan jag dock ej oförändrat tillstyrka. Härvid ber jag få anmärka, att de sakkunnigas förslag i detta hänseende torde grunda sig på den missuppfattningen, att det enskilda bidraget hittills uppgått endast till hälften av statsbidraget, medan det som nämnt varit bestämt till minst samma belopp som sistnämnda bidrag. Jag inser till fullo svårigheten för centralförbundet att uppbringa ett bidrag från enskilt håll, som motsvarar ett till 15,000 kronor förhöjt statsbidrag, men jag anser å andra sidan, att ej heller någon minskning i det nu utgående enskilda bidraget bör medgivas. I enlighet härmed anser jag, att såsom villkor i nu ifrågavarande hänseende bör föreskrivas, att centralförbundet från nykterhetskorporationer, kommuner eller enskilda erhållit ett bidrag, som uppgår till minst två tredjedelar av statsbidraget. Föreskrift i detta hänseende torde, såsom förut skett, böra lämnas samtidigt som Kungl. Maj:t ställer anslaget till vederbörandes förfogande.

De sakkunnigas uttalande i fråga om lämpligheten av att staten har tillfälle att utöva något direkt inflytande på centralförbundets ledning synes mig riktigt. Jag anser det därför lämpligt, att, såsom också de sakkunniga föreslagit, instruktionen för förbundets ledare fastställes i samråd med den blivande tillsyningsmyndigheten för nykterhetsverksamheten. Jag ber blott få erinra om att skolöverstyrelsen givetvis bör få medverka vid instruktionens fastställande liksom även läroverksöverstyrelsen, så vida icke sistnämnda ämbetsverk dessförinnan uppgått i skolöverstyrelsen.

Vad till sist beträffar centralförbundets framställning om anslag å 56,000 kronor för anordnande under år 1920 av pedagogiska kurser, torde densamma ej böra föranleda någon åtgärd med hänsyn därtill, att omläggning av de hittills hållna sommarkurserna ifrågasatts på sätt jag i det föregående angivit. Jag anhåller också få erinra om att jag redan tillstyrkt förslag till riksdagen om beviljande av medel för anordnande av en social kurs under år 1920.

* * *

Tidskrifter.

I samband med sitt yttrande angående centralförbundet för nykterhetsundervisning hava de sakkunniga till sist berört frågan om statsunderstöd för utgivande av *tidskrifter* för upplysning i nykterhetsfrågan.

Jag har redan erinrat om att ett årligt belopp av 1,500 kronor under flera år utgått till centralförbundet för nykterhetsundervisning till understöd för utgivande av tidskriften Tirfing. Denna tidskrift, som är organ för centralförbundet och för Sveriges lärares nykterhetsförbund, har till syfte att verka för nykterhetsundervisning och hälsolära samt innehåller huvudsakligen artiklar om nykterhetsfrågans pedagogiska och metodiska behandling men däremot endast undantagsvis mer vetenskapligt lagda artiklar.

Utom till Tirfing har likaledes under flera år utgått ett av riksdagen beviljat årligt anslag å 2,000 kronor till tidskriften Mimer, som utgives av enskild person. Sistnämnda tidskrift har till ändamål att meddela allmänheten i lättfattlig form alkoholforskningens senaste resultat och innehåller fördenskull populärvetenskapliga artiklar i alkoholfrågan.

De sakkunniga hava nu tagit under övervägande, huruvida statsbidrag fortfarande borde utgå till två tidskrifter med så närbesläktad uppgift. Först framhålla de sakkunniga såsom självklart, att en populärvetenskaplig tidskrift för studium av alkoholfrågan vore behövlig, men påpekar därefter, att sedan nykterhetsundervisningen blivit planmässigt ordnad såväl inom som utom skolan, det däremot icke vore lika nödvändigt, att en särskild tidskrift uppehölles för en så begränsad uppgift som att verka för den pedagogiska och metodiska behandlingen av nykterhetsfrågan och hälsoläran, helst dessa ämnens behandling icke torde erbjuda några väsentliga olikheter mot behandlingen av övriga ämnen. För vad som i nämnda hänseende behövde meddelas allmänheten, utöver det som kunde få plats i de vanliga pedagogiska tidskrifterna, kunde troligen ett begränsat utrymme beredas i en populärvetenskaplig tidskrift för nykterhetsfrågans studium.

De sakkunniga anföra vidare, att, enligt vad de inhämtat, varken Mimer eller Tirfing vunnit sådan spridning, att de, oaktat statsbidrag till dem utgått, kunnat uppehållas utan ansenliga ekonomiska uppoffringar av utgivarna. En enda sådan tidskrift skulle säkerligen, anse de sakkunniga, visa sig mindre förlustbringande.

Till sist yttra de sakkunniga, att de, utan att avstyrka statsbidrags beviljande till de båda tidskrifterna, ville uttala sig för önskvärdheten av att utgivarna toge i övervägande, huruvida icke tidskrifterna borde sammanslås till *en* tidskrift för studium av nykterhetsfrågan och med ett begränsat utrymme för behandling av spörsmål, som röra själva nykterhetsundervisningens metodik och vad därmed hör samman.

Jag har redan omnämnt, att centralförbundet för nykterhetsundervisning i sin förut berörda framställning om statsunderstöd för år 1920 begärt dylikt understöd jämväl för fortsatt utgivande av tidskriften Tirfing. Styrelsen har i berörda framställning framhållit, bland annat, det bekymmersfulla läge, vari förbundet i ekonomiskt hänseende blivit försatt till följd av den rådande dyrtiden, samt anfört, att styrelsen igångsatt en utredning i avsikt att utröna, huruvida sådana begränsningar och besparingar i avseende å utgivandet av förbundets tidskrift vore möjliga att göra — bland annat genom att minska antalet nummer — att tidskriften kunde utgivas utan ekonomisk förlust och med ett fortsatt statsanslag å 1,500 kronor.

I en den 30 september 1918 dagtecknad ansökning har vidare lektorn J. Bergman såsom utgivare av tidskriften Mimer anhållit om understöd å 2,000 kronor för fortsatt utgivande under år 1920 av nämnda tidskrift.

Frågan om statsunderstöd till tidskrifter för nykterhetsupplysning har berörts i ett par av de utlåtanden, som avgivits över de sakkunnigas betänkande.

Socialstyrelsen anför i berörda hänseende, bland annat, följande:

Beträffande behovet av ett periodiskt utkommande specialorgan för nykterhetsfrågan kan styrelsen i stort sett instämma med de sakkunniga, då de anse behövligheten av ett sådant organ självklar.

Efter erinran om de båda förutnämnda tidskrifterna och deras uppgifter fortsätter styrelsen:

Vad Tirfings uppgifter beträffar, finner styrelsen till en början, i likhet med vad de sakkunniga gjort gällande, att, sedan nykterhetsundervisningen blivit planmässigt ordnad såväl inom som utom skolan, en särskild tidskrift med så begränsad uppgift som att verka för den pedagogiska och metodiska behandlingen av nykterhetsfrågan och hälsoläran ej lärer vara strängt nödvändig. Ej heller synes det styrelsen vara av trängande behov påkallat att i tidskriftsform mot betydande kostnader återge aktstycken rörande statsmakternas ställning till nykterhetsfrågan, vilka aktstycken genom statens försorg annorledes finnas i tryck lätt tillgängliga mot särdeles lågt pris. Snarare kunde då ifrågasättas, huruvida ej besparingar stode att vinna därigenom, att sådana aktstycken till och med gratis finge rekvireras av intresserade enskilda personer och korporationer. Vad åter angår tidskriften Mimer, synes prenumerationsantalet icke vara av en storlek, som kan utgöra en borgen för att tidskriften får anses fylla ett mera allmänt känt, djupare behov.

Styrelsen finner sålunda, att dessa båda tidskrifter den ena på grund av sin ringa spridning, vilken föga svarar mot nykterhetsrörelsens intensitet och utbredning inom riket, och den andra genom sitt synbarligen alltför starkt begränsade innehåll, knappast tillgodose kravet på att utgöra fullgoda organ för nykterhetsundervisningen inom landet. I anslutning till de sakkunnigas tankegång synes därför böra förordas, att statens understöd begränsas till en enda periodisk publikation med ett innehåll

och en plan, som äro ägnade att hos vidare kretsar av i nykterhetsfrågor intresserade tillgodose behovet av autentisk upplysning i aktuella nykterhetsspörsmål. Därest en särskild av Kungl. Maj:t förordnad kursstyrelse, såsom av styrelsen förut antytts, bliver upprättad, synes denna vara närmast lämpad att själv eller genom särskilt utsedd redaktör bedriva ifrågavarande publicistiska verksamhet.

Även styrelsen för *centralförbundet för nykterhetsundervisning*, har i sitt förenämnda utlåtande yttrat sig rörande tidskriften Tirfing och har därom anfört följande:

Det blev på ett tidigare stadium av centralförbundets verksamhet klart, att förbundet till sitt förfogande måste hava ett organ, varigenom de synpunkter och anordningar i nykterhetsundervisningen, som kunde framkomma, bleve lätt tillgängliga för allmänheten och särskilt för undervisarna. Därvid ville man även tillgodose behovet av en förbättrad undervisning i hälsolära. Med hänsyn till den planlöshet och bristande stadga i övrigt, varav nykterhetsundervisningen hittills i allmänhet präglats, syntes det naturligt, att tidskriften till en början företrädesvis sökte giva offentlighet åt de nya undervisningsplaner och andra uppslag till en mera ordnad undervisning i detta ämne, vilka under centralförbundets medverkan utarbetades av skolmyndigheter och andra intresserade. Med tillfredsställelse har centralförbundet också kunnat konstatera, att det material, som på dylikt sätt genom tidskriftens försorg ställts till skolornas och nykterhetsföreningarnas förfogande, varit till gagn med hänsyn så väl till undervisningens planläggande som dess innehåll och metoder. Vid sidan av denna pedagogiska och metodiska behandling av nykterhetsfrågan och hälsoläran, som varit tidsskriftens ursprungliga och närmast liggande uppgift, har emellertid ett växande utrymme beretts jämväl åt nykterhetsfrågans och hälsolärans mera allmänna och vetenskapliga studium.

Styrelsen delar de sakkunnigas uppfattning, att sedan nykterhetsundervisningen blivit planmässigt ordnad såväl inom som utom skolan, huvuduppgiften bör läggas på nykterhetsfrågans och hälsolärans populärvetenskapliga behandling och att endast ett begränsat utrymme upplåtes för de pedagogiska och metodiska synpunkterna. I enlighet härmed har styrelsen givit tidskriftens redaktör frihet att redan i Tirfings sista nummer för år 1918 göra den omläggning, som påkallas av de sakkunnigas utlåtande.

Då Tirfing, såsom av de sakkunniga påvisas, erhållit en i betraktande av dess exclusiva karaktär jämförelsevis talrik spridning, synes det styrelsen viktigt, att detta resultat icke äventyras genom ökning i priset eller genom andra olämpliga anordningar. Snarare vill det förefalla, som om ansträngningarna borde koncentreras därpå, att tidskriften genom ökat statsbidrag sattes i stånd dels att kunna utgivas i ungefär samma omfattning som hittills, dels att genom ökade tillfälliga bidrag kunna förvärva de mest kvalificerade medarbetare, som stå till buds. Slutligen får styrelsen rörande Tirfings ekonomi hänvisa till vad härom anförts i centralförbundets skrivelse till Kungl. Maj:t av den 25 september 1918.

Departementschefen.

Jag instämmer med de sakkunniga däri, att en tidskrift för den på nykterhetsområdet bedrivna upplysnings- och undervisningsverksamheten är behövlig och nyttig, och jag hyser heller ingen tvekan att tillstyrka statsunderstöd för utgivandet av dylik tidskrift. Däremot har jag i likhet

med de sakkunniga varit mycket tveksam, huruvida det kan anses behövligt, att två tidskrifter å detta, låt vara betydelsefulla men dock begränsade område alltjämt understödjas med statsmedel. De upplysningar, som de sakkunniga lämnat beträffande de nu understödda tidskrifternas spridning m. m., hava ytterligare stärkt mina tvivelsmål. Bättre vore det enligt min mening, om det i nu berörda hänseende nedlagda arbetet koncentrerades på en enda tidskrift, som, så vitt jag förmår bedöma saken, väl borde kunna tillgodose de olika syftemål, för vilka de båda nu utkommande tidskrifterna verka. Att även den ekonomiska sidan skulle vinna på en dylik koncentration synes mig ovedersägligt. Emellertid är det ej min avsikt att nu träffa något val mellan ifrågavarande tidskrifter och således tillstyrka statsunderstöd åt endast en av dem. Men då jag som sagt är av den meningen, att en sammanslagning av de båda tidskrifterna borde äga rum eller åtminstone att statsunderstöd borde utgå till allenast en tidskrift, har jag ansett mig böra tillstyrka, att anslag hos riksdagen nu ej begäres för vardera tidskriften, utan att ett belopp av riksdagen ställes till Kungl. Maj:ts förfogande för understödjande av tidskrift med nu ifrågavarande syfte. Kungl. Maj:t sättes därigenom i tillfälle att närmare pröva de omständigheter, som kunna inverka på denna sak, samt att vidtaga de åtgärder, som kunna vara ägnade att befordra en god lösning av frågan. Det belopp, som i nu berörda syfte torde böra begäras, anser jag kunna begränsas till 2,500 kronor.

Sammanfattning.

Jag anhåller nu att få lämna en kort sammanfattning av de anslagsäskanden, som jag i det föregående tillstyrkt och som torde böra framläggas för riksdagen. De för år 1920 behövliga anslagsmedlen äro följande:

till anordnande av en social kurs	kronor	32,950: —
» » » » allmän utbildningskurs	»	10,500: —
» föreläsnings- och instruktionsverksamhet	»	18,000: —
» främjande av vissa nykterhetsorganisationers verksamhet	»	42,000: —
» avlönande av en konsulent för nykterhetsundervisningen	»	2,000: —
» centralförbundet för nykterhetsundervisning	»	15,000: —
» centralförbundets bibliotek	»	1,000: —
» utgivande av tidskrift	»	2,500: —
» » » handbok och handledning	»	20,000: —
Summa	kronor	143,950: —

Av nu nämnda belopp torde, på sätt jag redan föreslagit, det till föreläsnings- och instruktionsverksamhet erforderliga anslaget ävensom anslaget till utgivande av handbok och handledning böra uppföras såsom reservationsanslag, under det att för samtliga övriga ändamålen torde äskas ett förslagsanslag, högst 105,950 kronor att, under de villkor Kungl. Maj:t prövar lämpliga, utgå till varje särskilt ändamål med högst det i sådant avseende angivna belopp. Samtliga anslagen böra äskas på extra stat för år 1920.

För år 1919 har av riksdagen anvisats tillhopa 90,500 kronor till upplysnings- och undervisningsverksamhet för nykterhetens främjande. Det för år 1920 behövliga beloppet överstiger alltså förstnämnda anslag med 53,450 kronor. Skillnaden synes betydande, men jag ber få erinra om några omständigheter, som här inverkat och som i främsta rummet bidragit till den stora anslagshöjningen. Först bör jag framhålla, att i nämnda belopp ingår ett engångsanslag å 20,000 kronor för utgivande av handbok och handledning i nykterhetsfrågan. Vidare har en väsentlig förhöjning, utgörande tillhopa 14,000 kronor, av anslagen till främjande av nykterhetsorganisationernas studie- och ungdomsverksamhet föreslagits på grund av de av dyrtiden betydligt ökade kostnaderna för sagda verksamhet, och därjämte hava från sjätte huvudtiteln överförts två anslag, till Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsförbund och till Sveriges lärares nykterhetsförbund, ursprungligen å tillhopa 7,000 kronor och med den nu förordade höjningen ingående i förenämnda anslagsbelopp med tillsammans 10,500 kronor. En ej oväsentlig ökning, eller 5,000 kronor, har ytterligare föreslagits för centralförbundets för nykterhetsundervisning årsanslag. De nu angivna beloppen uppgå tillhopa till 46,000 kronor, vadan de så att säga normala kostnaderna för nu förevarande ändamål begränsas till endast 97,950 kronor, således föga mer än hittills varit anslaget för samma ändamål.

II. Åtgärder mot missbruk av tobak och kaffe.

Såsom jag redan i början av min framställning erinrat, hava de sakkunniga haft att behandla jämväl frågan om åtgärder mot missbruk av tobak och kaffe. I sitt betänkande hava de sakkunniga (sid. 164—209) lämnat resultatet av sitt arbete i nu berörda hänseende. Jag anhåller att i detta sammanhang få bringa i erinran att, såsom framgår av min föregående redogörelse för de sakkunnigas förslag beträffande nykterhetsundervisningen, de sakkunniga vid behandlingen av nämnda fråga på flera punkter berört

spörsmålet om åtgärder mot tobaks- och kaffemissbruk, nämligen i fråga om lärarutbildningen. Beträffande åter undervisnings- och upplysningsarbetet rörande tobaks- och kaffemissbruk hava de sakkunniga i särskilt sammanhang avgivit yttrande och förslag.

De sakkunnigas utlåtande omfattar — utöver en undersökning angående sagda missbruks skadeverkningar, omfattning och orsaker — åtskilliga förslag till åtgärder mot nämnda missbruk, avsedda att vidtagas dels inom skolan, genom undervisning och på annat sätt, dels utom skolan. Berörda åtgärder äro å ena sidan sådana, som kunna på administrativ väg bringas till utförande, och å andra sidan — i något enstaka fall — sådana, som erfordra bestämmelser av lagnatur. Vad de förstnämnda beträffar, gillar jag i det hela de förslag, som framlagts av de sakkunniga, och är beredd att i sinom tid i samråd med vederbörande fackmyndigheter träffa nödiga anstalter i det syfte, som av de sakkunniga angivits. Något annorlunda förhåller det sig med det av de sakkunniga framlagda förslaget om förbud mot försäljning till minderårig av tobak, så ock med förslaget om viss ransonering av kaffe. Intetdera av dessa två förslag är av den natur, att det bör handläggas inom ecklesiastikdepartementet, utan torde dessa frågor böra överlämnas till de departement, dit de höra.

Såsom torde framgå av det nu sagda, erfordras intet anslag för genomförandet av de sakkunnigas förslag i fråga om åtgärder mot missbruk av tobak och kaffe. Med hänsyn härtill och då någon framställning till riksdagen från Kungl. Maj:ts sida icke heller i övrigt lärer vara erforderlig för genomförande av de sakkunnigas förslag i vad de falla under ecklesiastikdepartementet, har jag ej ansett det behövligt att här redogöra för de sakkunnigas yttrande eller närmare ingå på deras förslag.

* * *

Hemställan.

På grund av vad jag i det föregående anfört får jag hemställa, det Eders Kungl. Maj:t täcktes föreslå riksdagen att

dels till undervisnings- och upplysningsverksamhet för nykterhetens främjande anvisa under åttonde huvudtiteln på extra stat för år 1920 ej mindre ett förslagsanslag, högst 105,950 kronor att under de villkor, som av Kungl. Maj:t prövas lämpliga, utgå till nedan angivna ändamål med högst följande belopp:

till anordnande under år 1920 av en social fortbildningskurs för lärare m. fl. ..... kronor 32,950: —
» anordnande under år 1920 av en s. k. allmän utbildningskurs ..... » 10,500: —
» främjande av Sveriges storloges av I. O. G. T. studie- och ungdomsverksamhet ..... » 12,000: —
» främjande av Sveriges blåbandsförenings studie- och ungdomsverksamhet ..... » 6,000: —
» främjande av Sveriges nationaltempels av Templarorden studie- och ungdomsverksamhet ..... » 4,500: —
» främjande av Nationalgodtemplarordens studie- och ungdomsverksamhet ..... » 3,000: —
» främjande av nykterhetsföreningen Vita bandets studie- och ungdomsverksamhet ..... » 3,000: —
» främjande av nykterhetsorden Verdandis studie- och ungdomsverksamhet ..... » 3,000: —
» främjande av Sveriges studerande ungdoms helnykterhetsförbunds verksamhet ..... » 6,000: —
» främjande av Sveriges lärares nykterhetsförbunds verksamhet ..... » 4,500: —
» främjande av centralförbundets för nykterhetsundervisning verksamhet » 15,000: —
» underhåll och skötsel av centralförbundets för nykterhetsundervisning bibliotek ..... » 1,000: —
» arvode åt en hos läroverks- och skolöverstyrelserna anställd konsulent för undervisnings- och upplysningsverksamheten för nykterhetens främjande ..... » 2,000: —
» understöd för utgivande av en tidskrift för undervisnings- och

upplysningsverksamheten för nykterhetens främjande..... kronor 2,500: —

än även till föreläsnings- och instruktionsverksamhet för nykterhetens främjande i enlighet med de bestämmelser, Kungl. Maj:t kan finna lämpligt fastställa, ett reservationsanslag å 18,000 kronor;

dels till utarbetande och utgivande av ej mindre en handbok i nykterhetsfrågan än även en för lärare i nykterhetsfrågan avsedd handledning anvisa under åttonde huvudtiteln på extra stat för år 1920 ett reservationsanslag av 20,000 kronor;

dels ock medgiva, att uppkommande besparingar å anslagen till anordnande av en social fortbildningskurs för lärare m. fl. samt av en s. k. allmän utbildningskurs må enligt Kungl. Maj:ts bestämmande användas till anskaffande och revision av materiell för nykterhetsundervisningen.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan täcktes Hans Maj:t Konungen lämna bifall; och skulle proposition av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, avlåtas till riksdagen.

Ur protokollet:

Hemming Gadd.

Stockholm 1919, Ivar Hæggströms Boktryckeri A. B.
190617